

Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Бойчук Петро Микитович, кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник освіти України, ректор, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вовк Мирослава Петрівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна;

Цюняк Оксана Петрівна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Беспарточна Олена Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії, керівник навчально-методичного центру нормативно-правового забезпечення навчального процесу, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського;

Бичук Олександр Іванович, кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор, професор кафедри теорії спорту та фізичної культури, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Денисенко Наталія Григорівна, доктор педагогічних наук, декан факультету початкової освіти та фізичної культури, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Дишко Олеся Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної культури, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Друшляк Марина Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри математики, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;

Замелюк Марія Іванівна, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Калитка Світлана Володимирівна, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри фізичної культури і спорту, Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука»;

Крутії Катерина Леонідівна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Алла Петрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземної та української філології, Луцький національний технічний університет;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Марченко Оксана Юріївна, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, професор, Національний університет фізичного виховання і спорту України;

Семенов Олена Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри – професор кафедри української мови і літератури, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка;

Фаст Ольга Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародної співпраці, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради;

Красонь Катаржина (Krasoń Katarzyna), prof. dr hab, заступник декана з наукової роботи, Сілезький університет у Катовіце, Польща.

*Ілюстрація на обкладинці – картина із серії «Квіти – радість життя»
луцької художниці Світлани Костукевич (використана за згодою автора).*

Журнал ухвалено до друку Вченою радою

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

від 28 травня 2025 р., протокол № 7

Науковий журнал «Академічні студії. Серія «Педагогіка» зареєстровано суб'єктом у сфері друкованих медіа

Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1195 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03856)

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради (просп. Волі, буд. 36, м. Луцьк, Волинська обл., 43010,

lprk@ua.fm, тел. (0332) 77-06-59).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 735 від 29 червня 2021 року (додаток 4) зі спеціальностей

A1 – Освітні науки; A2 – Дошкільна освіта; A3 – Початкова освіта; A5 – Професійна освіта

(за спеціалізаціями); A7 – Фізична культура і спорт

Мови видання: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Офіційний сайт видання: www.academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення

StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4758 (Print)

ISSN 2786-4766 (Online)

© Комунальний заклад вищої освіти

«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2025

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

UDC 378.14

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.1>

T. YA. HELZHYNKA

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor at the Department of Pedagogy and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
E-mail: tetiana.y.helzhynska@lpnu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-3280-5199>*

READINESS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF FOR ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP: THE ESSENCE OF MOTIVATIONAL AND PERSONAL COMPONENTS

Considering academic entrepreneurship as one of the urgent problems of modern higher education, it is worth turning to the formation of the readiness of scientific and pedagogical staff for its implementation. The question arises of defining the concept of “readiness” and characterising its structural components. An analysis of the relevant scientific and pedagogical literature has been carried out. The essence of the motivational component of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship has been substantiated, as a set of personal and professional characteristics that reflect a positive attitude towards academic entrepreneurship as an important element of the university’s activities, motivation to create innovative initiatives, entrepreneurial needs, interests, desire for success, confidence in one’s entrepreneurial abilities and orientation towards the development of cooperation between science, education and business. It is concluded that the motivational component involves awareness of the significance of academic entrepreneurship for personal and professional growth, integration of innovations into the educational process, adherence to the principles of ethics and integrity, and readiness for interdisciplinary cooperation and systemic improvement to achieve sustainable results. It is determined that the personal component of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship is an internal aspect of self-awareness and the ability to reflect, which ensures the formation of an entrepreneurial position, assessment of one’s experience and awareness of the role of the individual in creating innovative projects. The personal component is interpreted through the prism of orientation towards systemic and structured improvement and development of skills, confidence in one’s entrepreneurial abilities, awareness of the importance of leadership, openness to change and innovation, and encouragement to active interaction with others. The prospects for further scientific studies include a description of the essence of the cognitive and activity components of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship.

Key words: academic entrepreneurship, scientific and pedagogical staff, readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship, structure of readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship, motivational component, personal component.

Problem statement. Considering academic entrepreneurship as one of the urgent problems of modern higher education, it is worth turning to the formation of the readiness of scientific and pedagogical staff for its implementation. The question arises of defining the concept of “readiness” and characterising its components. These components include the motivational and personal. We justify our position by the fact that motivation plays a key role in the formation of readiness for academic entrepreneurship, since it determines the internal motivation of scientific

and pedagogical staff to implement innovative educational and scientific projects. In our opinion, the development of key qualities for successful academic entrepreneurship, which corresponds to the essence of the personal component, is also vital. Personal characteristics determine the ability of scientific and pedagogical staff to effectively implement entrepreneurial activities in an academic environment. A clear definition and characterisation of the motivational and personal components allows to apply a systematic approach to the formation of the readiness

of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship.

Analysis of recent research and publications. Our considerations are based on the results of the analysis of scientific and pedagogical literature. It is worth mentioning that the motivation for the professional and personal development of university staff is the subject of scientific research by many researchers. The works of researchers [Аніщенко, Баніт, Калюжна], [Горохівська], [Михайлишин] emphasise the need to take into account such components of the motivational component as motives, desires, cognitive and active interest, concentration, striving for scientific and creative, pedagogical and creative activity, positive attitude, and focus on achieving success in professional activity. The motivation of a scientific and pedagogical staff is based on their professional interests, value priorities and life ideals. It manifests itself both in the professional activity and in specific pedagogical or scientific, research contexts. Investigating the professional formation and professional development of specialists, researchers emphasise the need to take into account their personal qualities. That is why in the structure of professional competence or readiness for professional activity, researchers distinguish the personal component [Алпатова], [Павлишин], etc.

The aim of the article. The article aims to define and characterise the essence of the motivational and personal components of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship.

Presentation of the main material. The motivational component in the structure of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship is considered through the prism of a set of entrepreneurial motives, interests and needs, and a focus on achieving success in academic entrepreneurship. It should be considered one of the main factors that encourage the personal and professional development of scientific and pedagogical staff in order to achieve acme, realize their entrepreneurial potential, and diversify their professional activities.

In our opinion, the motivational component of a scientific and pedagogical staff' readiness for academic entrepreneurship harmonises with a worldview based on value orientations,

the ability to positively perceive and analyse the environment, find the place in it, realise one's role and mission, act creatively, determine target and semantic settings for own actions, and also make well-founded decisions. Motivation serves as a mechanism for self-determination of the individual in professional activity. It fixes the individual trajectory of a person's professional development and becomes the basis of the life plan. In the study devoted to the analysis of the andragogical competence of teachers, the value-motivational component is identified, which the authors interpret as "a set of motives, interests and needs that determine the orientation of pedagogical personnel to professional and pedagogical activity in connection with the awareness of the correspondence of personal andragogical qualities to the requirements of pedagogical activity in the field of adult education and the conscious motivation of personal aspirations to action" [Аніщенко, Баніт, Калюжна : 67–68]. According to Т. Horokhivska, the motivational component of professional and pedagogical competence of teachers working in technical universities should be considered through the prism of "axiological, semantic, motivational resources, professionally important qualities and specifics of pedagogical skill" [Горохівська : 88]. R. Mykhailyshyn proves that "the positive motivation of a teacher to innovative activity is evidenced by the creation and application of something new, the improvement of pedagogical skills, and the overcoming of professional difficulties. Therefore, many teachers consider the use of innovative technologies to be the only chief motive for personal and professional self-affirmation" [Михайлишин : 14].

One of the key incentives for the development of academic entrepreneurship is an interest in learning new things. Speaking about scientific and pedagogical staff who strive to learn, create and implement innovations, we conclude that their interests are usually focused on the need for a deep scientific understanding of the multifaceted aspects of the triad "education – business – society", on the analysis of their personal and professional experience, critical assessment of professional activities, the effectiveness of the services they provide to

society, awareness of the value of innovations for the development of social, economic, cultural, political aspects of society's life. The training of a scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship assumes their disposition and focus on creating and using the conditions of the academic environment of a modern university, orientation on the development of motivation for changes, their positive perception, as well as on organising the coordination of the capabilities of the academic environment. This environment is considered as a complex of factors and conditions that not only contribute to individual improvement, further development of professional competence and personal qualities, but also reveal hidden opportunities and potential to find additional resources through the use of effective reflective practices. We consider the desire to understand the processes that involve the integration of science, education and entrepreneurship, which encourages action, stimulates innovative thinking, and directs the search for new ideas and their implementation. Therefore, the basis of interest in academic entrepreneurship projects within the academic environment forms the need to master new knowledge about the essence, strategic and operational aspects of academic entrepreneurship; positive emotions based on the discovery of new opportunities for the realisation of one's potential. Interest in the problem of academic entrepreneurship encourages scientific and pedagogical staff to generate new ideas, demonstrate entrepreneurial initiative, search for partners, and make efforts to implement the idea.

Researchers suggest considering the motives that encourage scientific and pedagogical staff to develop and implement academic entrepreneurship. In particular, we are talking about the desire to commercialise the results of scientific research; generate new ideas and establish cooperation with production and industry; diversify financing and resource provision of scientific research, etc. [D'Este, Perkmann]. In other words, the material and financial component becomes a priority in the motivation of scientific and pedagogical staff. But simultaneously,

scientists emphasise the immaterial component and prove that academic entrepreneurship contributes to increasing the status of a scientific and pedagogical staff, their prestige and respect in the professional environment [Fini, Grimaldi, Sobrero].

Thus, the motivational component of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship includes a positive attitude towards academic entrepreneurship as an element of the activities of a modern university; a focus on developing cooperation between science, business and education, integrating innovation into entrepreneurial initiatives to create added value; understanding the value of integrating academic entrepreneurship into the educational process; respect for academic and entrepreneurial freedom; adherence to the principles of academic integrity; innovation, entrepreneurial orientation, ethics and responsibility; readiness for interdisciplinary cooperation to create innovative projects.

Regarding the personal component, we take into account the publication of O. Alpatova, who recognises that the formation of the personal component is a process that involves the search for a balance of "individual, professional and social values; finding optimal forms of social interaction; finding such activities that allow realising personal potential" [Алпатова : 174]. M. Necheporenko attaches importance to understanding the nature of one's personality and the requirements for a professional, working on the image of a competent one, "identifying contradictions between the "real self" and the "ideal self," outlining areas for improving personal qualities that ensure effective professional and personal self-development, a creative approach to solving professional tasks, mobilisation of forces, the ability to implement and control the planned strategy of professional and personal self-development based on the processes of self-acceptance, self-prediction and self-regulation" [Нечепоренко : 59].

N. Kinakh argues that "... the personal component is associated with the desire to achieve a specific mission and goals, to demonstrate individual and personal qualities, to hope for success, to be willing to take risks,

to have a clearly expressed sense of personal responsibility, to be persistent, flexible, energetic, confident in one's abilities, to be able to convince others, to systematically update one's knowledge base, to have communicative and managerial skills, to act rationally in unpredictable situations and to use every resource and opportunity as profitably as possible" [Кінах : 139–140].

In our opinion, the personal component should include entrepreneurial self-awareness, which allows one to form self-confidence, show initiative, willingness to take risks and overcome challenges associated with innovative activities. Emotional and volitional stability is important; it is based on the ability to manage emotions, maintain balance, and focus on achieving clearly defined goals. We highlight leadership qualities in the personal component that correlate with the ability of scientific and pedagogical staff to create, implement and develop innovative projects, maintaining a balance between professional and personal goals. It is obvious that the key elements of the personal component should include readiness to implement changes. Professional development and improvement require self-analysis and reflection, which justify the need for the ability to comprehend one's professional activities, critically evaluate achievements and determine ways of self-improvement. We find confirmation of our reasoning in the work of M. Necheporenko, according to which "reflection in general is an analysis of one's actions and states, which helps to analyse one's shortcomings, and the higher the level of development of reflective skills and a reflective position, the easier it is to identify the causes of difficulties and correctly set a goal and choose a way to achieve it" [Нечепоренко : 61].

Based on the results of the analysis, we interpret the personal component of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic

entrepreneurship through the prism of orientation towards systematic and structured improvement and development of skills to achieve sustainable results; confidence in one's entrepreneurial abilities and motivation to launch startups in the academic environment, achieving success; awareness of the importance of leadership in academic entrepreneurship to achieve common goals and sustainable development of projects; openness to change and innovation, entrepreneurial thinking and readiness to participate in the development of innovative projects; encouragement of active interaction with partners, team and investors based on trust and respect.

Conclusions. Summarising the results of the analysis, we formulate the definition of the motivational component of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship as a set of personal and professional characteristics that reflect a positive attitude towards academic entrepreneurship as an significant element of the university's activities, motivation to create innovative initiatives, entrepreneurial needs, interests, desire for success, confidence in one's entrepreneurial abilities and orientation towards the development of cooperation between science, education and business. The personal component of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship is an internal aspect of self-awareness and the ability to reflect, which ensures the formation of an entrepreneurial position, assessment of one's experience and awareness of the role of the individual in innovative projects development.

The prospects for further scientific studies include the characteristics of the essence of the cognitive and activity components of the readiness of scientific and pedagogical staff for academic entrepreneurship.

BIBLIOGRAPHY

1. Алпатова О. В. Особливості процесу формування психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2013. Випуск 1–2. С. 169–176.
2. Аніщенко О., Баніт О., Калюжна, Т. Андрагогічна компетентність педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих: сутнісний аспект. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2021. Випуск 20, № 2. С. 63–72.
3. Горохівська Т. М. Особистісно-мотиваційний компонент професійно-педагогічної компетентності викладача технічного закладу вищої освіти. Педагогічні науки. 2020. Випуск 90. С. 86–92.

4. Кінах Н. В. Теоретико-методичні засади формування професійно-педагогічного підприємництва учителя початкової школи в умовах неперервної освіти : дис. д. пед. наук : 13.00.04. Волинський національний університет імені Лесі Українки; Хмельницький національний університет. Луцьк – Хмельницький, 2022. 556 с.
5. Михайлишин Р. Професійна готовність педагога до інноваційної діяльності: якісний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2016. Випуск 31. С. 11–18.
6. Нечепоренко М. А. Формування готовності майбутніх учителів іноземних мов до професійно-особистісного саморозвитку : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Вінницький національний аграрний університет; Тернопільський державний університет імені Володимира Гнатюка. Вінниця – Тернопіль, 2019. 290 с.
7. Павлишина Н. Б. Структура готовності майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності у закладах соціального обслуговування людей похилого віку. *Освітологічний дискурс*. 2014. Випуск 2. С. 141–151.
8. D'Este P., Mahdi S., Neely A., Rentocchini F. Inventors and entrepreneurs in academia: What types of skills and experience matter? *Technovation*. 2012. Volume 32, Issue 5. P. 293–303.
9. Fini R., Grimaldi R., Sobrero M. Factors fostering academics to start up new ventures: An assessment of Italian founders' incentives. *Journal of Technology Transfer*. 2009. Volume 34, Issue 4. P. 380–402.

REFERENCES

1. Alpatova, O. V. (2013). Peculiarities of the process of forming the psychological readiness of future social workers for professional activity. *Social work in Ukraine: theory and practice*, 1–2, 169–176.
2. Anishchenko, O., Banit, O., & Kalyuzhna, T. (2021). Andragogic competence of pedagogical personnel in the field of adult education: an essential aspect. *Adult Education: Theory, Experience, Perspectives*, 20(2), 63–72.
3. Horokhivska, T. M. (2020). Personal and motivational component of professional and pedagogical competence of a teacher of a technical institution of higher education. *Pedagogical Sciences*, 90, 86–92.
4. Kinakh, N. V. (2022). *Theoretical and methodological principles of the formation of professional and pedagogical entrepreneurship of a primary school teacher in conditions of continuous education*. (Dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences: speciality: 13.00.04 Theory and methodology of professional education). Lutsk – Khmelnitskyi: Lesya Ukrainka Volyn National University; Khmelnytskyi National University.
5. Mykhailyshyn, R. (2016). Professional readiness of a teacher for innovative activity: qualitative aspect. *Bulletin of Lviv University. Pedagogical Series*, 31, 11–18.
6. Necheporenko, M. A. (2019). *The formation of readiness of future foreign language teachers for professional and personal self-development*. (Dissertation of Candidate of Pedagogical Sciences: speciality 13.00.04 Theory and methodology of professional education (015 Vocational education). Vinnytsia – Ternopil: Vinnytsia National Agrarian University, Volodymyr Hnatiuk Ternopil State University.
7. Pavlyshyna, N. B. (2014). The structure of readiness of future social workers for professional activity in social service institutions for the elderly. *Educational discourse*, 2, 141–151.
8. D'Este, P., Mahdi, S., Neely, A., & Rentocchini, F. (2012). Inventors and entrepreneurs in academia: What types of skills and experience matter? *Technovation*, 32(5), 293–303.
9. Fini, R., Grimaldi, R., & Sobrero, M. (2009). Factors fostering academics to start up new ventures: An assessment of Italian founders' incentives. *Journal of Technology Transfer*, 34(4), 380–402.

Т. Я. ГЕЛЬЖИНСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна
Електронна пошта: tetiana.y.helzhynska@lpnu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-3280-5199>

ГОТОВНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО АКАДЕМІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: СУТНІСТЬ МОТИВАЦІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО КОМПОНЕНТІВ

Розглядаючи академічне підприємництво як одну із актуальних проблем сучасної вищої освіти, варто звернутися до формування готовності науково-педагогічних працівників до його реалізації. Постає питання про визначення поняття «готовність» та характеристику його структурних компонентів. Виконано аналіз релевантної науково-педагогічної літератури. Обґрунтовано сутність мотиваційного компоненту готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, як сукупності особистісних та професійних характеристик, що відображають позитивне ставлення до академічного підприємництва як важливого елементу

діяльності університету, мотивацію до створення інноваційних починань, підприємницькі потреби, інтереси, прагнення до успіху, впевненість у власних підприємницьких здібностях та орієнтацію на розвиток співпраці між наукою, освітою і бізнесом. Зроблено висновок про те, що мотиваційний компонент передбачає усвідомлення значущості академічного підприємництва для особистісного і професійного зростання, інтеграцію інновацій в освітній процес, дотримання принципів етичності й доброчесності, а також готовність до міждисциплінарної співпраці та системного вдосконалення для досягнення стійких результатів. Визначено, що особистісний компонент готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва – це внутрішній аспект самосвідомості та здатності до рефлексії, який забезпечує формування підприємницької позиції, оцінювання власного досвіду й усвідомлення ролі особистості у створенні інноваційних проєктів. Особистісний компонент потрактовано крізь призму орієнтації на системне та структуроване вдосконалення і розвиток навичок; впевненість у власних підприємницьких здібностях; усвідомлення важливості лідерства; відкритість до змін та інновацій; заохочення до активної взаємодії з іншими. До перспектив подальших наукових студій віднесено характеристику сутності когнітивного та діяльнісного компонентів готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва.

Ключові слова: академічне підприємництво, науково-педагогічні працівники, готовність науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, структура готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, мотиваційний компонент, особистісний компонент.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УДК 378.147-028.42:004

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.2>

Л. О. ДОЛОЖЕВСЬКА

викладач кафедри іноземної та української філології,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: gromovalyudmilka@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0006-0380-4217>

ЦИФРОВА ЕТИКА ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У сучасну епоху стрімкої цифровізації освітнього простору питання цифрової етики та академічної доброчесності у вищій школі набувають особливої актуальності. В умовах широкого впровадження онлайн-навчання, використання хмарних сервісів, автоматизованих систем оцінювання та штучного інтелекту виникає багато нових викликів, пов'язаних із дотриманням етичних норм, захистом персональних даних, прозорістю оцінювання та запобіганням академічному шахрайству. У статті розглядаються основні поняття цифрової етики, їх взаємозв'язок із академічною доброчесністю, а також фактори, що впливають на формування етичної культури в університетському середовищі.

Особливу увагу приділено аналізу поширених порушень доброчесності в цифровому контексті: плагіату, використанню сторонніх програмних засобів, академічному шахрайству під час дистанційних іспитів тощо. Окремо досліджено вплив цифрової трансформації на роль викладача як наставника, модератора й етичного орієнтира для студентів. Розглянуто важливість формування цифрової грамотності та впровадження навчальних програм, спрямованих на розвиток відповідального ставлення до навчального процесу серед усіх учасників академічного середовища.

У статті також проаналізовано останні наукові публікації та міжнародні дослідження, присвячені етичним аспектам цифрової освіти, включаючи використання штучного інтелекту та технологій онлайн-моніторингу. Зазначено потенційні ризики, пов'язані з порушенням приватності здобувачів освіти, а також шляхи їх мінімізації. Представлено перспективні підходи до оцінювання, які сприяють зниженню рівня академічної нечесності, зокрема портфоліо, проєктне навчання, адаптивне тестування.

Стаття може бути корисною для науковців, викладачів, керівників освітніх установ та здобувачів, зацікавлених у побудові стійкої системи академічної доброчесності в умовах цифрової трансформації освіти. Матеріал може бути використаний для розробки внутрішніх політик університетів, удосконалення навчальних програм, формування культури етичної поведінки та посилення відповідальності в академічному середовищі.

Ключові слова: цифрова етика, академічна доброчесність, вища освіта, штучний інтелект, цифрова грамотність, онлайн-навчання, академічна неправомірна поведінка, оцінювання, освітні технології.

Постановлення проблеми. Під впливом цифрових технологій сучасна вища освіта стрімко трансформується, використовуючи технології дистанційного навчання та штучний інтелект. Проте, нові можливості супроводжуються новими викликами. Зростає значення не лише технічної, а й етичної підготовки учасників освітнього процесу. У цьому контексті цифрова етика та академічна доброчесність стають ключовими поняттями для забезпечення якісної, чесної й прозорої освіти.

Цифрова етика розглядає норми поведінки в онлайн-середовищі, пов'язані з конфіденційністю, дотриманням авторських прав, повагою до інших користувачів та відповідальністю за власні дії. Академічна доброчесність, у свою чергу, стосується етичних стандартів у сфері навчання, наукової діяльності та оці-

нювання, і передбачає дотримання принципів чесності, об'єктивності, довіри й відповідальності. У цифрову епоху обидва поняття тісно переплітаються. З одного боку, цифрові технології можуть сприяти формуванню академічної доброчесності завдяки системам антиплагіату, електронному контролю знань. З іншого боку, саме цифрове середовище створює нові загрози: масове списування, використання генеративного ШІ, труднощі з визначенням авторства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука активно досліджує виклики та інноваційні рішення, пов'язані з цифровою етикою та академічною доброчесністю у вищій школі. Так, наприклад, штучний інтелект може відігравати подвійну роль: з одного боку, він може допомогти виявляти академічне

шахрайство, а з іншого, через автоматизацію написання робіт, створює нові можливості для порушення доброчесності.

Проте, варто відмітити, що підвищення цифрової грамотності як серед здобувачів освіти, так і викладачів значно знижує ризики академічного шахрайства. Програми, спрямовані на формування розуміння етичних аспектів цифрових технологій, демонструють позитивний вплив на культуру доброчесності [Johnson; O'Brein; FaithProject].

Важливим є питання балансу між контролем академічної доброчесності та захистом приватності здобувачів. У низці публікацій автори розглядають етичні аспекти застосування систем онлайн-прокторингу, наголошуючи на необхідності прозорих політик і згоди користувачів. David Baidoo-Anu та Leticia Ansah в своїй роботі досліджують використання штучного інтелекту в освіті та дають поради як підвищити ефективність його використання [Baidoo-Anu].

Такі дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу до цифрової етики і доброчесності, поєднуючи технологічні, освітні та етичні аспекти.

Мета статті. Метою статті є дослідження взаємозв'язку між цифровою етикою та академічною доброчесністю в контексті вищої освіти, визначення основних викликів, пов'язаних з цифровізацією навчального процесу, та запропонувати рекомендації для підтримки етичної культури в закладах вищої освіти. Стаття розглядає основні поняття цифрової етики та академічної доброчесності, типові прояви порушення етичних норм у цифровому середовищі, сучасні технологічні інструменти для підтримки доброчесності, потенційний вплив штучного інтелекту, рекомендації для формування культури етичного навчання.

Результати та дискусії. Цифрова етика – це галузь прикладної етики, яка досліджує моральні принципи та норми поведінки в цифровому середовищі. Вона включає в себе принципи конфіденційності, безпеки даних, авторських прав, прозорості алгоритмів, відповідального використання штучного інтелекту та взаємодії людей у віртуальному просторі. Джон О'Браєн у публікації EDUCAUSE

Review запропонував таке визначення цифрової етики: «здійснення правильних дій на перетині технологічних інновацій та прийнятих соціальних цінностей» [O'Brien]

У контексті вищої освіти цифрова етика набуває особливого значення. Використовуючи цифрові технології у навчальному процесі вимагає від здобувачів освіти та викладачів зобов'язані дотримуватися етичних норм. Сюди входить відповідальне використання інформаційних ресурсів, дотримання авторських прав, уникнення плагіату та забезпечення академічної доброчесності.

Згідно з дослідженням, опублікованим в Online Journal of Communication and Media Technologies, впровадження кодексу цифрової етики у вищих навчальних закладах сприяє формуванню етичної культури та підвищенню ефективності комунікації в цифровому середовищі [Online Journal].

Щодо академічної доброчесності, то згідно статті 42 Закону України про освіту, – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [Закон України]. Цим же законом передбачена відповідальність за порушення академічної доброчесності.

Міжнародний центр академічної доброчесності (ICAI) визначає шість основних цінностей академічної доброчесності: чесність (Honesty), довіра (Trust), справедливість (Fairness), повага (Respect), відповідальність (Responsibility), сміливість (Courage). Саме такі цінності формують основу для розвитку етичної культури в закладах вищої освіти та сприяють формуванню відповідального громадянина.

Для забезпечення якості освіти та наукових досліджень дотримання академічної доброчесності є надзвичайно важливим. Це, зокрема, підтримка довіри до академічних інституцій, оскільки, результати навчання є достовірними та об'єктивними. По друге, це запобігання академічних порушень, таких як плагіат, списування, фальсифікація. До того ж, заклад виховує етичних професіоналів, адже академічна

добросесність є основою для розвитку критичного мислення, самостійності та поваги до праці інших.

У еру цифровізації з'являються нові виклики академічній добросесності, які зумовлені стрімким розвитком технологій та зміною форм навчання. Вони вимагають переосмислення традиційних підходів до забезпечення етичної поведінки в освітньому середовищі як викладачів, так і здобувачів знань.

Питання дистанційного навчання завжди було актуальним, проте, під час пандемії COVID-19 воно набуло особливого значення. Такий різкий перехід до іншого формату здобування знань призвів до збільшення випадків академічної нечесності. Учасники навчального процесу частіше вдаються до списування, використання сторонніх ресурсів під час онлайн-іспитів та інших форм порушень.

Інструменти на основі генеративного ШІ, такі як ChatGPT, створюють нові можливості для академічного шахрайства. Здобувачі можуть використовувати ці технології для автоматичного генерування текстів, що ускладнює виявлення плагіату та підриває принципи добросесності.

Варто відмітити і неналежний рівень обізнаності науково-педагогічних та педагогічних працівників з новими технологіями. Багато освітян не мають достатньої підготовки та ресурсів для ефективного використання цифрових інструментів та виявлення порушень академічної добросесності. Це створює прогалини в контролі та сприяє поширенню неетичної поведінки.

Багато закладів вищої освіти не мають чіткої політики щодо використання цифрових технологій та забезпечення академічної добросесності. Це ускладнює реагування на нові форми порушень та впровадження ефективних заходів [International Institute]. До того ж, використання цифрових технологій пов'язане з конфіденційністю, авторськими правами та справедливістю оцінювання викликає багато питань, які потребують ретельного аналізу та розробки відповідних етичних рамок.

Тож які технологічні інструменти для підтримки академічної добросесності є доступні зараз та надають нові можливості для запобі-

гання порушенням та підтримки етичної поведінки здобувачів знань і викладачів.

Перш за все варто відмітити сучасні платформи для перевірки оригінальності текстів, які інтегрують функції виявлення як плагіату, так і штучно згенерованого контенту. Сюди віднесемо такі програми як Turnitin – це одна з найпоширеніших систем, яка нещодавно впровадила інструменти для виявлення ШІ-згенерованого тексту, допомагаючи викладачам планувати інтервенції та підтримку студентів для покращення їхніх навичок письма та критичного мислення [Times Higher Education].

Інша програма для виявлення ШІ-контенту PlagiarismCheck.org. Це українська платформа, що пропонує TraceGPT AI Detector для виявлення ШІ-контенту та інтегрується з системами управління навчанням (LMS) як-от Moodle, Canvas та Google Classroom.

Ще одна програма – це Copyleaks. Вона використовує штучний інтелект для виявлення плагіату, перефразування та ШІ-згенерованого контенту, аналізуючи семантичну структуру тексту для точнішого визначення його оригінальності.

Щодо забезпечення чесності та прозорості під час дистанційного оцінювання, варто відмітити системи онлайн-прокторингу, які дозволяють контролювати поведінку учасників навчального процесу під час іспитів. Це програми Respondus Monitor, яка записує відео та аудіо здобувачів під час іспиту, використовуючи ШІ для виявлення підозрілої поведінки та ProctorU, що забезпечує живий нагляд під час онлайн-іспитів, дозволяючи виявляти порушення в реальному часі.

Також ряд програм сприяють розвитку навичок академічного письма та дотримання добросесності. Це Grammarly, що допомагає користувачам покращити граматику та стиль письма, водночас виявляючи потенційні плагіатні фрагменти та Quillbot, яка перефразовує текст, що може бути корисним для навчання, а також вказує на можливі зловживання для обходу систем виявлення плагіату.

Такі інноваційні технології як блокчейн здійснюють нові підходи щодо забезпечення академічної добросесності. Зокрема, BACIP (Blockchain Academic Credential Interoperability

Protocol) розроблений для підвищення безпеки, конфіденційності та взаємодії при верифікації академічних сертифікатів, зменшуючи можливості академічного шахрайства.

Однак, ефективність перелічених технологій залежить від комплексного підходу, що включає як етичне виховання, так і чітку політику щодо забезпечення академічної доброчесності та постійне вдосконалення методів оцінювання.

Обговорюючи питання академічної доброчесності, не можна уникнути проблему використання штучного інтелекту. Звичайно, ШІ у вищій освіті має широкий спектр використання. По-перше, він забезпечує персоналізоване навчання. Навчальні матеріали можуть бути адаптовані до індивідуальних потреб здобувачів освіти, що в свою чергу, сприяє кращому засвоєнню матеріалу. По-друге, це автоматизація оцінювання. Роботи здобувачів можуть оцінюватися автоматично, зменшуючи навантаження на викладачів та підвищуючи об'єктивність оцінювання. До того ж, ШІ може використовуватись для виявлення плагіату та інших форм академічної недоброчесності.

Однак, інструменти на основі ШІ породжують багато викликів в навчальному процесі. Такі програми як ChatGPT, дозволяють здобувачам швидко генерувати тексти, що ускладнює виявлення плагіату та підриває принципи доброчесності. Багато освітян не мають достатньої підготовки для ефективного використання цифрових інструментів та виявлення порушень академічної доброчесності. Більше того, у багатьох закладах вищої освіти відсутні чіткі політики щодо використання ШІ, що ускладнює реагування на нові форми порушень та впровадження ефективних заходів.

Тому, варто відмітити, що штучний інтелект є потужним інструментом, який може як покращити якість освіти, так і створити нові виклики для академічної доброчесності. Важливо знайти баланс між впровадженням інновацій та дотриманням етичних стандартів у вищій школі та пам'ятати, що забезпечення академічної доброчесності вимагає комплексного підходу.

Тож, які ключові стратегії можуть сприяти підтримці етичних стандартів у вищій освіті. Основне – це чітко регламентована політика навчальних закладів, що визначає принципи академічної доброчесності, включаючи пра-

вила використання цифрових інструментів та ШІ. Ця політика має бути доступна для здобувачів і викладачів, а також регулярно оновлюватися відповідно до технологічних змін.

Підвищення обізнаності учасників освітнього процесу щодо принципів академічної доброчесності та етичного використання цифрових технологій сприяє профілактиці порушень. Освітні програми повинні включати тренінги з цифрової грамотності, роз'яснення щодо допустимого використання ШІ та наслідків академічної нечесності. Такий підхід сприяє формуванню відповідального ставлення до навчання.

Впровадження в навчальний процес сучасних технологічних рішень, таких як системи виявлення плагіату та ШІ-згенерованого контенту, допомагає оперативно реагувати на порушення. Однак важливо використовувати ці інструменти як допоміжні засоби, а не як єдине джерело оцінки доброчесності.

Слід також пам'ятати, що традиційні методи оцінювання, такі як стандартні тести, можуть бути вразливими до порушень у цифровому середовищі. Впровадження альтернативних форм оцінювання, на кшталт проєктних робіт, усних презентацій та портфоліо, сприяє більш об'єктивній оцінці знань і зменшує можливості для академічної недоброчесності. Різноманітність методів оцінювання позитивно впливає на дотримання академічної доброчесності.

Ключовою складовою формування культури академічної доброчесності є викладачі. Тому вони повинні мати доступ до ресурсів, тренінгів та отримувати належну підтримку щодо впровадження етичних практик. Сюди можна віднести ознайомлення з новими технологіями, методами оцінювання та стратегіями запобігання порушенням.

У глобальному контексті забезпечення академічної доброчесності в умовах цифровізації освіти стало пріоритетом для багатьох країн та міжнародних організацій, які впроваджують різноманітні практики для сприяння підтримки етичних стандартів у вищій освіті.

Наприклад, Рада Європи впровадила програму кращих практик з просування академічної доброчесності, яка базується на принципах ETINED (Європейська мережа з етики, прозо-

рості та доброчесності в освіті). Метою програми є ідентифікація, визначення та поширення ефективних практик забезпечення академічної доброчесності в європейських закладах вищої освіти.

Програма Erasmus+ фінансує проєкт FAITH, спрямований на встановлення мінімальних стандартів академічної доброчесності у вищих навчальних закладах. Він передбачає розробку політик, навчальних матеріалів, курсів та інтерактивного веб-порталу для підтримки культури доброчесності та боротьби з академічним шахрайством [FaithProject].

За ініціативи ЮНЕСКО проводяться дослідження викликів академічній доброчесності та пропонуються можливі рішення для їх подолання. Зокрема, організація наголошує на важливості етичного використання цифрових технологій та розробки політики, що враховує нові форми академічного шахрайства.

Деякі заклади вищої освіти розробляють мобільні додатки, такі як «Integrity Matters», які надають здобувачам доступ до навчальних модулів з академічної доброчесності. Ці програми сприяють формуванню етичної свідомості та розумінню принципів доброчесності серед учасників навчального процесу.

Глобалізація освіти та поширення онлайн-курсів створюють потребу у міжнародних стандартах академічної доброчесності. Обмін кращими практиками, спільні дослідження та розробка спільних політик можуть допо-

могти зменшити академічну недоброчесність на світовому рівні.

Висновки. Цифрова етика та академічна доброчесність у вищій школі є ключовими складовими сучасної освіти, які впливають на якість навчального процесу та формування професійних і моральних цінностей здобувачів знань. Розвиток інформаційних технологій та цифрових платформ відкриває нові можливості для навчання, але й одночасно породжує виклики, пов'язані з ризиками академічного шахрайства, порушенням приватності та етичними проблемами.

Для ефективної підтримки академічної доброчесності необхідна комплексна стратегія, що включає підвищення цифрової грамотності, впровадження інноваційних методів оцінювання, формування відповідальної культури серед усіх учасників освітнього процесу та активну міжнародну співпрацю. Особливу увагу слід приділяти етичним аспектам використання нових технологій, зокрема штучного інтелекту, та захисту персональних.

Перспективи розвитку академічної доброчесності пов'язані з постійним оновленням норм і стандартів, адаптацією освітніх практик до викликів цифрової епохи, а також формуванням відкритого, чесного і відповідального академічного середовища. Лише спільними зусиллями усіх учасників навчального процесу можна досягти сталого успіху у підтриманні високих стандартів якості освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Johnson A., Nguyen T., & Ochoa C. *Digital ethics and integrity in higher education*. UNESCO, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385898>
2. Baidoo-Anu, D., & Ansah, L. Education in the Era of Generative Artificial Intelligence (AI): Understanding the Potential Benefits of ChatGPT in Promoting Teaching and Learning. *Journal of AI*, 2023. Vol. 7. DOI: 10.61969/jai.1337500
3. O'Brien, J. Defining digital ethics in the age of AI. *EDUCAUSE Review*, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://er.educause.edu/articles/2023/03/defining-digital-ethics-in-the-age-of-ai>
4. Online Journal of Communication and Media Technologies. Implementing a digital ethics code in higher education. *OJCMT*, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ojcm.net>
5. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. International Institute for Educational Planning. Digital ethics in education – ETICO / UNESCO [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://etico.iiep.unesco.org/en>
7. Times Higher Education. Turnitin's AI writing detector prompts ethics concerns in US. *Times Higher Education*, 05.04.2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.timeshighereducation.com/news/turnitin-ai-writing-detector-prompts-ethics-concerns>
8. FaithProject.info. Academic integrity and Christian digital ethics [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://faithproject.info/resources/digitaethics>

REFERENCES

1. Johnson A., Nguyen T., & Ochoa C. *Digital ethics and integrity in higher education*. UNESCO, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385898>
2. Baidoo-Anu, D., & Ansah, L. Education in the Era of Generative Artificial Intelligence (AI): Understanding the Potential Benefits of ChatGPT in Promoting Teaching and Learning. *Journal of AI*, 2023. Vol. 7. DOI: 10.61969/jai.1337500
3. O'Brien, J. Defining digital ethics in the age of AI. *EDUCAUSE Review*, 2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://er.educause.edu/articles/2023/03/defining-digital-ethics-in-the-age-of-ai>
4. Online Journal of Communication and Media Technologies. Implementing a digital ethics code in higher education. *OJCMT*, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ojcm.net>
5. Verkhovna Rada of Ukraine. Law of Ukraine “On Education” No. 2145-VIII dated 05.09.2017 [Electronic resource]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. International Institute for Educational Planning. Digital ethics in education – ETICO / UNESCO [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://etico.iiep.unesco.org/en>
7. Times Higher Education. Turnitin’s AI writing detector prompts ethics concerns in US. *Times Higher Education*, 05.04.2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.timeshighereducation.com/news/turnitin-ai-writing-detector-prompts-ethics-concerns>
8. FaithProject.info. Academic integrity and Christian digital ethics [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://faithproject.info/resources/digitaletics>

L. O. DOLOZHEVSKA

Senior Lecturer at the Department of Foreign and Ukrainian Philology,

Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

E-mail: gromovalyudmilka@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-0380-4217>

DIGITAL ETHICS AND ACADEMIC INTEGRITY IN HIGHER EDUCATION

In the age of rapid digitalization of the educational environment, the issues of digital ethics and academic integrity in higher education have become increasingly critical. With the widespread adoption of online learning, cloud services, automated assessment systems, and artificial intelligence, new challenges emerge concerning adherence to ethical standards, data privacy, transparency in evaluation, and the prevention of academic misconduct. This article explores the fundamental concepts of digital ethics, their interconnection with academic integrity, and the factors influencing the development of ethical culture within university communities.

Particular attention is given to common forms of academic dishonesty in the digital context, such as plagiarism, unauthorized use of external digital tools, and cheating during remote examinations. The paper also addresses the shifting role of university instructors, emphasizing their function as mentors, moderators, and ethical role models in the learning process. The importance of digital literacy development and the implementation of ethics-focused educational programs aimed at cultivating responsible academic behavior is also highlighted.

Moreover, the article analyzes recent scholarly publications and international research on ethical issues in digital education, including the use of AI-generated content and online proctoring technologies. Potential risks associated with violations of student privacy are discussed, along with strategies for mitigating these risks. Promising approaches to assessment that can reduce academic dishonesty, such as portfolios, project-based learning, and adaptive testing, are presented.

This work is of practical value to researchers, educators, academic administrators, and students who are interested in building a sustainable system of academic integrity under the conditions of ongoing digital transformation in higher education.

Key words: digital ethics, academic integrity, higher education, artificial intelligence, digital literacy, online learning, academic misconduct, assessment, educational technology.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УДК 378.147:61:614.253.5:579

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.3>

Ю. О. ЄВТУШЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри мікробіології, вірусології, імунології, медичної фізики та інформатики,

Державний заклад «Луганський державний медичний університет», м. Рівне, Україна

Електронна пошта: julia.evtyshenko@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-7315-3337>

І. С. ГАЙДАШ

доктор медичних наук, професор,

завідувач кафедри мікробіології, вірусології, імунології, медичної фізики та інформатики,

Державний заклад «Луганський державний медичний університет», м. Рівне, Україна

Електронна пошта: kafedra.mikrobiologii@lsmu.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0002-1502-4422>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МІКРОБІОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано можливості інтеграції етичного компонента у професійну підготовку майбутніх лікарів засобами викладання дисципліни «Мікробіологія».

На основі теоретичного аналізу змісту медичної освіти, викликів клінічної практики та тенденцій гуманізації підготовки фахівців показано, що формування професійно-етичної культури не повинно обмежуватися лише гуманітарними дисциплінами. Особлива увага приділена потенціалу мікробіології як платформи для моделювання ситуацій морального вибору, що відображають реальні клініко-етичні дилеми.

Розкрито сутність професійно-етичної культури майбутнього лікаря як інтегрального феномена, що включає моральну рефлексію, здатність до етичного аналізу ситуацій, дотримання норм біоетики та професійної відповідальності. Визначено проблеми недостатньої інтеграції етичної складової в дисципліну природничого блоку та охарактеризовано чинники освітнього середовища, що ускладнюють її реалізацію.

Запропоновано підхід до використання інноваційних методів навчання (кейс-метод, міждисциплінарні заняття, проєктна робота, дебати, симуляції), що дозволяє створювати навчальне середовище для формування морально-професійної відповідальності. Наведено приклади навчальних ситуацій із проблемами вакцинації, антибіотикорезистентності, біобезпеки, соціальної справедливості та меж дозволеного в біомедичних дослідженнях.

Сформульовано практичні рекомендації щодо інтеграції етичної складової у викладання мікробіології. Підкреслено важливість міждисциплінарної взаємодії, рефлексивного навчання та оновлення системи оцінювання. Теоретичні результати можуть бути використані як основа для розроблення навчально-методичних матеріалів та подальших емпіричних досліджень ефективності етико-орієнтованого підходу в медичній освіті.

Ключові слова: професійно-етична культура, медична освіта, мікробіологія, інноваційні методи навчання, формування компетентностей.

Вступ. Сучасна система підготовки лікарів дедалі більше орієнтується не лише на засвоєння фундаментальних знань, але й на формування здатності до моральної відповідальності, етичного вибору та гуманного ставлення до пацієнта. Однією з ключових складових професійної підготовки медичного працівника виступає розвиток професійно-етичної культури, що охоплює не лише знання норм і принципів етики, а й внутрішнє прийняття цінностей медичної професії як служіння

[Біліченко 2019; Маража & Жулкевич 2021; Griban et al. 2022; Mekhed & Nosko 2021].

Водночас формування етичної свідомості традиційно відбувається в межах дисциплін гуманітарного спрямування, тоді як потенціал природничих наук у цьому контексті часто залишається недооціненим [Olaiya et al. 2022]. Особливо це стосується мікробіології – дисципліни, що має вагомое значення для розуміння етіології захворювань, механізмів поширення інфекцій, розробки методів профілактики

та лікування. Саме мікробіологія дозволяє занурити студента в проблематику біоетики, антимікробної резистентності, дотримання принципів біобезпеки, що безпосередньо пов'язані з формуванням моральної відповідальності за професійні рішення.

У реаліях сучасної медицини, позначених епідеміологічними викликами, загрозами біотероризму, зростанням недовіри до наукових практик, питання етичної підготовки фахівця набуває особливої ваги. Це потребує оновлення підходів до організації освітнього процесу, зокрема шляхом впровадження інноваційних методів навчання, які поєднують здобуття фахових знань із розвитком етичної рефлексії.

Таким чином, актуальним постає завдання пошуку ефективних шляхів формування етичної свідомості не лише в межах гуманітарних дисциплін, а й через потенціал таких предметів, як мікробіологія.

Аналіз останніх літературних досліджень.

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростання інтересу до проблеми формування професійної культури лікаря як комплексного феномена, що включає ціннісні орієнтації, етичну відповідальність, комунікативну компетентність і гуманістичні засади медичної практики. Вагомий внесок у теоретичне осмислення цієї проблематики зробили як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Так, Н. Лукашевич, В. Кремень, В. Андрущенко, Н. Криловата ін. розглядали професійну культуру фахівця у контексті філософсько-педагогічного дискурсу, акцентуючи на її світоглядному й моральному вимірі [Vorona & Prokor 2020 : 118].

Науковці зосереджуються на різних векторах становлення професійної культури лікаря, адаптуючи світові підходи до національного освітнього контексту. Зокрема, М. Лісовий та колеги аналізують особливості формування комунікативної та іншомовної компетентності студентів-медиків; О. Андрійчук та співавтори розглядають розвиток професійно-особистісних якостей [Полковніков 2024: 38]. Особливу увагу питанням медичної етики та її взаємозв'язку з професійною культурою приділяють Н. Касевич, Ю. Віленський, В. Москаленко та А. Грандо [Трегуб 2020 : 247].

Попри значний обсяг наукових напрацювань, проблема формування професійно-етичної культури лікаря потребує подальшого концептуального розвитку в умовах трансформації системи охорони здоров'я та посилення етико-правових викликів у медичній практиці. Зокрема, недостатньо дослідженим залишається питання інтеграції етичного компонента в освітній процес із природничих дисциплін, зокрема мікробіології, яка володіє значним потенціалом для розвитку моральної рефлексії майбутніх лікарів.

Виклад основного матеріалу. Професійно-етична культура лікаря є складним інтегральним утворенням, що поєднує систему моральних знань, ціннісних орієнтацій, здатність до етичного аналізу клінічних ситуацій та готовність діяти відповідально в умовах професійної невизначеності [Дудікова 2018]. Її формування є одним із ключових завдань сучасної медичної освіти, оскільки від рівня етичної зрілості лікаря залежить якість взаємодії з пацієнтом, дотримання медичної деонтології, а також суспільна довіра до медичної професії.

Проте існує низка об'єктивних і суб'єктивних чинників, які ускладнюють цілісне формування професійно-етичної культури на ранніх етапах професійної підготовки. До таких належать:

- фрагментарність викладання етичної проблематики;
- відсутність інтеграції етичних аспектів у природничі дисципліни;
- переважання теоретичних форм навчання над практикоорієнтованими;
- недостатній рівень рефлексії в студентського контингенту щодо моральної природи власних дій у клінічних ситуаціях;
- несистемне застосування інноваційних педагогічних технологій, здатних моделювати етичні виклики реального медичного середовища.

Зазначені фактори потребують перегляду традиційних підходів до організації освітнього процесу, зокрема через залучення потенціалу дисциплін природничо-наукового блоку до формування етичної складової професійної компетентності. У зв'язку з цим постає потреба у переосмисленні ролі окремих дисциплін, зокрема мікробіології, як

інструменту розвитку професійно-етичної компетентності.

Мікробіологія посідає особливе місце у структурі базової медичної освіти, забезпечуючи формування системного уявлення про етіологічні чинники інфекційних захворювань, механізми їхньої передачі, діагностику та шляхи протидії. Проте її потенціал виходить далеко за межі суто науково-теоретичного змісту. В умовах сучасної медичної практики мікробіологія може виступати не лише як предмет природничого блоку, а як навчальна платформа для формування ціннісно-моральної орієнтації майбутнього лікаря.

Мікробіологічні знання мають безпосередній зв'язок із суспільно значущими моральними дилемами. Йдеться насамперед про питання:

- антибіотикорезистентності, що виникає внаслідок як безконтрольного медичного призначення, так і споживчої поведінки;
- біобезпеки, яка передбачає відповідальність за дотримання протоколів у роботі з патогенними мікроорганізмами;
- використання живих об'єктів у дослідженнях, що ставить перед студентами питання меж дозволеного в експерименті;
- розробки новітніх технологій у сфері мікробної терапії, вакцинології, генної інженерії – де постає необхідність поєднувати наукову свободу з етичною виваженістю.

Формування етичної культури в цьому контексті ґрунтується не лише на ознайомленні з теоретичними аспектами професійної моралі, а й на створенні ситуацій морального вибору в межах навчального процесу. Завдяки своїй прикладній природі, мікробіологія дозволяє моделювати реалістичні клініко-етичні сценарії, що є ефективним інструментом для розвитку морально-професійної рефлексії студентів.

Застосування інтегративного підходу, який передбачає включення етичного компонента в навчальні модулі з мікробіології, забезпечує багатовимірний розвиток компетентностей. Це стосується як когнітивного рівня (усвідомлення наслідків фахових рішень), так і афективного (формування внутрішньої позиції), та поведінкового (готовність діяти відповідально в етично чутливих ситуаціях).

У контексті формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів важливу роль відіграє оновлення дидактичного інструментарію. Інноваційні методи навчання, орієнтовані на активну взаємодію, критичне мислення та рефлексію, створюють сприятливе середовище для інтеграції етичного компонента в навчальний процес. Особливо ефективним є їхнє застосування в межах дисципліни «Мікробіологія», яка, завдяки своїй практичній природі, надає широкі можливості для моделювання реальних клінічних та етично забарвлених ситуацій.

Інтерактивні лекції з використанням мультимедійних матеріалів, симуляції лабораторних процесів, кейс-методи, дебати, міні-проекти та міждисциплінарні дискусії – ці форми роботи сприяють не лише ефективному засвоєнню предметного змісту, а й формуванню здатності до моральної рефлексії, аналізу професійних ситуацій з етичної точки зору, ухвалення обґрунтованих рішень в умовах невизначеності.

Залучення студентів до активної участі в таких формах діяльності стимулює розвиток внутрішньої мотивації, емпатії, відповідального ставлення до вибору діагностичної або лікувальної тактики, що особливо важливо в умовах сучасної медичної практики.

У цьому контексті інноваційні підходи слугують не лише засобом оптимізації навчального процесу, а й інструментом етичного виховання. Їх ефективність особливо помітна тоді, коли засвоєння мікробіологічних знань супроводжується зануренням студентів у ситуації морального вибору, близькі до реальних клінічних умов. Розглянемо найбільш показові приклади інтеграції етичного компонента у структуру навчального курсу.

Так, одним із найбільш поширених прикладів є ситуації, пов'язані з призначенням антибіотиків без підтвердження бактеріальної етіології захворювання. У процесі обговорення відповідних клінічних кейсів студенти не лише засвоюють особливості мікробної резистентності, але й усвідомлюють етичну відповідальність лікаря за наслідки прийнятих рішень. Акцент переноситься з технічної сторони лікування на моральні виміри – баланс між бажанням задовольнити очікування паці-

ента та обов'язком діяти згідно з принципами доказової медицини.

Іншим важливим вектором інтеграції етичного змісту є дотримання принципів біобезпеки в лабораторних умовах. У навчальних групах можуть виникати ситуації, коли студенти порушують правила роботи з патогенними мікроорганізмами. Такі випадки доцільно використовувати не лише для нагадування інструкцій, а й для етичного осмислення потенційної загрози, яку неетична поведінка становить для колег, викладачів і самого порушника. У відповідь студенти можуть розробити «етичний кодекс лабораторної поведінки», що формуватиме в них почуття колективної відповідальності.

Особливу роль у формуванні етичної свідомості відіграють теми, пов'язані з вакцинацією. Обговорення випадків відмови пацієнтів або батьків від щеплення дозволяє студентам поєднувати знання про епідеміологію, принципи колективного імунітету та медичну етику. Такий аналіз сприяє формуванню вміння аргументовано і з повагою до переконань пацієнта вести комунікацію, водночас дотримуючись професійних стандартів.

Не менш значущим є обговорення біоетичних аспектів досліджень із генетично модифікованими мікроорганізмами. Проектні завдання або дискусії на цю тему дозволяють студентам усвідомити межі допустимого в експериментальній діяльності, важливість дотримання міжнародних етичних норм, а також ролі інформованої згоди й експертного контролю у сфері біомедичних досліджень.

Питання соціальної справедливості також можуть бути інтегровані у навчання мікробіології. Зокрема, при вивченні тем, пов'язаних із антимікробними препаратами, доцільно аналізувати ситуації, у яких пацієнт не має фінансової змоги придбати ефективне лікування. Такий підхід дозволяє сформувати у студентів розуміння етичної відповідальності лікаря перед соціально вразливими групами та спонукає до пошуку компромісних і гуманних рішень.

Таким чином, прикладні ситуації, що моделюють етичні виклики, мають стати системним елементом викладання мікробіології. Їхнє використання сприяє переходу від декларативного засвоєння етичних норм до формування

моральної готовності діяти в межах професійних стандартів, що відповідає сучасній парадигмі медичної освіти.

З огляду на потребу цілісного формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі вивчення мікробіології, виникає необхідність переосмислення підходів до організації навчального процесу. Йдеться не лише про оновлення змісту, а й про трансформацію освітнього середовища загалом – у напрямі, що поєднує знання, рефлексію та етичне усвідомлення професійної діяльності.

По-перше, важливо забезпечити системну інтеграцію етичних аспектів у тематичну структуру курсу мікробіології. Кожна навчальна тема має потенціал для розкриття морального змісту професійних дій: зокрема, теми щодо антибіотикотерапії можуть супроводжуватися обговоренням проблеми резистентності як наслідку нераціонального призначення препаратів, а заняття з роботи з біологічними агентами – аналізом норм біобезпеки та етичної відповідальності дослідника.

По-друге, доцільним є впровадження кейсового підходу з чітко окресленим етичним компонентом. Використання клініко-мікробіологічних кейсів дозволяє студентам формувати вміння аналізувати ситуації, що містять моральні дилеми, здійснювати аргументовану оцінку дій медичного працівника, обґрунтовувати власну позицію.

По-третє, міждисциплінарна взаємодія викладачів природничих і гуманітарних дисциплін може суттєво підсилити етичне забарвлення навчання. Проведення спільних занять із мікробіології та медичної етики, біоетики або філософії медицини відкриває можливості для більш глибокого осмислення складних феноменів сучасної клінічної практики.

Крім того, ефективним є застосування методів, орієнтованих на етичну рефлексію: написання есе, створення індивідуальних або групових етичних кодексів, ведення щоденника професійних вражень під час проходження практики. Такі інструменти сприяють особистісному зануренню студента в моральний контекст обраної професії.

Окремої уваги заслуговує модернізація системи оцінювання, що має передбачати не лише

контроль засвоєння мікробіологічних знань, але й оцінювання здатності до етичного аналізу, аргументації рішень, усвідомлення професійної відповідальності.

Нарешті, підвищення кваліфікації педагогічних працівників щодо методик поєднання предметної підготовки з етичним вихованням є важливою умовою успішної реалізації таких змін. Створення методичних рекомендацій, проведення внутрішніх семінарів, обмін міждисциплінарним досвідом – усе це сприятиме підвищенню ефективності етико-орієнтованого навчання.

Таким чином, трансформація викладання мікробіології у напрямі поєднання когнітивного й етичного виміру потребує цілеспрямованої педагогічної стратегії, у центрі якої – майбутній лікар як відповідальний, гуманний і фахово підготовлений професіонал.

Висновки та результати. У результаті проведеного теоретико-методологічного аналізу обґрунтовано доцільність розширення функціонального потенціалу дисципліни «Мікробіологія» як платформи для формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів. Показано, що включення етично забарвлених навчальних ситуацій у зміст цієї дисципліни сприяє розвитку моральної рефлексії, відпо-

відального ставлення до професійної діяльності та формуванню гуманістичних ціннісних орієнтацій. Теоретично обґрунтовано ефективність застосування інноваційних методів навчання для забезпечення цілісної професійної підготовки, що поєднує когнітивну та етичну складові.

Надані рекомендації щодо організації освітнього процесу мають практичне значення для удосконалення викладання природничих дисциплін у медичних закладах вищої освіти. Їх реалізація дозволить підвищити рівень моральної зрілості здобувачів освіти, а також посилити ціннісну спрямованість підготовки майбутніх лікарів відповідно до викликів сучасної клінічної практики.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці авторських моделей навчальних курсів з мікробіології з включенням етичних модулів, емпіричній перевірці їхньої ефективності, а також вивченні ставлення студентів до етичних аспектів природничих дисциплін. Не менш важливим є пошук оптимальних методів інтеграції етичної складової в інші фундаментальні медичні предмети, що дозволить сформувати єдину ціннісну траєкторію професійного зростання майбутнього лікаря.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біліченко О. В. Основи професійної етики медичних працівників : навчально-методичний посібник. Вінниця : «Твори», 2019. 224 с.
2. Дудікова Л. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у медичних університетах: теорія і практика : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 488 с.
3. Маража І. О., Жулкевич І. В. Роль педагогіки в клінічній практиці лікаря. *Медична освіта*. 2021. Вип. 2. С. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.2.12058>.
4. Полковников Я. Структурно-компонентний аналіз професійної культури майбутніх лікарів-стоматологів. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2024. № 22. С. 245–256. DOI: <https://doi.org/10.31865/2414-9292.22.2024.320163>
5. Трегуб С. Є. Вітчизняний та зарубіжний досвід формування професійної культури спілкування майбутніх лікарів у медичних вишах. Гуманітарні виміри сучасної медичної освіти: міждисциплінарний діалог : колективна монографія / відп. ред. Д. А. Москвітін; Запорізький державний медичний університет. Запоріжжя, 2020. С. 36–41.
6. Griban G., Mekhed O., Semeniv B., Khurtenko O., Koval V, Khliebnikova T., Skyrda T. Technology of increasing physical activity of university students. *Acta Balneologica*. 2022. № 5 (171). С. 451–456. DOI: [10.36740/ABAL202205113](https://doi.org/10.36740/ABAL202205113).
7. Mekhed O., Nosko M. The biological and social fundamentals of healthy living of participants of the educational process // *Bioresources and Human Health* / за ред. Andrzej Krynski, Georges Kamto Tebug, Svitlana Voloshanska. Częstochowa: Publishing House of Polonia University “Educator”, 2021. С. 143–154.
8. Olaiya O, Hyatt T, Mathew A, Staudaher S, Bachman Z, Zhao Y. Building connections between biomedical sciences and ethics for medical students. *BMC Med Educ*. 2022. № 22 (1). С. 829. DOI: [10.1186/s12909-022-03865-y](https://doi.org/10.1186/s12909-022-03865-y).
9. Vorona I. I., Prokop I. A. Професійна культура в контексті підготовки майбутнього лікаря. *Медична освіта*. 2020. № 1. С. 117–121. DOI: <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.1.11005>

REFERENCES

1. Bilichenko, O.V. (2019). *Osnovy profesiinoi etyky medychnykh pratsivnykiv: navchalno-metodychnyi posibnyk [Fundamentals of professional ethics of healthcare workers: Educational-methodical manual]*. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
2. Dudikova, L.V. (2018). *Formuvannia profesiino-etychnoi kompetentnosti maibutnikh likariv u medychnykh universytetakh: teoriia i praktyka [Formation of professional-ethical competence of future doctors in medical universities: Theory and practice]*. Vinnytsia: Tvory [in Ukrainian].
3. Marazha, I.O., & Zhulkiievych, I.V. (2021). Rol pedahohiky v klinichnii praktytsi likaria [The role of pedagogy in the clinical practice of a doctor]. *Medychna Osvita – Medical education*, (2), 94–99. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.2.12058> [in Ukrainian].
4. Polkovnikov, Ya. (2024). Strukturno-komponentnyi analiz profesiinoi kultury maibutnikh likariv-stomatolohiv [Structural-component analysis of professional culture of future dentists]. *Profesionalizm pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty – Teacher’s professionalism: theoretical and methodological aspects*, (22), 245–256. <https://doi.org/10.31865/2414-9292.22.2024.320163> [in Ukrainian].
5. Trehub, S.Ye. (2020). Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid formuvannia profesiinoi kultury spilkuvannia maibutnikh likariv u medychnykh vyshakh [Domestic and foreign experience of forming professional communication culture of future doctors in medical universities]. In D. A. Moskvitina (Ed.), *Humanitarni vymiry suchasnoi medychnoi osvity: mizhdytsyplinarnyi dialoh –Humanitarian dimensions of modern medical education: interdisciplinary dialogue*, (pp. 36–41). Zaporizhzhia State Medical University [in Ukrainian].
6. Griban, G., Mekhed, O., Semeniv, B., Khurtenko, O., Koval, V., Khliebnikova, T., & Skyrdy, T. (2022). Technology of increasing physical activity of university students. *Acta Balneologica*, 5 (171), 451–456. <https://doi.org/10.36740/ABAL202205113> [in English].
7. Mekhed, O., & Nosko, M. (2021). The biological and social fundamentals of healthy living of participants of the educational process. In A. Krynski, G. Kamtoh Tebug, & S. Voloshanska (Eds.), *Bioresources and Human Health* (pp. 143–154). Częstochowa: Publishing House of Polonia University “Educator” [in English].
8. Olaiya, O., Hyatt, T., Mathew, A., Staudaher, S., Bachman, Z., & Zhao, Y. (2022). Building connections between biomedical sciences and ethics for medical students. *BMC Medical Education*, 22 (1), 829. <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03865-y> [in English].
9. Vorona, I.I., & Prokop, I.A. (2020). Profesiina kultura v konteksti pidhotovky maibutnoho likaria [Professional culture in the context of training a future doctor]. *Medychna Osvita – Medical education*, (1), 117–121. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.1.11005> [in English].

Y. O. YEVTUSHENKO

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Microbiology, Virology, Immunology, Medical Physics and Medical Informatics,
State Establishment “Lugansk State Medical University”, Rivne, Ukraine
E-mail: julia.evtyshenko@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-7315-3337>*

I. S. HAYDASH

*Doctor of Medical Sciences, Professor,
Head of the Department of Microbiology, Virology, Immunology, Medical Physics and Informatics,
State Establishment “Lugansk State Medical University”, Rivne, Ukraine
E-mail: kafedra.mikrobiologii@lsmu.ukr.education
<http://orcid.org/0000-0002-1502-4422>*

FORMATION OF PROFESSIONAL-ETHICAL CULTURE OF FUTURE DOCTORS IN THE PROCESS OF STUDYING MICROBIOLOGY THROUGH INNOVATIVE TEACHING METHODS

The article substantiates the possibilities of integrating the ethical component into the professional training of future doctors through teaching the discipline “Microbiology.”

Based on a theoretical analysis of medical education content, clinical practice challenges, and trends in humanising professional training, this paper shows that the formation of a professional-ethical culture should not be limited to

humanities disciplines only. Special attention is paid to the potential of microbiology as a platform for modelling moral choice situations that reflect real clinical-ethical dilemmas.

The essence of the professional-ethical culture of a future doctor is revealed as an integral phenomenon that includes moral reflection, the ability to analyse situations ethically, adherence to bioethical norms, and professional responsibility. Problems of insufficient integration of the ethical component into natural science disciplines are identified, and environmental factors complicate its implementation are characterised.

An approach to using innovative teaching methods (case method, interdisciplinary classes, project work, debates, simulations) is proposed, which allows the creation of a learning environment for developing moral and professional responsibility. Examples of learning situations with vaccination problems, antibiotic resistance, biosafety, social justice, and the boundaries of what is permissible in biomedical research are provided.

Practical recommendations for integrating the ethical component into teaching microbiology are formulated. The importance of interdisciplinary interaction, reflective learning, and updating the assessment system is emphasised. The theoretical results can be used to develop teaching materials and further empirical research on the effectiveness of an ethics-oriented approach in medical education.

Key words: professional-ethical culture, medical education, microbiology, innovative teaching methods, competence formation.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УДК 378.147.811

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.4>

Н. О. РОМАНЧУК

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та математики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
Електронна пошта: nataliiaromanchuk11@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-3225-6428>*

О. В. МАЙБОРОДА

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фізики та математики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
Електронна пошта: aoks82.09.25@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9206-4316>*

І. С. БІЛЮК

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри автоматики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
Електронна пошта: ivanbilyuk@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1654-7468>*

О. В. САВЧЕНКО

*викладач, завідувач лабораторії автоматики,
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна
Електронна пошта: savchenko1984@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9718-7857>*

КРИТЕРІАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОЇ ГАЛУЗІ

Професійна діяльність інженера пов'язана з необхідністю виконання дослідницьких завдань у галузі промислового виробництва, що актуалізує проблему формування навичок дослідницької діяльності в процесі його підготовки в закладах вищої технічної освіти. У статті досліджується проблема формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі.

Обґрунтовано структурні компоненти професійної компетентності фахівця технічної галузі, до яких віднесено: особистісні якості майбутнього інженера, професійні знання та вміння, ціннісні орієнтації особистості. Дослідницька діяльність розглядається як необхідна умова ефективного формування загальної професійної компетентності майбутнього фахівця технічної галузі.

Виявлено закономірності та характерні особливості процесу професійної підготовки, які стали основою в процесі розробки критеріїв, показників та рівнів сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі. Виокремлено мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-практичний критерії дослідницької компетентності майбутніх інженерів, обґрунтовано відповідні показники та рівні сформованості.

Доведено ефективність розроблених умов підготовки майбутніх фахівців технічної галузі з метою формування їх дослідницької компетентності. Цими умовами визначено: формування мотивів до дослідницької роботи; озброєння відповідними знаннями методології наукових досліджень; залучення студентів інженерних спеціальностей до роботи університетських наукових об'єднань (наукові школи, гуртки, проблемні лабораторії); набуття досвіду здійснення дослідницької діяльності.

Подальші дослідження обґрунтованої проблеми можуть бути спрямовані на вивчення впливу науково-дослідницької діяльності на інші аспекти підготовки майбутніх фахівців, такі як: мотивація до навчання, рівень професійних умінь.

Ключові слова: професійна підготовка, інженерна освіта, майбутні фахівці технічної галузі, професійна компетентність, науково-дослідницька діяльність.

Постановка проблеми. Сучасні суспільно-економічні виклики, необхідність повоєнної відбудови та модернізації промислового виробництва актуалізують проблему підготовки висококваліфікованих, компетентних, конкурентоспроможних інженерних фахівців [МакКалох : 3]. Суспільство потребує відповідального, національно свідомого, соціально активного громадянина-патріота своєї держави, відповідального керівника, компетентного, конкурентоспроможного фахівця технічної галузі, здатного до ефективної діяльності в трудовому колективі на рівні світових стандартів. Сучасна професійна діяльність інженерного фахівця передбачає організацію виробничих процесів на основі впровадження нових технологій та техніки [Бернате : 147]. Ці фактори вимагають від інженера обізнаності з особливостями її роботи та уміння забезпечити роботу колективу працівників з новими механізмами та пристроями.

Актуальність дослідження проблеми формування навичок дослідницької діяльності зумовлена необхідністю проведення майбутніми інженерами наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення як існуючих технічних засобів, так і розробку нових. Попри інтенсифікацію досліджень теоретико-методологічних засад освіти майбутніх інженерних фахівців, проблема діагностики рівнів сформованості дослідницької компетентності у процесі їх підготовки в закладах вищої технічної освіти є недостатньо розробленою. Тому потребують розробки критеріїв, показники та рівні формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі.

Завданням дослідження стало: на основі аналізу літератури та практичного досвіду підготовки майбутніх інженерних фахівців виявити характеристики та фактори, які впливають на ефективність процесу формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі, та обґрунтувати критерії, показники, рівні сформованості дослідницької компетентності.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідники сучасних технологій та змісту інженерної освіти отримали висновки, які свідчать про те, що для ефективної діяльності інженер має вміти проектувати і конструювати, корис-

туватися засобами виробничої, управлінської, практичної, конструкторської, технологічної, дослідницької діяльності [Гриньова : 3]. Водночас, учені акцентують увагу на тому, що інженер має вміти здійснювати наукову діяльність, бути дослідником, реалізовувати на практиці власні ідеї [Буцик : 143]. За висновками вчених Т. Поясок, О. Безпарточної, Т. Дніпровської, інженерні фахівці є організаторами виробничого процесу, а тому мають уміти керувати роботою колективу працівників; використовувати нормативно-довідкову, науково-технічну, виробничу інформацію для забезпечення впровадження досягнень науки і техніки у сучасне виробництво [Поясок : 452]. Тому важливими професійними вміннями інженера є розробка науково-технічної документації, імплементація технологічних проєктів, проведення заходів підвищення ефективності виробництва на основі застосування досягнень науки.

Аналіз робіт сучасних дослідників засвідчує те, що компетентний фахівець технічної галузі має відповідати наступним вимогам: володіти високим рівнем інженерної освіти, стійкими моральними переконаннями, здатністю до ефективної співпраці в трудовому колективі та вміннями свідомо приймати відповідальні рішення. Майбутній фахівець має вміти оперувати сучасними технологіями та знаннями творчої діяльності, які задовольняють запити сучасного інформаційного суспільства [Астутік : 527]. Особистість майбутнього інженера має бути активною, динамічною, інноваційною, творчою, компетентною орієнтованою [Романчук : 12].

Компетентний фахівець технічної галузі характеризується через його готовність вирішувати завдання в майбутній професійній діяльності, використовуючи інновації для досягнення мети на основі власної обізнаності в галузі промислового виробництва [Петрук : 48]. Компетентність – це володіння необхідними фахівцю в певній галузі професійної діяльності знаннями та вміннями; обізнаність, інформованість, широта інтелекту, загальна професійна підготовленість; синтез когнітивного, предметно-практичного і особистісного досвіду [Марьяні : 19]. Професійну компетентність сучасні дослідники визнача-

ють як сукупність умінь фахівців інженерного профілю структурувати наукове і практичне знання з метою кращого вирішення дослідницьких завдань в майбутній професійній діяльності [Шумілова : 229].

Здійснений аналіз доводить актуалізацію дослідницької діяльності студентів інженерних спеціальностей на основі компетентного підходу. Отримані результати дозволяють розглядати дослідницьку діяльність майбутніх інженерів як невід'ємну компоненту підготовки компетентного фахівця. Вона забезпечує інтеграцію наукової, освітньої та виробничої діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. На першому етапі дослідження, який передбачав вивчення літератури з досліджуваної проблеми та аналіз практичного досвіду підготовки фахівців інженерної галузі у вищих технічних закладах України, було виявлено наступні закономірності та характерні особливості процесу підготовки. Реалізація компетентного підходу є першочерговою задачею в галузі підготовки фахівців технічної галузі в Україні. Аналіз сучасних тенденцій ринку праці засвідчив затребуваність фахівців з розвиненим творчим, гнучким, варіативним характером мислення [Бачієва : 102]. Тому основним завданням сучасної інженерної освіти є підготовка інноваційно мислячих фахівців, спроможних до подальшого саморозвитку та самовдосконалення. Виявлені тенденції були враховані в процесі розробки методики формування дослідницької компетентності майбутніх інженерів та розробки критеріїв, показників та рівнів сформованості означеної компетентності.

Упровадження компетентного підходу в процесі підготовки майбутніх інженерів акцентує увагу на здатності фахівців технічної галузі творчо застосовувати здобуті знання й досвід в практиці виробничого процесу [Головка : 35]. Тому важливою особливістю підготовки студентів закладів вищої технічної освіти є здатність майбутніх інженерів до самоорганізації та рефлексії. Дослідження виявило, що необхідною умовою, яка забезпечує ефективність процесу підготовки майбутніх інженерів, є її реалізація на ціннісній основі. Ця умова вимагає аксіологічної спря-

мованості освітнього процесу. Принцип ціннісного ставлення особистості майбутнього інженера до здобутих знань є основою їх професійної самореалізації [Шетеля : 28]. Компетентісно орієнтована підготовка майбутніх інженерів має базуватися на моральних цінностях гуманізму, демократизму, людської гідності, патріотизму, соціальної активності, відповідальності, національної свідомості.

Проведене дослідження виявило наступні компоненти професійної компетентності майбутнього інженерного фахівця: професійні знання; вміння аналізувати і прогнозувати результати праці; використовувати сучасну інформацію; здійснювати науковий пошук, дослідницьку діяльність у відповідній галузі виробництва. Соціальні, комунікативні, індивідуальні здібності особистості інженера є також важливими в майбутній професійній діяльності, а тому мають бути враховані в процесі організації підготовки у закладах вищої технічної освіти. Професійна компетентність фахівця технічної галузі передбачає: уміння оцінювати професійні ситуації; творчий характер мислення; науково-дослідницькі вміння; виявлення ініціативи у розв'язанні виробничих завдань; здатність організовувати роботу колективу; усвідомлення особистої відповідальності за результати праці.

Дослідження показало, що забезпечити успішне оволодіння професійними компетентностями та досягти високого рівня самоорганізації в майбутній професійній діяльності можливо шляхом поєднання науково-теоретичної підготовки інженерних фахівців та досвіду застосування набутих знань у галузі промислового виробництва. Реалізація компетентного підходу на практиці передбачає трансформацію набутих у процесі підготовки майбутніх інженерів професійних компетенцій в активну професійну та творчу участь в діяльності суспільства. Відтак, важливо не лише навчити майбутнього фахівця технічної галузі оперувати знаннями та технологіями, а й підготувати його до активної діяльності в сучасному соціумі; відповідати актуальним вимогам ринку праці; навчити оперувати та управляти інформацією; використовувати досягнення науки та техніки для освіти протягом життя.

Структура професійної компетентності майбутніх інженерів

Структурні компоненти професійної компетентності	Зміст структурних компонентів професійної компетентності
Особистісні якості	Відповідальність, конструктивність, ініціативність, гнучкість, варіативність, інноваційність, активність, динамічність, професійна та соціальна мобільність, креативність
Професійні знання та вміння	Знання теорії та методів інженерного аналізу; вміння проектування та конструювання; розробки науково-технічної документації; імплементації техніко-технологічних проектів, планів, регламентів; здійснення наукового пошуку; дослідницької діяльності у виробничій галузі
Ціннісні орієнтації	Національна гідність, любов до Батьківщини, чесність, порядність, сумлінність, людяність, доброзичливість, справедливість, взаєморозуміння, співчуття

Виявлені тенденції та характерні особливості підготовки вказують на те, що процес професійної підготовки майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти буде ефективним за умови сформованості дослідницьких умінь. Це дозволило нам на наступному етапі дослідження виявити фактори, які позитивно вплинуть на формування дослідницької компетентності. Ми зосередили свою увагу на мотиваційній сфері майбутніх інженерів, формуванні теоретичних знань методів організації дослідницької діяльності та озброєнні досвідом здійснення наукових досліджень у галузі промислового виробництва.

Дослідницьку компетентність розглядаємо як інтегровану якість особистості майбутнього фахівця технічної галузі, що виявляється у готовності й здатності здійснення цілеспрямованої наукової, дослідницької діяльності в галузі промислового виробництва на основі сформованих знань, умінь, досвіду організації такого виду діяльності; професійно важливих якостей особистості майбутнього інженера; ціннісного ставлення до професії інженера, до колег, до результатів праці, до державних природних ресурсів. Формування дослідницької компетентності передбачає розвиток наукової культури шляхом залучення студентів до фундаментальних галузевих досліджень; формування вмінь реалізовувати інноваційні технології інженерної науки.

Дослідження виявило, що на формування дослідницької компетентності майбутніх інженерів впливають такі характеристики: рівень професійної освіти; індивідуальні здібності до наукових досліджень; досвід здійснення дослідницької діяльності; мотивація до неперервної самоосвіти, саморозвитку; творче

ставлення до професійної діяльності; навички діяти у нетипових, нестандартних ситуаціях.

Провідними шляхами, які засвідчили свою ефективність в руслі формування дослідницької компетентності були: орієнтація діяльності університету на розвиток дослідницьких умінь; формування досвіду наукової роботи майбутніх інженерів; заохочення студентів до розв'язання наукових проблем шляхом залучення до діяльності університетських наукових об'єднань (шкіл, гуртків, лабораторій тощо); оголошення результатів науково-дослідницької діяльності через виступи на наукових семінарах, круглих столах, конференціях, симпозіумах; публікація результатів дослідницької роботи у збірниках наукових праць.

Наші зусилля були зосереджені в напрямку розвитку наукового світогляду майбутнього фахівця технічної галузі; розширенні обсягу його наукової ерудиції, теоретичної підготовленості для здійснення науково-дослідницької діяльності; засвоєнні методології та методів наукового пізнання; формуванні творчого мислення, розвитку індивідуальних здібностей студентів інженерних спеціальностей для розв'язання як типових, так і нестандартних ситуацій у галузі промислового виробництва. Важливих принципів, яких ми дотримувалися і які забезпечили ефективність формування дослідницької компетентності є: творче ставлення до професії інженера; професійна спрямованість науково-дослідницької діяльності; активність особистості у цьому процесі.

Встановлення рівня сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі потребує розробки критеріїв та відповідних показників. Ураховуючи проведені дослідження теоретичних засад та прак-

тичного досвіду підготовки інженерних фахівців, нами було виокремлено наступні критерії дослідницької компетентності майбутніх інженерів: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-практичний.

Мотиваційно-ціннісний критерій включає в себе мотиви діяльності та ціннісні установки особистості майбутнього інженера. Показниками сформованості мотиваційно-ціннісного критерію визначено: прояв інтересу та прагнення до дослідницької діяльності; позитивні емоційні переживання від наукової роботи; стійкість та сила мотиваційних утворень щодо усвідомленого заняття дослідницькою діяльністю; самостійність у визначенні дослідницьких стратегій та виборі завдань; відповідальність у дослідницькій діяльності; сформованість моральних цінностей, ідеалів, культури організації наукової праці; відчуття задоволення від здійснення науково-дослідницької діяльності.

Когнітивний критерій передбачає наявність у майбутніх фахівців технічної галузі теоретичних знань способів організації та методики здійснення наукових досліджень. Показниками сформованості когнітивного критерію встановлено: знання типів дослідницьких інженерних завдань; знання способів збору та систематизації наукової інформації; знання завдань й методів наукових досліджень у галузі інженерного виробництва та умов їх застосування; знання методів обробки результатів наукових досліджень.

Діяльнісно-практичний критерій передбачає наявність навичок та досвіду організації й здійснення наукових досліджень у галузі інженерії. Показниками сформованості діяльнісно-практичного критерію визначено: уміння та навички з планування, організації, контролю дослідницької діяльності (постановка завдань наукового дослідження, формулювання методологічного апарату дослідження, застосування адекватних засобів збору, обробки, аналізу та представлення результатів дослідницької роботи).

Відповідно сформульованим критеріям та показникам, нами було обгрунтовано наступні три рівні сформованості науково-дослідницької компетентності майбутніх інженерів: початковий, достатній, творчий.

Початковий рівень характеризується нестійким проявом інтересу до дослідницької діяльності; відсутністю готовності та прагнення до подолання труднощів у науковій роботі; низьким рівнем знань методології організації дослідницької діяльності; відсутністю досвіду цілеспрямованого здійснення наукових досліджень.

Достатній рівень характеризується проявом у майбутніх фахівців технічної галузі зацікавленості науковою діяльністю, проте цей інтерес не носить системний характер та не є постійним. Знання теорії та практики наукових досліджень присутні, проте вони не є глибокими та міцними. Активність особистості майбутнього інженера в здійсненні наукових досліджень не є постійною, а тому практичні вміння такого виду діяльності не є досконалыми.

Творчий рівень характеризується постійним і стійким проявом інтересу та потреби здійснювати дослідницьку діяльність; сформованістю, глибиною та міцністю знань методології організації наукових досліджень; винахідницькими вміннями, навичками створення нових розробок в галузі інженерії.

Результати і висновки. Дослідження проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі є актуальним через необхідність наукового вирішення виробничих завдань в галузі промислового виробництва. Тому вміння здійснювати наукову діяльність, організувати дослідницьку роботу є основою високої якості підготовки майбутніх інженерних фахівців у закладах вищої технічної освіти. Останні спостереження показали, що основні завдання модернізації підготовки майбутніх інженерів відповідно до перспективних вимог наукоємного виробництва можливо вирішити шляхом формування умінь, навичок, досвіду інноваційної науково-дослідницької діяльності фахівців технічної галузі.

Як свідчать результати нашого дослідження, діяльність студентських наукових об'єднань (гуртків, проблемних груп, студентських лабораторій) сприяє розвитку у майбутніх фахівців технічної галузі мотивації до ведення наукового пошуку, здійснення винахідницької діяльності; надає можли-

Критерії, показники та рівні сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців технічної галузі

Дослідницька компетентність майбутнього фахівця технічної галузі		
Інтегрована якість особистості майбутнього інженера, що виявляється у готовності й здатності до здійснення цілеспрямованої дослідницької діяльності в галузі промислового виробництва на основі сформованих знань, умінь, досвіду організації наукової діяльності; професійно важливих якостей особистості; ціннісного ставлення до професії інженера, до колег, до результатів праці, до природних ресурсів держави		
Критерії сформованості дослідницької компетентності		
Мотиваційно-ціннісний	Когнітивний	Діяльнісно-практичний
Мотиви діяльності та ціннісні установки особистості майбутнього інженера	Наявність теоретичних знань методики та способів організації та здійснення наукових досліджень	Наявність навичок та досвіду організації та здійснення наукових досліджень у галузі інженерії
Показники сформованості дослідницької компетентності		
Інтерес та прагнення до дослідницької діяльності; позитивні емоційні переживання від наукової роботи; стійкість та сила мотиваційних утворень усвідомленого заняття дослідницькою діяльністю; самостійність визначення дослідницьких стратегій, відповідальність у дослідницькій діяльності; сформованість моральних цінностей, ідеалів, культури наукової праці; відчуття задоволення від здійснення дослідницької діяльності	Знання типів та класів дослідницьких інженерних завдань; знання способів збору та систематизації наукової інформації; знання завдань й методів наукових досліджень у галузі інженерного виробництва та умов їх застосування; знання методів обробки результатів наукового дослідження	Уміння й навички планування, контролю, дослідницької роботи: постановка завдань наукового дослідження методологічного апарату дослідження, застосування адекватних засобів збору, обробки, аналізу та представлення результатів дослідницької роботи
Рівні сформованості дослідницької компетентності		
Початковий	Достатній	Творчий
Відсутній або нестійкий прояв інтересу до дослідницької діяльності, готовності та прагнення до подолання труднощів у науковій роботі; низьким рівнем знань методології організації дослідницької діяльності; відсутність досвіду цілеспрямованого здійснення наукових досліджень	Зацікавленість науковою діяльністю, проте цей інтерес не носить системний характер та не є постійним; знання теорії та практики наукових досліджень присутні, проте вони не є глибокими та міцними; активність особистості майбутнього інженера в здійсненні наукових досліджень не є постійною, практичні вміння не є досконалими	Постійний і стійкий інтерес та потреба дослідницької діяльності; сформованість, глибина, міцність знань методології організації наукових досліджень; винахідницькі вміння, навички створення нових розробок в галузі інженерії
Результат процесу формування дослідницької компетентності		
Сформована мотивація до дослідницької діяльності; набуті знання методики здійснення наукових досліджень; сформовані вміння та досвід реалізації інноваційних технологій інженерної науки		

вість поглиблено вивчати окремі дисципліни, оволодівати методологією наукової роботи. Отримані результати узгоджуються з висновками Д. Редді [Редді : 11] щодо позитивного впливу дослідницької діяльності на формування навичок наукової творчості та наукової грамотності студентів. А також узгоджуються з висновками вчених Ю. Шухайло та Т. Деркач [Шухайло : 23] у контексті позитивного впливу науково-дослідницької діяльності на рівень загальної успішності майбутніх інженерів.

Наше дослідження надає переконливі докази того, що формування дослідницької компетентності, як основи підготовки май-

бутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти, забезпечує розвиток наукового світогляду, індивідуальних дослідницьких, творчих, винахідницьких здібностей висококваліфікованого компетентного фахівця технічної галузі. Забезпечення ефективності цього процесу здійснюється шляхом формування мотивів до дослідницької роботи; набуття знань методології наукових досліджень; забезпечення активності особистості майбутнього інженера в цьому процесі шляхом залучення до діяльності університетських наукових об'єднань, що в результаті сприяє набуттю досвіду здійснення науково-дослідницької діяльності.

ЖИТЕПАТҮПА

1. Astutik S., Susantini E., Madlazim M., Nur M., Supeno S. The effectiveness of collaborative creativity learning models (CCL) on secondary schools scientific creativity skills. *International Journal of Instruction*. 2020. Vol. 13. No. 3. P. 525–538. DOI: 10.29333/iji.2020.13336^a.
2. Bachiieva L. Methods and technologies of teaching of research methodology: analysis of theory and practice. *Youth and Market*. 2023. Vol. 4 (212). P.99–103. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.279658.
3. Bernate J., and Vargas J. Challenges and trends of the 21st century in higher education. *GUNi Newsletter*. 2020. Vol. 26. P. 141–154.
4. Butsyk I. Differentiated and gradual organization of training in the methodical system of the development of research competence of specialists in agricultural engineering in the process of studying agricultural machines. *Mižnarodnij filologičnij časopis*. P. 138–148. 2020. DOI: 10.31548/philolog2020.01.138.
5. Golovko N., Korobova I. Formation of natural scientific competence of students through use situational tasks of physics. *Physical and Mathematical Education*. 2020. Issue 2 (24). P. 31–36. DOI: 10.31110/2413-1571-2020-024-2-005.
6. Grynova M., Shvedchykova I., Soloshych I., Bunetska I., Soloshych S. Project approach in the formation of scientific and research competence of students of energy specialities. *2022 IEEE 4th International Conference on Modern Electrical and Energy System (MEES)*. 2022. P. 1–4. DOI: 10.1109/MEES58014.2022.10005742.
7. Maryani I., Irsalinda N., Jaya P.H., Sukam H.H., Raman A. Understanding student engagement: an examination of the moderation effect of professional teachers' competence. *EduLearn*. 2025. Vol. 19. No. 1. P. 14–23. DOI: 10.11591/edulearn.v19i1.21455.
8. McCulloh G., Brewis G. Introduction: education, war and peace. *Pedagogic Historica*. 2016. Vol. 52 (1–2). P. 1–7. DOI:10.1080/00309230.2015.1133679
9. Petruk V. Communicative competence of a specialist of a social field as a component of his professional activity. *Humanitas*. 2021. P. 44–50. DOI: 10.32782/humanitas/2021.2.7
10. Poyasok T., Bespartochna O., Dniprovska T. Formation of scientific and research competence of future electrical engineers. *Proc. IEEE Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. 2019. P. 450–453. DOI: 10.1109/MEES.2019.8896518.
11. Reddy D. Scientific literacy, public engagement, and responsibility in science. *Cultures of Science*. 2021. Vol. 4. No. 1. P. 6–16. DOI: 10.1177/20966083211009646.
12. Romanchuk N. Formation of professional and value orientations of prospective engineer's preparation process. *Scientific Journal of National Pedagogic Dragomanov University*. 2023. Vol. 91. P. 202–206. DOI: 10.31392/NPU-nc.series5.2023.91.42.
13. Shetelya N. Professional training of future specialists in the field of culture and the arts on the basis of an axiological approach. *Musical Art in the Educological Discourse*. 2022. No. 7. P. 27–31. DOI: 10.28925/2518-766X.2022.75.
14. Shukhailo Y.V., Derkach T.M. Project-based learning for undergraduate engineering students minoring in textile technology and design. *Journal of Physics: Conference Series*. 2021. Vol. 1840. No 1. P. 12–42. DOI: 10.1088/1742-6596/1840/1/012042.
15. Shumilova I., Ionova O., Syvak O. Professional competence of future engineers in the process of training of computer science disciplines. *Proc. ETR, Environment. Technology. Resources*. 2019. Vol. 2. P. 228–232. DOI: 10.17770/etr2019vol2.4133.

REFERENCES

1. Astutik S., Susantini E., Madlazim M., Nur M., Supeno S. (2020) The effectiveness of collaborative creativity learning models (CCL) on secondary schools scientific creativity skills. *International Journal of Instruction*. Vol. 13. No. 3. P. 525–538. DOI: 10.29333/iji.2020.13336^a.
2. Bachiieva L. (2023) Methods and technologies of teaching of research methodology: analysis of theory and practice. *Youth and Market*. Vol. 4 (212). P. 99–103. DOI: 10.24919/2308-4634.2023.279658.
3. Bernate J., Vargas J. (2020) Challenges and trends of the 21st century in higher education. *GUNi Newsletter*. Vol. 26. P. 141–154.
4. Butsyk I. (2020) Differentiated and gradual organization of training in the methodical system of the development of research competence of specialists in agricultural engineering in the process of studying agricultural machines. *Mižnarodnij filologičnij časopis*. P. 138–148. DOI: 10.31548/philolog2020.01.138.
5. Golovko N., I. Korobova I. (2020) Formation of natural scientific competence of students through use situational tasks of physics. *Physical and Mathematical Education*. Issue 2 (24). P. 31–36. DOI: 10.31110/2413-1571-2020-024-2-005.
6. Grynova M., Shvedchykova I., Soloshych I., Bunetska I., Soloshych S. (2022) Project approach in the formation of scientific and research competence of students of energy specialities. *2022 IEEE 4th International Conference on Modern Electrical and Energy System (MEES)*. P. 1–4. DOI: 10.1109/MEES58014.2022.10005742.

7. Maryani I., Irsalinda N., Jaya P.H., Sukam H.H., Raman A. (2025) Understanding student engagement: an examination of the moderation effect of professional teachers' competence. *EduLearn*. Vol. 19. No. 1. P. 14–23. DOI: 10.11591/edulearn.v19i1.21455.
8. McCulloh G., Brewis G. (2016) Introduction: education, war and peace. *Pedagogic Historica*. Vol. 52 (1–2). P. 1–7. DOI: 10.1080/00309230.2015.1133679.
9. Petruk V. (2021) Communicative competence of a specialist of a social field as a component of his professional activity. *Humanitas*. P. 44–50. DOI: 10.32782/humanitas/2021.2.7.
10. Poyasok T., Bespartochna O., Dniprovska T. (2019) Formation of scientific and research competence of future electrical engineers. *Proc. IEEE Modern Electrical and Energy Systems (MEES)*. P. 450–453. DOI: 10.1109/MEES.2019.8896518.
11. Reddy D. (2021) Scientific literacy, public engagement, and responsibility in science. *Cultures of Science*. Vol. 4. No. 1. P. 6–16. DOI: 10.1177/20966083211009646.
12. Romanchuk N. (2023) Formation of professional and value orientations of prospective engineer's preparation process. *Scientific Journal of National Pedagogic Dragomanov University*. Vol. 91. P. 202–206. DOI: 10.31392/NPU-nc.series5.2023.91.42.
13. Shetelya N. (2022) Professional training of future specialists in the field of culture and the arts on the basis of an axiological approach. *Musical Art in the Educological Discourse*. No. 7. P. 27–31. DOI: 10.28925/2518-766X.2022.75.
14. Shukhailo Y.V., Derkach T.M. (2021) Project-based learning for undergraduate engineering students minoring in textile technology and design. *Journal of Physics: Conference Series*. Vol. 1840. No 1. P. 12–42. DOI: 10.1088/1742-6596/1840/1/012042.
15. Shumilova I., Ionova O., Syvak O. (2019) Professional competence of future engineers in the process of training of computer science disciplines. *Proc. ETR, Environment. Technology. Resources*. Vol. 2. P. 228–232. DOI: 10.17770/etr2019vol2.4133.

N. O. ROMANCHUK

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Physics and Mathematics,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
E-mail: nataliiaromanchuk11@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-3225-6428>*

O. V. MAIBORODA

*PhD, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Physics and Mathematics,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
E-mail: aoks82.09.25@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9206-4316>*

I. S. BILIUK

*PhD, Associate Professor,
Head of the Department of Automation,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
E-mail: ivanbilyuk@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1654-7468>*

O. V. SAVCHENKO

*Lecturer, Head of the Department of Laboratory of Automation,
Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine
E-mail: savchenko1984@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-9718-7857>*

CRITERIAL BASIS OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE TECHNICAL SPECIALISTS

The professional activity of an engineer is connected with the need to perform research tasks in the field of industrial production, which actualizes the problem of formation of research skills in the process of training in higher technical educational institutions. The article examines the problem of formation of research competence of future specialists in the technical field.

The structural components of the professional competence of a specialist in the technical field are substantiated, which include personal qualities of a future engineer, professional knowledge and skills, and value orientations of the individual. Research activity is considered as a necessary condition for the effective formation of the general professional competence of a future specialist in the technical field.

The patterns and characteristic features of the professional training process are identified, which became the basis in the process of developing criteria, indicators and levels of formation of research competence of future specialists in the technical field. The motivational-value, cognitive and activity-practical criteria of research competence of future engineers are highlighted, the corresponding indicators and levels of formation are substantiated.

The effectiveness of the developed conditions for training future specialists in the technical field to form their research competence has been proven. These conditions are defined as formation of motives for research work; acquisition of appropriate knowledge of the methodology of scientific research; involvement of engineering students in the work of university scientific associations (scientific schools, clubs, problem laboratories); and gaining experience in conducting research activities.

Further research of the issue can be aimed at studying the influence of scientific and research activities on other aspects of training future specialists, such as motivation for learning and level of professional skills.

Key words: professional training, engineering education, future specialists in the technical field, professional competence, scientific and research activities.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

ТЕОРІЯ ОСВІТИ Й НАВЧАННЯ

УДК 378.091.212]:055.336.2-047.37

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.5>

Н. В. БОРБИЧ

*кандидат педагогічних наук, проректор з навчальної роботи,
старший викладач кафедри загальної педагогіки, психології
та методики початкової освіти,*

Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»

Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: nborbych@lpc.ukr.education

<https://orcid.org/0000-0002-3423-7319>

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-БАКАЛАВРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 012 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

На сучасному етапі реформування вищої професійної освіти актуальною проблемою є пошук нових змісту, форм і методів формування дослідницької компетентності майбутніх педагогів як здатності отримувати нові знання, професійно володіти методами наукового пізнання, конструктивно розв'язувати педагогічні проблеми, досліджувати та аналізувати професійні явища та процеси, оцінювати результати діяльності й визначати шляхи їх оптимізації.

Метою статті є визначення специфіки формування дослідницької компетентності в майбутніх вихователів ЗДО. Для досягнення мети вирішено такі завдання: уточнено сутність поняття дослідницької компетентності майбутнього вихователя; проаналізовано особливості формування дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта (на прикладі Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради). Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення та конкретизація.

У статті дослідницьку компетентність вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) потрактовано як набуту, тобто сформовану в процесі професійної підготовки здатність майбутнього педагога застосовувати науково-дослідницькі методи в педагогічній діяльності з метою вдосконалення освітнього процесу, розв'язання різних складних (інколи й непередбачуваних) педагогічних проблем і впровадження інновацій.

Запропоновано структурно-функційну модель дослідницької компетентності майбутнього вихователя.

Визначено й проаналізовано особливості формування дослідницької компетентності майбутніх вихователів: специфіку освітньої діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти, її складність, взаємозалежність діяльності всіх учасників освітнього процесу; єдність теорії та практики (дослідницьких знань і дослідницьких умінь).

Подальшого дослідження потребує розробка інструментарію та методики діагностування стану сформованості дослідницької компетентності в майбутніх вихователів.

Ключові слова: дослідницька діяльність, дослідницька компетентність, вихователь, заклад дошкільної освіти, здобувач вищої освіти, формування дослідницької компетентності.

Постановлення проблеми. Одним із важливих завдань професійної підготовки майбутніх фахівців є формування їхньої дослідницької компетентності як здатності отримувати нові знання, володіти методами наукового пізнання, конструктивно розв'язувати фахові проблеми, досліджувати та аналізувати професійні явища та процеси, оцінювати результати діяльності й оптимізувати їх. Актуалізується проблема формування дослідницької компетентності для майбутніх педагогів у цілому й вихователів закладів дошкільної

освіти зокрема. Невипадково у Стандарті вищої освіти України (перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 – «Освіта/Педагогіка», спеціальність 012 – «Дошкільна освіта») серед загальних і спеціальних професійних компетентностей визначені: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт; здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями; здатність працювати з джерелами навчальної та наукової інформації; здатність знаходити, опрацьовувати

потрібну освітню інформацію та застосовувати її в роботі з дітьми, батьками; здатність до самоосвіти, саморозвитку, до безперервності в освіті для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення набуття освіти в процес, який триває впродовж усього життя людини [Стандарт вищої освіти]. Звідси логічним є *пошук нових змісту, форм, методів формування дослідницької компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.*

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз наукової й методичної літератури свідчить про те, що досліджувана проблема не є новою й розкрита достатньо. Зокрема, П. Лузан, І. Сопівник, С. Виговська у підручнику «Методологія та організація науково-педагогічних досліджень» аналізують сутність наукових досліджень, теоретичні основи їх планування, організації та проведення, основні методи емпіричного та теоретичного дослідження, структуру проведення педагогічного експерименту, що власне й слугує знанневою базою для формування дослідницької компетентності. У свою чергу, О. Антонова, В. Єремеева, Н. Мирончук у методичному посібнику подають загальні основи та технологію організації науково-дослідницької роботи здобувачів освіти, що забезпечує формування в них практичних умінь проведення дослідницької роботи. Цікавими й корисними у контексті нашої проблеми є наукові доробки Н. Кравець (навчальний посібник «Основи наукових досліджень»), В. Лаппо (навчально-методичний посібник «Основи педагогічних досліджень»). Сутність поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі вивчають І. Щербань та В. Савченко. Деякі аспекти розвитку дослідницьких компетентностей здобувачів освіти, схильних до наукової діяльності аналізує В. Мелешко.

У контексті проблеми формування дослідницької компетентності майбутніх вихователів продуктивними є доробки вчених щодо дослідницької діяльності дітей раннього та дошкільного віку й готовності майбутніх вихователів до організації дослідницької діяльності дітей саме дошкільного віку. Зокрема, важливими є праці Г. Беленької, в яких учена

досліджує проблему формування дослідницьких навичок у дітей дошкільного віку (розвиток їхнього мислення, креативності, самостійного пошуку, пізнавальних інтересів тощо). Конструктивними є висновки А. Богуш щодо впливу розвивального освітнього середовища на формування дослідницької компетентності дітей. Педагогічні умови, що сприяють формуванню дослідницької компетентності дітей дошкільного віку, досліджує Н. Гавриш. Л. Козак обґрунтовує специфіку формування дослідницької компетентності дітей старшого дошкільного віку у проєктній діяльності. Ю. Волинець аналізує процес формування професійно-дослідницької компетентності в майбутніх педагогів дошкільної освіти.

Метою статті є визначення специфіки формування дослідницької компетентності в майбутніх вихователів. Для досягнення мети було вирішено такі завдання: уточнено сутність поняття дослідницької компетентності майбутнього вихователя; проаналізовано особливості формування дослідницької компетентності здобувачів освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта (на прикладі Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради).

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення та конкретизація.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти є складним процесом, який охоплює не лише аудиторну навчальну та виховну діяльність учасників освітнього процесу, але й позааудиторну, самостійну роботу, практичну підготовку та дослідницьку діяльність. Завданням кожного зі вказаних видів діяльності є формування професійної компетентності майбутнього вихователя сучасного закладу дошкільної освіти. Дослідницька діяльність здобувачів освіти орієнтована на формування дослідницької компетентності; має інтелектуально-творчу спрямованість і реалізується на основі пошукової активності та дослідницької поведінки. Пошукова активність є результатом прагнення студента розв'язати нестандартну професійну (педагогічну) ситуацію (задачу). Ми визначаємо дослідницьку діяльність як процес, який містить бачення та аналіз певної проблеми, задачі; її аналіз і пошук

шляхів вирішення; прогнозування результатів та їх оцінювання; моделювання та реалізацію конкретних пізнавально-дослідницьких дій і аналіз та корегування власної дослідницької поведінки з перспективою саморозвитку та самовдосконалення. У процесі дослідницької діяльності на основі дослідницьких знань формуються дослідницькі вміння як здатність особистості студента знаходити конструктивні шляхи пізнання нового, не відомого у конкретній практичній діяльності.

Елементи дослідницької діяльності, як свідчить аналіз освітнього процесу сучасних закладів освіти, властиві всім формам організації навчання: лекційним і практичним заняттям, самостійній роботі, практиці тощо.

Проаналізуємо сутність поняття дослідницької компетентності особистості педагога. Так, О. Норкіна дослідницьку компетентність тлумачить як інтегративну якість педагога, якій властива вмотивованість до дослідницької діяльності, сприйняття її (дослідницької діяльності) як професійної цінності, яка є за своєю сутністю цілісною системою знань, умінь, навичок та особистісних якостей і забезпечує реалізацію власної дослідницької діяльності з метою покращення якості освіти [Норкіна]. У свою чергу, П. Нечипуренко визначає дослідницьку компетентність, як складне особистісне утворення, яке виникає на основі позитивного ціннісного ставлення до дослідницької діяльності, містить необхідні дослідницькі знання та вміння й передбачає виконання дослідницької діяльності як особисто, так і в команді [Нечипуренко].

У контексті проблематики нашого дослідження важливим є визначення професійно-дослідницької компетентності педагога дошкільної освіти, запропоноване Ю. Волинець і Н. Стаднік, як «...системи мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведень» [Волинець].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про важливість дослідницької компетентності вихователя ЗДО [Волинець; Лаппо; Щербань]. Зокрема, вчені зазначають, що саме дослідницька компетентність вихова-

теля сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, дозволяючи впроваджувати науково обґрунтовані методики; уможлиблює професійний розвиток педагога, розширюючи його знання та навички у сфері дошкільної освіти; допомагає адаптувати освітній процес до потреб сучасних дітей, враховуючи їхні інтереси, здібності та особливості розвитку й особистісного становлення, а також вимоги та виклики сьогодення (як-от: різні епідемії, війна, втрати членів родини, тривожність дітей тощо); формує у дітей дослідницьку поведінку, заохочуючи їх до пізнання, експериментування та критичного мислення.

Ураховуючи різні визначення дослідницької компетентності особистості та специфіку професійної діяльності вихователя сучасного закладу дошкільної освіти, трактуємо дослідницьку компетентність вихователя закладу дошкільної освіти (ЗДО) як набуту, тобто сформовану у процесі професійної підготовки здатність майбутнього педагога застосовувати науково-дослідницькі методи в педагогічній діяльності з метою вдосконалення освітнього процесу, розв'язання різних складних (інколи й непередбачуваних) педагогічних проблем і впровадження інновацій, а також задля професійного самовдосконалення. Ця компетентність включає в себе усвідомлені ґрунтовні дослідницькі знання, володіння методами наукового дослідження, аналітичне мислення, дослідницькі вміння, вміння критично оцінювати педагогічні явища та формувати власні висновки на основі отриманих даних (рис. 1).

Саме критичний аналіз оцінювання результатів своєї діяльності забезпечує, на нашу думку, здатність і бажання вихователя працювати над собою, вдосконалювати власний професійний рівень з урахуванням інноваційних освітніх тенденцій і вимог часу.

Вчені традиційно виділяють такі компоненти дослідницької компетентності вихователя [Волинець; Лаппо; Durmuşçelebi]:

1. Когнітивний: знання основ педагогічних досліджень; орієнтація в сучасних наукових концепціях дошкільної освіти; володіння методами аналізу та оцінки педагогічного процесу.

2. Процесуальний: здатність до самостійного проведення педагогічних досліджень; використання емпіричних і теоретичних мето-

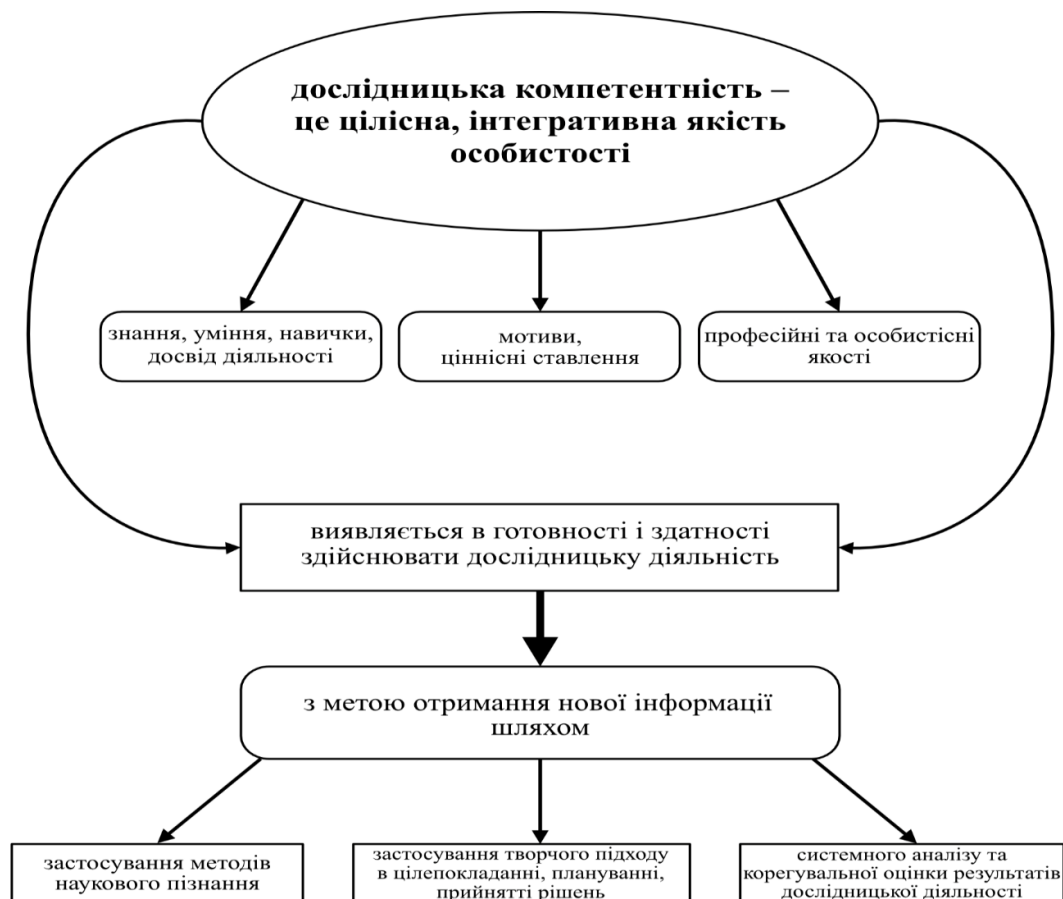

Рис. 1. Структурно-функційна модель дослідницької компетентності вихователя ЗДО

дів дослідження (спостереження, експеримент, аналіз); формулювання та перевірка гіпотез.

3. Рефлексивний: аналіз власного педагогічного досвіду; оцінка ефективності використаних методів навчання та виховання; постійне вдосконалення професійних навичок через дослідницьку діяльність.

4. Інноваційний: уміння впроваджувати новітні педагогічні технології; адаптація освітніх програм до сучасних тенденцій та потреб дітей; розробка та апробація авторських методик і підходів у вихованні.

У запропонованій структурно-функційній моделі дослідницької компетентності вихователя окремо як результат її сформованості виділено готовність майбутнього педагога здійснювати дослідницьку діяльність. Також наголошуємо на творчому підході педагога в реалізації дослідницької діяльності, починаючи з визначення її мети та конкретних завдань, розробки чіткого плану, прийняття рішень; як важливий компонент виокремлюємо оцінку результатів з можливістю їх корегування.

На нашу думку, така модель дослідницької компетентності забезпечить успішність діяльності, орієнтованість на позитивну динаміку результатів освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

У ході дослідження нами встановлено, що провідними методами реалізації дослідницької компетентності в освітніх дошкільних закладах є [Волинець]:

Педагогічне спостереження: аналіз поведінки та розвитку дітей у різних видах діяльності; виявлення закономірностей та особливостей навчально-виховного процесу.

Педагогічний експеримент: випробування нових методик у навчально-виховному процесі; дослідження ефективності застосованих підходів.

Анкетування та інтерв'ювання: опитування дітей, батьків і педагогів для отримання зворотного зв'язку; аналіз отриманих даних для вдосконалення освітнього процесу.

Аналіз педагогічного досвіду: вивчення передових педагогічних практик; узагальнення

власних напрацювань та представлення їх у вигляді статей, доповідей, методичних рекомендацій.

Рефлексія та самооцінка: аналіз власної педагогічної діяльності; коригування підходів у роботі відповідно до отриманих результатів досліджень.

Формування дослідницької компетентності майбутніх вихователів, як було з'ясовано в ході дослідження, є складним специфічним процесом, який полягає не лише у формуванні в здобувачів вищої освіти здатності здійснювати власну дослідницьку діяльність, аналізувати якість освітнього процесу в ЗДО, але й уміти організовувати дослідницьку діяльність дітей дошкільного віку, мотивуючи їх пізнавати нове.

У професійному стандарті вихователя закладу дошкільної освіти виокремлена оцінювально-аналітична компетентність – як здатність здійснювати та інтерпретувати результати моніторингу якості освітньої діяльності для адаптації та коригування освітнього процесу відповідно до можливостей та потреб здобувачів освіти; здатність визначати рівень сформованості компетентностей у здобувачів освіти відповідно до державного стандарту дошкільної освіти [Професійний стандарт]. З огляду на це, результатами навчання студентів-бакалаврів спеціальності 012 Дошкільна освіта задекларовано: здійснювати управління якістю освітнього процесу, керуючись психолого-педагогічними принципами його організації в системі дошкільної освіти та взаємодії з сім'єю; проектувати педагогічні заходи із залученням фахівців суміжних галузей, батьків, громадських діячів та ін. для реалізації завдань всебічного розвитку дітей; збирати та аналізувати дані про індивідуальний розвиток дитини; враховувати рівні розвитку дітей при виборі методик і технологій навчання і виховання, при визначенні зони актуального розвитку дітей та створенні зони найближчого розвитку [Стандарт вищої освіти]. Отже, однією із особливостей формування дослідницької компетентності майбутніх вихователів є врахування специфіки освітньої діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти, її складність, взаємозалежність і взаємодоповнюваність дослідницької діяльності всіх учасників освітнього процесу.

Задля формування дослідницької компетентності в Комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради студентами-майбутніми вихователями вивчається обов'язковий освітній компонент «Основи педагогічних досліджень та академічного письма», метою якого є формування у здобувачів вищої освіти цілісного бачення наукового дослідження з педагогіки та логіки його побудови, а також засвоєння студентами сукупності методологічних знань щодо змісту, функцій, принципів та організації дослідницької роботи, розвиток наукового мислення в організації та проведенні наукових досліджень [Борбич]. Під час вивчення освітнього компонента здобувачі освіти розкривають сутність науково-педагогічних досліджень, їх методологію (перший змістовий модуль). Зокрема, детально вивчають теоретичні методи: абстрагування; аналіз і синтез; індукція і дедукція; методи моделювання, порівняння, узагальнення; ідеалізація та формалізація. Велика увага приділяється вивченню емпіричних методів: спостереження; вивчення і узагальнення педагогічного досвіду; метод експертної оцінки; вивчення документації та результатів педагогічної діяльності; експеримент; методи опитування: інтерв'ю, бесіда, анкетування; тестування; соціометрія як метод дослідження міжособистісних відносин в групі тощо.

У другому змістовому модулі значна увага приділяється вимогам до структури та змісту наукових робіт здобувачів вищої освіти. Під час вивчення цього модуля студенти вчать писати статті, тези, виступи на конференції, готувати анотації та рецензії; грамотно згідно з вимогами стандартів оформляти список літератури, графічно подавати результати емпіричних досліджень; готують презентації реферативних повідомлень і виконують дослідження з тематики курсової роботи.

У ході вивчення освітнього компонента (зокрема, першого змістового модуля) формується знаннева складова дослідницької компетентності. Так, здобувачі освіти чітко усвідомлюють, що таке об'єкт і предмет дослідження, яка його мета, завдання, методи дослідження.

Структуру організації педагогічного дослідження подано на рис. 2.

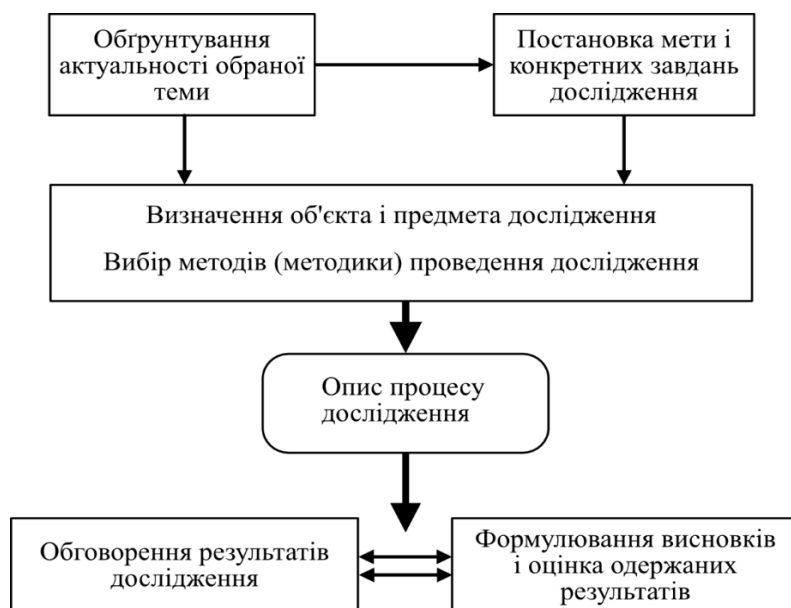

Рис. 2. Організація педагогічного дослідження

На практичних заняттях здобувачі вищої освіти досліджують різні педагогічні проблеми (з урахуванням специфіки освітньої діяльності ЗДО), вчать скласти анкети, план спостереження, план бесіди (як з дітьми, так і з батьками), інтерв'ю тощо.

Оскільки всі здобувачі освіти виконують курсові дослідження, то освітній компонент «Основи педагогічних досліджень та академічного письма» слугує дієвим засобом практичної реалізації набутих дослідницьких знань та вмінь. Тобто, вибравши конкретну проблему дослідження, студент під час вивчення освітнього компонента має унікальну можливість проаналізувати теоретичні основи проблеми, підібрати емпіричні методи, підготувати інструментарій і під час проходження практики апробувати розроблені методики, конкретно досліджуючи певну проблему в умовах закладу дошкільної освіти. На нашу думку, така єдність теорії та практики є ще однією з особливостей формування дослідницької компетентності студентів-бакалаврів дошкільної освіти.

Висновки. Дослідницька компетентність вихователя ЗДО є важливою складовою професійної діяльності, оскільки дозволяє педагогу впроваджувати інноваційні підходи та підвищувати якість дошкільної освіти, критично оцінювати свою роботу. Формування цієї компетентності сприяє покращенню педагогічної майстерності вихователя, що позитивно впливає на розвиток дітей та якість їхньої підготовки до шкільного навчання. Дослідницька компетентність поєднує не лише знання, дослідницькі вміння, але й творчість особистості, її здатність до узагальнень, до генерування нових ідей, нестандартних рішень професійних завдань; самоаналізу та самооцінки. Основою дослідницької компетентності вихователів є власна мотивація до пізнання чогось нового, що спонукає до пізнання нової інформації вихованцями.

Подальшого дослідження потребує розробка інструментарію та методики діагностування стану сформованості дослідницької компетентності в майбутніх вихователів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борбич Н. В. Основи педагогічних досліджень та академічного письма. Робоча програма освітнього компонента. Луцьк, 2024. 10 с.
2. Волинець Ю. О. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до дослідницької діяльності. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід: моногр.; за заг. ред. Г. В. Беленької, О. А. Половіної. Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. С. 161–181.
3. Волинець Ю. О., Стаднік Н. В. Формування професійно-дослідницької компетентності майбутніх педагогів дошкільної освіти. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки РДГУ*. Випуск 17 (60). 2017. С. 155.

4. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навч.-метод. посіб.: 2-ге вид., перероб. та доп. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 336 с.
5. Нечипуренко П. П. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.10. Кривий Ріг, 2017. 20 с.
6. Норкіна О. В. Розвиток дослідницької компетентності вчителів математики засобами інформаційно-комунікативних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2017. 20 с.
7. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти». Наказ Міністерства економіки України (Мінекономіки) № 755-21 від 19 жовтня 2021 року (дата звернення: 09.01.2025). <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення 14.02.2025)
8. Стандарт вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, ступінь вищої освіти Бакалавр, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 «Дошкільна освіта» від 21.11.2019 р. № 1456 <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> (дата звернення 05.02.2025)
9. Щербань І., Савченко В. Сутність поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі. Збірник наукових праць. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. Вип. 2 (6). 2021. С. 240–246. <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/250436> (дата звернення 11.02.2025).
10. Durmuşçelebi M. Examination of Students' Academic Motivation, Research Concerns and Research Competency Levels during the Education Period. *Universal Journal of Educational Research*. 2018. № 6(10). P. 2115–2124. doi: 10.13189/ujer.2018.061008 <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1192736.pdf> (дата звернення 18.02.2025).

REFERENCES

1. Borbych N. V. (2024) *Osnovy pedahohichnykh doslidzhen ta akademichnoho pysma. Robocha prohrama osvitnoho komponentu* [Fundamentals of pedagogical research and academic writing. Work program of the educational component]. Lutsk., 10 p. [in Ukrainian]
2. Volynets Yu. O. (2015) *Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do doslidnytskoi diialnosti. Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do roboty z ditmy doshkilnoho viku: kompetentnisnyi pidkhid* [Preparing future teachers of preschool educational institutions for research activities. Preparing future teachers for work with preschool children: a competency-based approach] H.V. Bielienskoi, O.A. Polovinoi (Eds.). Uman: VPTS “Vizavi”, p. 161–181. [in Ukrainian]
3. Volynets Yu. O., Stadnik N. V. (2017) *Formuvannia profesiino-doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv doshkilnoi osvity* [Formation of professional and research competence of future preschool teachers] *Updating the content, forms and methods of teaching and upbringing in educational institutions. Scientific notes Rivne State Humanitarian University*, 17 (60), 155 [in Ukrainian]
4. Lappo V. V. 2021 *Osnovy pedahohichnykh doslidzhen* [Fundamentals of pedagogical research]. Ivano-Frankivsk: NAIR. 2, 336 [in Ukrainian]
5. Nechypurenko P. P. (2017) *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii yak zasib formuvannia doslidnytskykh kompetentnostei starshoklasnykiv u profilnomu navchanni khimii* [Information and communication technologies as a means of forming research competencies of high school students in specialized chemistry education] (Abstract of Ph.D. Thesis). Kryvyi Rih., 20 [in Ukrainian]
6. Norkina O. V. (2017) *Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vchyteliv matematyky zasobamy informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii* [Developing research competence of mathematics teachers through information and communication technologies] (Abstract of Ph.D. Thesis). Uman, 20 [in Ukrainian]
7. Ministry of Economy of Ukraine (2021) Professional standard “Preschool education teacher”. (Order No. 755-21, October 19). Retrieved from <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti> [in Ukrainian]
8. Ministry of Education of Ukraine (2019) Higher education standard: first (bachelor’s) level of higher education, higher education degree Bachelor, field of knowledge 01 Education/Pedagogy, specialty 012 “Preschool Education” (Order No. № 1456, November 21) Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/012-Doshk.osvita-bakalavr.28.07.pdf> [in Ukrainian]
9. Shcherban I., Savchenko V. (2021) *Sutnist poniattia “doslidnytska kompetentnist” u vitchyznianiі ta zarubizhniі literaturi* [The essence of the concept of “research competence” in domestic and foreign literature]. *Collection of scientific papers. Psychological and pedagogical problems of modern school*. 2 (6), 240–246. Retrieved from <http://ppsh.udpu.edu.ua/article/view/250436> [in Ukrainian]
10. Durmuşçelebi M. (2018) Examination of Students' Academic Motivation, Research Concerns and Research Competency Levels during the Education Period. *Universal Journal of Educational Research*, 6 (10), 2115–2124. DOI: 10.13189/ujer.2018.061008 Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1192736.pdf> [in English]

N. V. BORBYCH

*PhD in Pedagogical Sciences, Vice-Rector for Academic Affairs,
Senior Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology,
Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College"
of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine
E-mail: nborbych@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0002-3423-7319>*

**SPECIFICITIES OF BACHELOR'S STUDENTS FORMING RESEARCH
COMPETENCE IN SPECIALTY 012 PRE-SCHOOL EDUCATION**

At the modern stage of reforming higher professional education, a current problem is the search for new content, forms and methods of future teachers forming research competence as the ability to obtain new knowledge, professionally master the scientific knowledge methods, constructively solve pedagogical problems, research and analyze professional phenomena and processes, evaluate the results of activities and determine ways to optimize them.

The article purpose is to determine the specifics of the research competence formation in future preschool educators. To achieve the goal, the following tasks were solved: the essence of the future educator research competence concept was clarified; the features of the higher education applicants' research competence formation in the specialty 012 Pre-school Education were analyzed (on the example of The Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council). Research methods: analysis, synthesis, generalization and concretization.

The article explains the research competence of a preschool teacher as an acquired, namely the future teacher ability formed in the process of professional training to apply scientific and research methods in pedagogical activity in order to improve the educational process, solve various complex (sometimes unpredictable) pedagogical problems, and introduce innovations.

A structural-functional model of the future educator research competence is proposed.

The features of the future educators' research competence formation are determined and analyzed: taking into account the specifics of educational activities in a modern preschool educational institution, its complexity, the interdependence of all participants in the educational process activities; the unity of theory and practice (research knowledge and research skills).

Further research is required to develop tools and methods for diagnosing the state of future educators' research competence formation.

Key words: research activity, research competence, educator, preschool educational institution, higher education student, formation of research competence.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УДК 373.3/.5.026:811.161.2

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.6>

Т. М. ТАРАСЮК

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури української мови,

Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

Електронна пошта: tarasiuk.tania@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2428-447X>

АБЕТКИ-ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ЯК РЕСУРС ДЛЯ ПОБУДОВИ АВТОРСЬКИХ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ І СТАРШІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто актуальність використання абеток-енциклопедій як джерела фактичного матеріалу для побудови авторських уроків української мови у середній і старшій школі. У центрі уваги – необхідність оновлення традиційних методик викладання української мови в контексті реалізації концепції Нової української школи та запровадження компетентнісного підходу. Автор обґрунтовує, що сучасний урок української мови не може обмежуватися лише змістом підручника, оскільки сучасний учень потребує цікавого, різнопланового контенту, що відповідає його пізнавальним запитам і пов'язаний з актуальними темами культури, літератури й історії. Абетки-енциклопедії серії «Від А до Я» розглянуто як приклад універсального навчального матеріалу, що поєднує словниково-енциклопедичну інформацію, художній текст та оригінальне графічне оформлення. Особлива увага приділена авторському уроку як показникові професійної майстерності сучасного вчителя-словесника, здатного інтегрувати інноваційні джерела та формувати творче середовище на уроці. На прикладі конспекту уроку для 11 класу про пунктуацію при оформленні прямої мови, цитат і діалогу показано практичну реалізацію методики використання абеток-енциклопедій у роботі з текстами. Стаття аргументує, що подібні авторські уроки сприяють розвитку критичного мислення учнів, формуванню навичок роботи з різними видами текстів, удосконаленню мовної компетентності й водночас виховують інтерес до національної культурної спадщини. Підкреслено значення таких підходів для підвищення якості мовної освіти та формування ключових компетентностей учнів відповідно до завдань сучасної школи.

Ключові слова: Нова українська школа, професійна майстерність вчителя, педагогічні інновації, компетентнісний підхід, дидактичний потенціал.

Вступ. Сучасний освітній простір України переживає глибокі зміни, які пов'язані з реформою загальної середньої освіти та реалізацією концепції Нової української школи. Серед ключових завдань цієї реформи – формування в учнів здатності критично мислити, аналізувати інформацію, працювати з різними видами текстів, опановувати навчальний матеріал не механічно, а через осмислену діяльність, пов'язану з практикою і життям. Саме тому сьогодні виникає об'єктивна потреба в переосмисленні традиційних методів викладання української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилення уваги науково-педагогічної спільноти до трансформаційних процесів в українській освіті та пошуку ефективних стратегій реалізації концепції Нової української школи. Актуальність формування ключових компетентностей учнів окреслено в Законі України «Про освіту» (2017) та Кон-

цепції НУШ (2016), зокрема акцентовано увагу на відході від репродуктивного навчання до розвитку критичного мислення та креативності. Праці про методичні аспекти застосування інноваційних технологій на уроках української мови та літератури підтверджують запит учителів на нестандартні навчальні ресурси, що виходять за межі традиційного підручника. У контексті розвитку професійної майстерності вчителя-словесника, що передбачає здатність до створення авторських уроків та інтеграції новітніх джерел, цінними є дослідження, які підкреслюють важливість методичного супроводу педагогів та їхнього особистісного зростання в умовах освітніх реформ.

Виклад основного матеріалу. Попри те, що навчально-методична база української школи містить чимало ґрунтовних підручників і посібників, практика переконливо свідчить: лише підручник не здатен повністю задоволь-

нити пізнавальні інтереси сучасного здобувача освіти. Особливо це стосується учнів середньої і старшої школи, які все більше потребують залучення актуального фактичного матеріалу, цікавих текстів, прикладів з сучасної української літератури, публіцистики, мемуаристики, енциклопедичних видань. Одним з таких ресурсів є абетки-енциклопедії, які вдало поєднують функції словника, енциклопедії та художнього видання. Абетки-енциклопедії серія «Від А до Я» Видавництва Старого Лева не лише розширюють учнівський світогляд, а й надають педагогові можливість будувати авторський урок – гнучкий, сучасний, інтерактивний, із залученням матеріалу, що виходить за межі обов'язкового шкільного підручника. Це особливо важливо для уроків української мови, де питання прикладів, добору мовного й текстового матеріалу, вправ і тренувальних завдань потребує постійного оновлення. Використання абеток-енциклопедій дозволяє подавати теоретичний матеріал крізь призму культурно-історичного бекграунду, посилювати міжпредметні зв'язки, формувати повагу до національної культури й рідної мови через знайомство з текстами про класиків літератури в сучасному графічному і змістовому оформленні.

Авторський урок, побудований на основі матеріалів абеток-енциклопедій, демонструє високу професійну майстерність учителя. Такий педагог не обмежується готовим змістом підручника, а шукає нові підходи, створює власні вправи, інтегрує фрагменти художніх і медійних текстів, формує комунікативні ситуації, у яких учні застосовують мовні знання. Учитель перетворюється на творця й фасилітатора навчального процесу, що повністю відповідає філософії Нової української школи.

Особливе місце в цьому контексті займають теми, що потребують постійного закріплення і практичного тренування, наприклад, розділові знаки при оформленні прямої та непрямої мови, цитат і діалогу. Такі теми традиційно вважаються складними для учнів, а отже, вимагають від учителя не шаблонних, а творчих методичних рішень. Залучення до уроку фрагментів текстів з абеток-енциклопедій, цитат відомих культурних особистостей України робить мовні правила «живими»,

наочними й водночас поглиблює міждисциплінарну інтеграцію з літературою, історією, культурою, філософією.

Як бачимо, створення й упровадження авторських уроків на основі сучасних абеток-енциклопедій – не лише цікава методична знахідка, а й дієвий шлях реалізації компетентного підходу, який виховує в учнів любов до слова, повагу до національної культурної спадщини і вміння працювати з різними видами текстів упродовж життя.

Продемонструємо на практиці, як можна скористатися абетками-енциклопедіями серії «Від А до Я» на уроці української мови в 11 класі закладу загальної середньої освіти.

План-конспект уроку української мови в 11 класі

Тема: Пунктуаційні лабіринти: оформлення прямої мови та цитат у текстах

Мета уроку: поглибити знання про пунктуаційні норми, зокрема розділові знаки при прямій мові, цитатах і діалозі; удосконалити навички правильного застосування розділових знаків у текстах з використанням прямої й непрямої мови, цитат; сприяти розвитку культури мовлення, формувати повагу до мовних норм, а також виховувати цікавість до творчості Григорія Сковороди, підкреслюючи її значення для української культури.

Очікувані результати

Учень / учениця поглибить знання про пунктуаційні норми оформлення прямої та непрямої мови, цитат і діалогу; навчиться правильно розставляти розділові знаки у текстах із прямою й непрямою мовою, цитатами та діалогами; удосконалив навички аналізу текстів і вміння редагувати речення відповідно до норм сучасної української мови; розвине уміння трансформувати пряму мову в непряму, дотримуючись правил оформлення; навчиться створювати власні тексти (дописи в соціальних мережах) з використанням філософських висловів та хештегів, адаптуючи їх для сучасної аудиторії; використовуватиме абетку-енциклопедію як джерело інформації та навчальний матеріал; збагатить словниковий запас через роботу з оригінальними текстами абетки-енциклопедії «Сковорода від А до Я»; поглибить знання про постать Григорія Сковороди, його філософію та вне-

сок у розвиток української культури; продемонструє креативність та критичне мислення під час створення власних текстів і сучасних інтерпретацій думок Григорія Сковороди; працюватиме в групах, перевірятиме та оцінюватиме роботу однокласників.

Обладнання: підручник з української мови для 11 класу (на вибір) [Авраменко; Заболотний]; видання абетки «Сковорода від А до Я» [Сковорода]; сайт «Словотвір»¹; портрет Григорія Сковороди, інтерактивна дошка або проектор.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Хід уроку:

I. Організаційний момент (1 хв). Привітання учнів. Перевірка готовності до уроку.

II. Мотивація навчальної діяльності (2 хв)

Сьогодні ми поринемо у світ видатної постаті української культури. Ця особистість залишила глибокий слід в історії нашої літератури та філософії. Розпочнімо урок із однієї цитати: «У серпні 1734 року, коли він був трохи молодший за тебе, друже, він попрощався з рідними Чорнухами й поїхав до Києва, щоб навчатися в славетній Києво-Могилянській академії. Тоді вона розташовувалася там, де й тепер, – на Подолі». Чи можете здогадатися, про кого йдеться? Ця людина стала символом духовності та свободи. Даю вам ще одну підказку – увага на дошку:

Думаю, усі здогадалися, що йдеться про Григорія Сковороду.

¹ Режим доступу: <https://slovotvir.org.ua/words/kheshteh>

III. Актуалізація опорних знань (3 хв)

Бесіда: Що таке пунктуаційні норми? Які розділові знаки вивчали на попередніх уроках? Які ще розділові знаки ви знаєте?

IV. Основна частина (30 хв)

Повернімося до напису на дошці. Чи можете спрогнозувати, про що йтиметься на сьогоднішньому уроці? Отже, тема уроку «Розділові знаки при прямій мові, цитатах, діалозі». Ви поглибите знання про пунктуаційні норми, удосконалите навички правильного застосування розділових знаків у текстах з використанням прямої і непрямой мови, цитат та діалогів; актуалізуєте вивчене та дізнаєтеся нове про Григорія Сковороду.

Робота з підручником. Звернімося до підручника й пригадаймо, як виділяємо на письмі пряму мову, передану в рядок і передану з абзацу, які розділові знаки маємо використати, якщо цитуємо.

Робота в групах. Будь ласка, об'єднайтеся у п'ять груп. Чотири групи отримують картку із завданням, виконують його, передають наступній групі для перевірки; далі кожна група перевіряє виконане завдання, позначаючи помилки, і передає п'ятій групі для оцінювання. П'ята група звіряє текст із оригіналом і оцінює роботу двох попередніх груп. Оригіналом сьогодні слугуватиме абетка-енциклопедія «Сковорода від А до Я».

Картка 1. Завдання. Правильно поставте розділові знаки.

1. Різноманітні людські пристрасті каже Сковорода вслід за Плутархом дають знати, що в нашому серці є два невичерпні джерела: з одного тече неспокій, а з другого – спокій.

Про батьків Саву та Пелагею його учень і перший біограф Михайло Ковалинський іще 1794 року писав таке:

«Родителі його були з простого роду: батько – козак, мати – такого самого роду». Вони мали звичайний міщанський етикет, але відзначались у своєму колі чесністю, правдивістю, гостинністю, побожністю, миролюбним суєздством».

Рис. 1. Скриншот з видання «Сковорода від А до Я» [зроблено авторкою]

2. ...Цей світ підхожий до театру казав наш філософ. Щоб грати на сцені з успіхом і похвалою, треба взяти належну роль. Актора хвалять не за те, що він грає шляхетного персонажа, а за те, що його гра вміла. 3. Ось послухай уважно, що каже про це Сковорода. Нема нічого солодшого для людини й нічого потрібнішого за щастя, нема ж нічого й легшого за це... А від чого ж воно залежить спитаєш ти.

Правильні відповіді знайдете в абетці-енциклопедії на літери Й, Т, Щ.

Картка 2. Завдання. Правильно поставте розділові знаки. Курсивом позначені цитати з творів Григорія Сковорода.

Серце для нього – самісіньке єство людини. Він трактував його і як таємничу Божу іскру, що є в кожному з нас, і як думку, і як бездонну душевну глибину, і як арену вічної борні добра та зла. Словом, всяк є тим, чие серце в нім. Мабуть, найчастіше Сковорода говорив про людське покликання, яке він називав сродністю. Ковалинський каже, що наш філософ мандрував із Вишневецьким і мав нагоду, з його дозволу та за його допомогою, поїхати з Угорщини до Відня, Офена, Пресбурга й інших поближких міст, де, цікавлячись за своїм бажанням, намагався знайомитися передовсім із тими людьми, які славилися тоді вченістю й знаннями.

Правильні відповіді знайдете в абетці-енциклопедії на літери С, Ь, Є.

Картка 3. Завдання. Правильно поставте розділові знаки при діалозі.

Кажуть, їхав якось у пишній кареті битим шляхом багатий полковник Степан Тев'яшов. Він повертався з Воронежа до свого маєтку в Острогоськ. Аж раптом шляхтич побачив Сковороду, який ішов до нього ж таки в гості. Тев'яшов дуже зрадив, зупинив екіпаж і запросив філософа до карети, щоб їхати разом.

Так буде принаймні швидше сказав він.

Але Сковорода не схотів.

Ні, любий пане, з усмішкою відповів філософ мені не варто звикати до карет. Це не моє. А ви собі їдьте, може, я ще й наздожену вас... десь он отам, на пагорбі.

Полковник поїхав далі. А в цей час насунула грозова хмара, ринула рясна літня злива і його карета застрягла якраз на тому пагорбі,

що на нього й показував Сковорода. Яким же був подив полковника, коли невдовзі філософ таки й справді наздогнав його, та ще й сухий-сухісінький.

Як це ти, друже мій, примудрився схватись від дощу спитав полковник.

Та все просто. Зняв із себе одяг, сховав у торбинку, а як злива скінчилась, одягнув знову...

Правильну відповідь знайдете в абетці-енциклопедії на літеру Ї.

Картка 4. Завдання. Правильно поставте розділові знаки при цитатах. Курсивом позначені цитати з творів Григорія Сковорода.

У його пречудовій пісні «Ой ти, пташко жовтобоко» є такі слова

Нехай у тих мозок рветься,

Хто високо вгору дметься.

А я буду собі тихо коротати милий вік.

Так мине все лихо, щаслив буду чоловік.

Сковороду можна сміливо назвати філософом радості, бо він сприймав життя як повсякчасне радісне свято

Морщиш лице ти – одвічне ниття.

Як же це можна назвати життям?

Той лиш живе, хто веселої вдачі,

Світло в житті, а не морок він бачить.

Правильні відповіді знайдете в абетці-енциклопедії на літери Й, Р.

Чи всі групи правильно поставили розділові знаки? Чи відповідають вони оригіналу?

Поки чотири групи працюють з картками, п'ята група розгортає абетку-енциклопедію на літері О і працює з несподіваним та цікавим матеріалом. Дізнаймося, що ж робили вони. Учні цієї групи виставляють оцінки за виконане завдання відповідно до системи оцінювання часів Сковорода. Зверніть увагу на розповідь з абетки на літеру О: «І як же ж прикро, коли навпроти твого прізвища в журналі стоїть оцінка «нездара», «тупий» або «нетямкий»! Чи не свідчить вона про те, що Сковорода ставився до своїх учнів надто суворо? Ні. Вона свідчить тільки про те, що ти взявся не за свою справу». То які ж оцінки за виконане завдання отримали учні?

Індивідуальна робота учнів у зошиті. Попрацюймо з текстами абетки-енциклопедії «Сковорода від А до Я». Ваше завдання: приклади прямої мови з текстів на літери

Е, Р, Ю перетворити на непряму мову, правильно розставляючи розділові знаки. Під час виконання поміркуйте, як змінюється структура речень, коли перетворюємо пряму мову на непряму, якими словами вводять непряму мову в речення, як змінюються форми дієслів та займенників, і які зміни розділових знаків ви спостерегли. Я думаю, це завдання допомогло вам краще зрозуміти, як граматичні та пунктуаційні правила взаємодіють у різних мовних ситуаціях.

Уявіть, що Григорій Сковорода живе в наш час. Після нашого уроку він захоче написати допис на свою сторінку в інстаграмі. Як ви думаєте, який особливий знак і з якою метою використовує мудрець? Правильно, # (хештег). Чи можемо ми хештег вважати розділовим знаком? Обґрунтуйте свою думку. Для чого використовують хештеги?

Я думаю, ви знаєте, що ця лексема походить з англійської мови. А чи знаєте ви українські відповідники до цього слова? У цьому нам допоможе сайт «Словотвір», де кожен може долучитися до перекладацької справи й запропонувати свій, але науково обґрунтований варіант будь-якого сучасного англізма. Перейдіть за QR-кодом та оберіть той, який вам найбільше до вподоби, поясніть свій вибір.

Із хештегами буде пов'язане ваше домашнє завдання.

V. Узагальнення та закріплення знань (5 хв)

Увідповідніть приклади фрагментів текстів із абетки-енциклопедії зі схемами речень із прямою мовою.

	Схема речення		Приклад
1	«П, – а, – а».	А	І тоді ти скажеш услід за Сковородою: «Спасибі Богу за те, що потрібне зробив легким, а важке непотрібним!»
2	А: «П!»	Б	«Світ ловив мене, та не спіймав», – заповідав написати на своїй могилі Сковорода.
3	А: «П?» – а: «П».	В	«Здоров'я, – каже Сковорода, – слід берегти мов знищю ока».
4	«П», – а.	Г	«Наше життя, – писав якомсь Сковорода, – це ніби гра в шахи, сповнена удач і невдач...».
5	«П? – а. – П?»	Д	«Чи бував ти коли-небудь у царських палатах? – питає герой діалогу свого співрозмовника. – Чи стояв посеред кімнати, всі чотири стіни якої і двері вкриті, немов лаком, дзеркалами?»
6	«П, – а, – п...».	Е	І якби ти спитав у Сковороди: «Що ж мені робити, щоб сповнити душу спокоем?» – він би порадив: «Стримуй пристрасті вуздечкою розуму, мов диких коней».
		Є	«Це ж ти торік образило мого батька?» – продовжував Вовк.

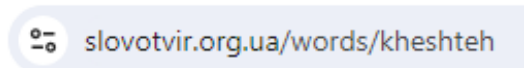

Рис. 2

Рис. 3

VI. Домашнє завдання (2 хв)

Від імені Сковороди напишіть допис на його сторінку в інстаграмі, як він сьогодні навчав вас розділових знаків. Уведіть у свій текст філософські вислови письменника, які ви віднайдете в абетці-енциклопедії, наприклад, можете скористатися такими: Твоя свобода кінчається там, де починається свобода іншого. Ласий кіт до рибки, та води боїться. Багатий не той, хто багато має, а той, кому вистачає. Музика – це великі ліки в скорботі, втіха в печалі, забава в щасті.

Не забувайте про ключові слова, які позначають знаком хештег, до дописів. Обираючи стиль, пам'ятайте про читацьку аудиторію і про те, яку ідею ви хочете донести. Головне – зробити філософію Сквороди доступною й цікавою для сучасної молоді!

VII. Підсумок уроку (2 хв). Оцінювання роботи учнів. Позитивна оцінка роботи класу.

Результати. Досвід проведення такого уроку в 11 класі закладу загальної середньої освіти засвідчив неабияку зацікавленість учнів таким форматом проведення уроку загалом та домашнього завдання зокрема. Учні не просто виконали домашнє завдання, а й створили дописи, яким би позаздрили справжні блогери. Здобувачі освіти, скориставшись отриманими на уроці знаннями про особливості оформлення прямої / непрямої мови та цитат для написання допису від імені Григорія Сквороди, довели, що його філософія не тільки актуальна, але й дуже цікава для сучасної молоді, поєднали глибокі думки філософа з сучасним мовленням та трендами соцмереж, показали, що навіть найскладніші поняття можна пояс-

нити простою і зрозумілою мовою. Учитель, аналізуючи виконане домашнє завдання, на наступному уроці акцентував увагу на тому, що учні продемонстрували: філософія – це не суха теорія, а життєва мудрість, яка може бути цікавою для кожного з нас, що ідеї Сквороди актуальні й сьогодні. Такий коментар не тільки мотивує учнів до творчості, але й показує, що вчитель цінує їхні зусилля та креативність.

Висновки. Отже, використання абеток-енциклопедій на уроках української мови сприяє формуванню комплексного підходу до вивчення мовних явищ. Такий підхід дозволяє інтегрувати мовний та літературний матеріал, роблячи навчання більш цікавим та ефективним для учнів. Завдяки структурованому викладу матеріалу в абетках-енциклопедіях, учні отримують можливість краще засвоювати та закріплювати знання. Крім того, абетки розвивають у школярів аналітичне мислення, підвищуючи їхню здатність до самостійної роботи з текстами. Ці особливості роблять абетки важливим матеріалом у викладанні української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко, О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. С. 144–145.
2. Заболотний, О. В., Заболотний, В. В. Українська мова: (рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. С. 164–165.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення: 07.02.2025).
4. Перекладаємо слово хештег. *Словотвір*. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/kheshteh> (дата звернення: 07.02.2025).
5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.02.2025).
6. Скворода від А до Я / тексти Леоніда Ушкалова, графічне опрацювання Людмили і Володимира Стецьковичів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019.

REFERENCES

1. Avramenko, O. (2019). *Ukrainska mova (riven standartu): pidruch. dlia 11 kl. zakl. zahaln. seredn. osvity*. Kyiv: Hramota. S. 144–145.
2. Zabolotnyi, O. V., Zabolotnyi, V. V. (2019). *Ukrainska mova: (riven standartu): pidruch. dlia 11-ho kl. zakl. zah. sered. osvity*. Kyiv: Heneza. S. 164–165.
3. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennia: 07.01.2025).
4. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (data zvernennia: 07.01.2025).
5. Perekladaemo slovo kheshteh. *Slovotvir*. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/kheshteh> (data zvernennia: 07.01.2025).
6. Skovoroda vid A do Ya / teksty Leonida Ushkalova, hrafichne opratsiuvannia Liudmyly i Volodymyra Stetskovychiv. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2019.

T. M. TARASIUK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History and Culture
of the Ukrainian Language,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: tarasiuk.tania@vnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2428-447X>*

ALPHABET-ENCYCLOPEDIAS AS A RESOURCE FOR CONSTRUCTING AUTHOR'S LESSONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN SECONDARY AND HIGH SCHOOLS

The article analyzes the relevance of using the alphabet-encyclopedias as a source of factual material for constructing the author's Ukrainian language lessons in secondary and high school. The focus is on the need to update traditional methods of teaching the Ukrainian language in the context of implementing the concept of the New Ukrainian School and introducing a competency-based approach. The author argues that a modern Ukrainian language lesson cannot be limited only to the content of a textbook, since a student today needs interesting, diverse content that meets his/her cognitive needs and is related to current topics of culture, literature, and history. The alphabet-encyclopedias of the "From A to Z" series are considered as an example of universal educational material that combines dictionary and encyclopedic information, literary text, and original graphic design. Special attention is paid to the author's lesson as an indicator of the professional skills of a modern teacher of language and literature, capable of integrating innovative resources and forming a creative learning environment in the lesson. The example of a lesson outline for the 11th grade on punctuation in the direct speech, quotes, and dialogue demonstrates the practical implementation of the methodology for using alphabet-encyclopedias when working with texts. The article argues that such authors' lessons contribute to the development of students' critical thinking and the formation of skills for working with different types of texts, the improvement of their language competence, and, at the same time, foster interest in the national cultural heritage. The author emphasizes the importance of such approaches for improving the quality of language education and the formation of students' key competencies in compliance with the tasks of modern schools.

Key words: New Ukrainian school, teacher's professional skills, pedagogical innovations, competency-based approach, didactic potential.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УДК 323.1:316.347

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.7>**О. Р. ФІЛІПЧУК***аспірантка кафедри теорії та методики початкової освіти,**Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна**Електронна пошта: oksanaf29041985@gmail.com**<http://orcid.org/0009-0005-0566-5102>***МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Національна ідентичність є головною темою багатьох досліджень, як українських так і зарубіжних, оскільки вона відіграє важливу роль у багатьох аспектах життя суспільства. Загалом її можна охарактеризувати як почуття приналежності людини до певної нації.

У статті зроблено акцент, що проблема формування національної ідентичності учнівської молоді в умовах війни, соціальних трансформацій та морально-ціннісної кризи наповнюється особливим змістовим значенням.

У дослідженні розкрито багатовимірний характер формування національної ідентичності підлітків в умовах війни, глобалізації та цифрової трансформації. Проаналізовано культурні, освітні та психологічні чинники, що впливають на процес національної ідентифікації.

У статті, на основі аналізу нормативних державних документів та науково-інформаційних джерел, зроблено висновок, що формування національної ідентичності у молодого покоління та наповнення її смисловим змістом, розглядається українською академічною спільнотою як важливе державне завдання, як основа згуртованості та духовної єдності громадян країни в умовах війни.

Національна ідентичність є однією із елементів в структурі ідентичності особистості, яка визначається національною або етнічною приналежністю. У статті визначено компонентну структуру національної ідентичності, яка передбачає когнітивний, афективний та поведінковий компоненти. Охарактеризовані критерії та показники сформованості національної ідентичності.

Визначено, що позашкільна система освіти має значний потенціал в контексті формування національної ідентичності учнівської молоді та представлено пріоритетні завдання діяльності ЗПО.

У статті розкрито напрями діяльності закладів позашкільної освіти з метою формування національної ідентичності: духовно-моральне та військово-патріотичне виховання, їх змістове наповнення.

Актуалізовано, що в умовах соціально-політичних змін, в умовах війни окремі аспекти вказаної проблематики, зокрема соціально-психологічні особливості етнічної та національної ідентичності залишаються актуальними

Ключові слова: національна ідентичність, позашкільна освіта, особистість, учнівська молодь, компоненти національної ідентичності, критерії та показники національної ідентичності, російсько-українська війна.

Вступ. У контексті соціальних трансформацій, воєнних дій та глобалізації проблема національної ідентичності української молоді набуває особливої актуальності. Формування ціннісного світогляду в підлітковому віці тісно пов'язане з культурною пам'яттю, освітніми практиками та соціальним оточенням.

Канішевська Л., обґрунтовуючи концепцію національної ідентичності, вважає, що саме освіта сприяє формуванню національної ідентичності, виховує у підростаючого покоління усвідомлення приналежності до певної нації [Канішевська].

У наукових доробках український вчений В.Кремень презентує освіту, як один з основних інститутів формування національної

ідентичності, як інструмент державної політики ідентичності [Кремень].

У контексті формування національної ідентичності, передусім, необхідно діагностувати саме поняття «національна ідентичність». Питання ідентичності є предметом наукового пошуку вчених, які представляють різні наукові галузі, переважно філософію, психологію, антропологію та соціологію. Важливо, що кожна наукова галузь, яка вивчає національну ідентичність, дотримується традиційних принципів, закладених основоположниками цієї науки. Водночас, кожна галузь намагається створити нові, інноваційні елементи, іноді в результаті перетину наукових кордонів та нових теоретичних підходів.

Поставлення проблеми. Національна ідентичність особистості формується в процесі виховання, самоосвіти та участі в житті суспільства. В організованому просторі позашкільної освіти особистість набуває нових компетентностей і водночас трансформує вже сформовані.

У своїй монографії українські вчені зазначають К. Журба, І. Бех, О. Докукіна, С. Федоренко та І. Шкільна зазначають, що національна ідентичність, як колективне почуття приналежності до національної держави є особливо важливою для сприяння соціальної інтеграції та єдності, особливо в регіонах з різноманітними культурними, етнічними та релігійними особливостями [Бех, Журба].

Інтерес та звернення науковців до формування національної ідентичності учнівської молоді свідчить про те, що ця проблема набуває все більшої актуальності в епоху глобалізації та інтернаціоналізації освіти. Особливо в сучасних умовах російської агресії в Україні, дедалі гостро актуальною та значущою стає проблема формування національної ідентичності підростаючої особистості.

Як зазначають С. Герегова та М. Іванчук, вплив історичних травм та воєнного досвіду актуалізує потребу в переосмисленні національної ідентичності через механізми комеморації та осмислення минулого [Герегова, Іванчук].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема національної ідентичності у зарубіжному науковому дискурсі розкривається у різних напрямках. В контексті психосоціального аналізу проблему вивчали Е. Еріксон (E. Erikson), З. Фрейд (S. Freud), Е. Фром (E. From); в галузі феноменології – П. Рікер (P. Ricker), М. Хайдеггер (M. Heidegger), А. Шюц (A. Schütz); в когнітивному ракурсі проблему національної ідентичності розкрили Дж. Тернер (J. Turner), Г. Теджфел (G. Tejfel); соціокультурні аспекти зазначеного феномена визначили Р. Баумайстер (P. Baumeister), З. Бауман (Z. Bauman), Е. Гідденс (E. Giddens), Ч. Кулі (C. Cooley), Н. Еліас (N. Elias).

Українські вчені Я. Калакура, О. Рафальський, М. Юрій проблема національної ідентичності розглядають в контексті цивіліза-

ційного виміру. Вчені здійснюють аналіз історичних, теоретичних, філософських, етнологічних та політичних основ походження, становлення та розвитку ідентичностей народів, зокрема і української [Калакура].

Т. Воропаєва та В. Костенко розкрили питання щодо витоків, сутності та особливостей розвитку національної ідентичності в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесах сучасного світу [Воропаєва, Костенко].

Окремо можна виділити наукове дослідження В. Гончаревського, яке стало своєрідною спробою окреслити процес становлення цивілізаційного концепту національної ідентичності в українській історіографії на рубежі століть [Гончаревський].

Л. Чорна розглядає термінологічне поле феномену ідентичності особистості як окремої особи. Вчена наводить класифікацію видів ідентичності, значущим чинником є відносини між групою та індивідуальністю [Чорна].

Сутність національної ідентичності та характеристика і прикмети національної самобутності і своєрідності представлені англійським вченим Е. Сміт [Сміт].

Змістову складову національної ідентичності у наукових розвідках представили українські вчені О. Біда, А. Візавер, О. Осередчук [Біда, Осередчук].

В контексті міждисциплінарного вивчення проблему національної ідентичності презентує у своєму дослідженні І. Петровська [Петровська].

Проблема національної ідентичності обговорюються академічною та науковою спільнотою різних країн. І в цьому питанні вже накопичено певний досвід, що дозволив науковцям розробити низку теоретичних концепцій, які були підґрунтя нашого дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета дослідження – визначити характерні особливості, компоненти та критерії національної ідентичності, розкрити механізми її формування в школярів в закладах позашкільної освіти.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

1. Провести комплексний аналіз накопичених досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення сутності національної ідентичності;

2. Виокремити та описати основні структурні компоненти національної ідентичності;

3. Визначити та охарактеризувати базові напрями діяльності закладів позашкільної освіти з метою формування національної ідентичності;

4. Окреслити та з'ясувати змістове наповнення критеріїв сформованості національної ідентичності учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

Матеріали і методи дослідження. Контент-аналіз нормативних документів, аналіз суміжних до зазначеної проблеми досліджень українських та зарубіжних вчених, систематизація, узагальнення, удосконалення теоретичних моделей, опитування.

В методологічному плані дослідження ґрунтується на концептуальній моделі структури національної ідентичності, яка дозволяє зрозуміти основні характеристики та основні компоненти національної ідентичності, а також механізми її формування.

У процесі наукового обґрунтування проблеми було використано наступні інтернет-ресурси: наукометричні бази даних Google Scholar та Clarivate, які надають можливість доступу до академічних статей та досліджень, поріднених з нашою темою; Електронна бібліотека Національної академії педагогічних наук України, репозитарії закладів вищої освіти, де зберігаються наукові доробки вчених.

Результати дослідження та їх обговорення. Актуальність та значущість виховання любові до України, патріотизму, шанобливого ставлення до державної символіки, збереження національних цінностей та формування національної ідентичності сучасного молодого покоління визначається державними документами, а саме: Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Закон України «Про позашкільну освіту»; засадничі аспекти формування національної ідентичності передбачає Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2021); Програма українського патріотичного виховання дітей та молоді (2021); Концепція національнопатріотичного виховання в системі освіти України

(2022); Стратегія національно-патріотичного виховання (2019).

У наукових пошуках О. Біда, О. Осередчук та А. Візавер, відзначають значний потенціал у формуванні національної ідентичності учнівської молоді має система позашкільної освіти, яка ґрунтується на принципах добровільності та зацікавленості дітей, сприяє можливості виходити за стандартні рамки шкільної програми та забезпечує можливості для активного і творчого розвитку дітей різного віку [Біда].

З метою формування високого рівня національної ідентичності в освітньому просторі позашкільних закладів, необхідно організувати відповідний процес, який зумовлює цілеспрямовану виховну роботу, що базуватиметься на ґрунтовних сутнісних уявленнях.

На основі проаналізованих наукових досліджень українських вчених, розглядаємо феномен «національна ідентичність учнівської молоді», як інтегральну характеристику особистості, яка передбачає унікальний комплекс патріотичних переконань, принципів, поглядів, оцінок, суджень, принципів, які складають її світогляд – усвідомлення себе частиною української національної спільноти, високий рівень знань історії України, її культури, мови, державності, релігії та особливості сучасного розвитку України.

Як вважає Н. Кривда, в умовах війни загострилася проблема формування активної громадянської позиції, як і питання формування національної ідентичності, Відтак, важливим аспектом формування національної ідентичності є усвідомлення особистістю свого місця, ролі та обов'язку в життєдіяльності та захисті незалежності країни [Кривда].

Звідси і основні завдання закладів позашкільної освіти в контексті формування національної незалежності: усвідомлення ідеалів і найважливіших інтересів України та української нації; залучення учнів до збереження національних і державних цінностей; формування любові до своєї Батьківщини відданості їй та своєму народові; виховання готовності до захисту цілісності та незалежності держави.

Ґрунтуючись на контент-аналізі українських та зарубіжних вчених ми виокремили основні структурні компоненти національної ідентичності, критерії та показники їх сформо-

ваності. Компонентна структура національної ідентичності у нашому дослідженні передбачає – *когнітивний, афективний та поведінковий* компоненти.

У рамках *когнітивного компонента* важливо донести до свідомості учнів історико-національний розвиток країни, вони мають розуміти й усвідомлювати, що національна ідентичність характеризує особистість, яка належить до титульної нації країни, користується її захистом і має сукупність прав та обов'язків.

Сформованість *афективного компонента* забезпечує здатність адекватно оцінювати себе та свої можливості, позитивне емоційне ставлення до громадської діяльності, розвиток вольових якостей, глибокого усвідомлення свого обов'язку та відповідальності перед своєю державою.

Поведінковий компоненти передбачає формування активної громадянської позиція, усвідомлену участь особистості в житті суспільства, що відображає її свідомі реальні дії (вчинки) у ставленні до довкілля в особистісному та суспільному аспекті; громадянська ініціативність, прагнення до активної ролі в суспільстві.

Як показали результати проведеного дослідження щодо визначення місця національної ідентичності у системі інших соціальних ідентичностей особистості (за методикою М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?» у модифікації О. Гори), 73% респондентів вказали свою національну ідентичність у переліку із 24 найбільш релевантних соціальних позицій. Однак, 27% опитаних взагалі не зазначили свою національну чи громадянську належність, що дає можливість зробити висновок про низький рівень значущості для них національної ідентичності.

Результати відповідей респондентів щодо їх емоційного та ціннісного ставлення до своєї національності (афективний компонент) засвідчили, що 50% школярів мають почуття особистої гордості за свою Батьківщину; 36% стверджують, що національна приналежність для них є дуже важливою; 34% відповіли, що не використали би можливість отримати інше громадянство.

За підсумками дослідження поведінкового компонента було виявлено, що з поміж учасни-

ків опитування 56% вказали, що завжди хочуть спілкуватися і спілкуються українською мовою, проте, акцентувати свою національну приналежність певними елементами одягу зазначили лише 16%.

Національна ідентичність як складна багатовимірна конструкція потребує і відповідних широкомасштабних напрямів організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти.

Основні напрями діяльності закладів позашкільної освіти з метою формування національної ідентичності:

- *духовно-моральне виховання* (національна самоідентифікація; розвиток почуття гідності за приналежність до української нації, знання та збереження національних цінностей та традицій; формування стійких патріотичних ціннісних орієнтацій; шанобливе ставлення до історії, культури, мови; повага до державних символів);

- *військово-патріотичне виховання* (повага до героїчної історії нашої країни, Збройних Сил України; готовність боротися за цілісність та незалежність держави).

Складність та багатовимірність процесу формування національної ідентичності передбачає декілька етапів:

- *перший етап* – ознайомлювальний, який спрямований на засвоєння нових знань про українську національність, героїчну історію України, її перемоги та здобутки, перспективи післявоєнного розвитку, підвищення добробуту українського народу;

- *другий етап* – емоційне переживання, цей етап охоплює цілеспрямовану діяльність з метою виховання любові та шанобливого ставлення до України, до державних символів, до українського народу; формування почуття національної гідності;

- *третій етап* – становлення та утвердження, означає вибір здобувачами позашкільної освіти особистісної схеми, моделі та траєкторії формування національної ідентичності; сформованість україно-патріотичної позиції, яка базується на патріотичному світогляді, патріотичних переконаннях та цінностях; висока готовність захищати незалежність та цілісність України;

- *четвертий етап* – рефлексія, на якому відбувається самосприйняття та самоусві-

домлення себе як частини української нації, розуміння своєї життєвої позиції, усвідомлення відповідальності за майбутнє України; самоідентифікація; самоконтроль; емпатія і толерантність до представників інших націй; зіставлення особистісних думок і вчинених дій; перспективне планування свого майбутнього в Україні.

У своєму дослідженні ми означили основні критерії сформованості національної ідентичності:

Інформаційно-пізнавальний – показниками сформованості якого є: патріотично-світглядні знання (цілісність знань про націю, її історію, культуру); національно-патріотична свідомість (усвідомлення об'єднуючої основи нації); володіння рідною мовою; рівень пізнавальних процесів і вмінь.

Емпатійно-мотиваційний – емоційне ставлення вихованців до питань патріотизму, національно-патріотичної вихованості, почуття приналежності до нації; сформованість ціннісних орієнтацій (ціннісне ставлення до національної спільноти, національних цінностей та національної моралі, повага до рідної мови; інтерес до традицій, звичаїв і культурної спадщини свого народу; інтерес до історії свого народу, своєї країни, до подій, які

Діяльнісно-вчинковий критерій передбачає використання рідної мови у спілкуванні, включеність у національну культуру, в соціальне життя національної спільноти; особистісні прояви як громадянина України; здатність діяти відповідно до ціннісних орієнтацій і власної національно-патріотичної позиції; готовність до здійснення патріотичних вчинків

Як зазначає у своїх дослідження Т. Воропаєва, «для розвитку національної ідентичності української молоді необхідно захистити український інформаційний простір; забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українських громадян; підняти на більш високий рівень політичну культуру населення України; подолати соціальнопсихологічні стереотипи утопічного й тоталітарного походження та комплекс національної неповноцінності; розширити базу демократичних сил; досягти стану незворотності державотворчих процесів і стабілізації політичного та соціально-економічного життя; довести до логічного

завершення процес консолідації української нації в єдиний соціальнополітичний організм; виховувати національно свідомих громадян і духовно сконсолідувати українство на основі європейських ідеалів, базових цінностей та української національної ідеї» [3].

Висновки.

1. Виконано комплексний аналіз теоретичних засад визначення сутності національної ідентичності в українському та зарубіжному науковому дискурсі. З'ясовано, що національна ідентичність формується усіма інституціями соціалізації та в усіх її соціокультурних аспектах, а відтак вимагає міждисциплінарного підходу.

2. Зазначено, що стрімкі трансформації у сучасному глобалізованому світовому просторі та російсько-українська війна значно актуалізують і надають гостроти проблемі формування національної ідентичності учнівської молоді в умовах позашкільної освіти.

3. Ґрунтуючись на контент-аналізі українських та зарубіжних вчених виокремлено основні структурні компоненти національної ідентичності. Компонентна структура національної ідентичності передбачає – когнітивний, афективний та поведінковий компоненти.

4. Національна ідентичність як складна багатовимірна конструкція потребує і відповідних широкомасштабних напрямів організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Пріоритетними напрямками у дослідженні визначено: духовно-моральне та військово-патріотичне виховання.

5. Окреслено та представлено змістове наповнення критеріїв сформованості національної ідентичності учнівської молоді в освітньому просторі позашкільного закладу, а саме: інформаційно-пізнавальний, емпатійно-мотиваційний та діяльнісно-вчинковий.

Представлені у статті теоретичні засади моделювання процесу формування національної ідентичності школярів можуть бути використані в закладі позашкільної освіти при організації виховних заходів та створення навчально-методичного супроводу.

Обмеженням проведеного дослідження може бути визнаний не досить ґрунтовний науковий аналіз проблеми формування національної ідентичності, а також недостатне

висвітлення дієвості окреслених критеріїв сформованості національної ідентичності.

Перспективами подальших досліджень є наукові пошуки з означеної проблеми в кон-

тексті сучасних соціальних трансформацій передбачають дослідження формування національної ідентичності особистості в полікультурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Канішевська Л. Феномен «національно-культурна ідентичність» як проблема сучасного педагогічного дискурсу. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 34(3). С. 204–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argnd_2020_34%283%29_34
2. Кремень В. Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. Національна ідентичність як проблема науки й освіти : матеріали науково-практичної конференції (Київ, 12 березня 2020 р.). Київ. Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2020. С. 38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2020_1_18.
3. Бех І. Д., Журба К. О. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2019. 92 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718615/1/Мон.%20Нац.-культ.%20ідент.%20у%20стан.%20підлітка.pdf>
4. Герегова С., Іванчук М. Формування національної ідентичності сучасної української молоді: культурний вимір. 2024. URL: <https://www.researchgate.net/publication/389227891>
5. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Українська культура: цивілізаційний вимір. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2015. 496 с. URL: <https://ipend.gov.ua/publication/kalakura-ia-s-rafalskyj-o-o-m-f-iurij-ukrainska-kultura-tsyvilizatsijny>
6. Воропаєва Т. С., Костенко В. С. Становлення і розвиток цивілізаційної ідентичності громадян України (1991–2016). *Молодий вчений*. 2016, № 11 (38). С. 238–243. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4983>
7. Гончаревський, В.Л. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991–2009) : монографія. Київ. Логос. 2011. 219 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002790>
8. Чорна Л. Ідентичність особи: від групи до індивідуальності (Методологічний аналіз). Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. С. 108–118 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721373/1/46439811.pdf>
9. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність . Пер. з англійської П. Таращука. Київ. Основи, 1994. 224 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>
10. Біда, О., Осередчук, О., & Візавер, А. Формування національної ідентичності особистості у середовищі позашкільної освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2025. (219), 269–274. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-269-274>
11. Петровська, І.Р. Громадянська ідентичність: Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і Особистість*, 2017. 1(11), 53–63. <http://doi.org/10.5281/zenodo.260176>
12. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни. 2024. URL: https://lb.ua/culture/2024/03/16/603487_chomu_vazhlivo_govoriti_pro.html

REFERENCES

1. Kanishevska L. (2020) Fenomen “natsionalno-kulturna identychnist” yak problema suchasnoho pedahohichnoho dyskursu [The phenomenon of “national-cultural identity” as a problem of modern pedagogical discourse]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, Vyp. 34(3). S. 204–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argnd_2020_34%283%29_34 [in Ukrainian]
2. Kremen V. H. (2020) Natsionalna identychnist yak umova samozdiisnennia ukrainskoi natsii. Natsionalna identychnist yak problema nauky y osvity : materialy naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 12 bereznia 2020 r.). [National identity as a condition for the self-realization of the Ukrainian nation. National identity as a problem of science and education] Kyiv. Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. S. 38–41. [in Ukrainian]
3. Bekh I. D., Zhurba K. O. (2019) Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka. Kyiv : Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy [National and cultural identity in the formation of a teenager. Kyiv: Institute of Educational Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine], 92 s. [in Ukrainian]
4. Herehova S., Ivanchuk M. (2024) Formuvannia natsionalnoi identychnosti suchasnoi ukrainskoi molodi: kulturnyi vymir [Formation of national identity of modern Ukrainian youth: cultural dimension]. URL: <https://www.researchgate.net/publication/389227891> [in Ukrainian]
5. Kalakura Ya. S., Rafalskyi O. O., Yurii M. F. (2015) Ukrainska kultura: tsyvilizatsiinyi vymir [Ukrainian culture: civilizational dimension]. Kyiv: IPIEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 496 s. URL: <https://ipend.gov.ua/publication/kalakura-ia-s-rafalskyj-o-o-m-f-iurij-ukrainska-kultura-tsyvilizatsijny>

6. Voropaieva T. S., Kostenko V. S. (2016) Stanovlennia i rozvytok tsyvilizatsiinoi identychnosti hromadian Ukrainy (1991–2016) [Formation and development of the civilizational identity of Ukrainian citizens (1991–2016)]. *Molodyi vchenyi*. 2016, № 11 (38). S. 238–243. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4983> [in Ukrainian]

7. Honcharevskiy, V. L. (2011) Tsyvilizatsiyni pidkhid do istorii: suchasnyi ukrainskyi dosvid (1991–2009) : monohrafiia [Civilizational approach to history: modern Ukrainian experience (1991–2009): monograph]. Kyiv. Lohos. 219 c. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002790>

8. Chorna L. Identychnist osoby: vid hrupy do indyvidualnosti (Metodolohichni analiz) [Identity of the person: from group to individuality (Methodological analysis)]. *Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy* S. 108–118 URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721373/1/46439811.pdf>

9. Smit Entoni D. (1994) Natsionalna identychnist [National identity]. *Per. z anhliiskoi P. Tarashchuka*. Kyiv. Osnovy, 224 s. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>

10. Bida, O., Oseredchuk, O., & Vizaver, A. (2025). Formuvannia natsionalnoi identychnosti osobystosti u seredovyschi pozashkilnoi osvity [Formation of national identity of an individual in the environment of extracurricular education]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky*, (219), 269–274. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-269-274> [in Ukrainian]

11. Petrovska, I.R. (2017). Hromadianska identychnist: Teoretyko-metodolohichni osnovy sotsialno-psykholohichnoho analizu [Civic Identity: Theoretical and Methodological Foundations of Social and Psychological Analysis]. *Psykholohiia i Osobystist*, 1(11), 53–63. <http://doi.org/10.5281/zenodo.260176>

12. Kryvda N. Chomu vazhlyvo hovoryty pro identychnist v umovakh viiny. 2024 [Why it is important to talk about identity in times of war. 2024.] URL: https://lb.ua/culture/2024/03/16/603487_chomu_vazhlyvo_govoryti_pro.html [in Ukrainian]

O. R. FILIPCHUK

Postgraduate Student at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

E-mail: oksanaf29041985@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-0566-5102>

MODELING THE PROCESS OF FORMING THE NATIONAL IDENTITY OF STUDENTS IN THE OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL SPACE

National identity is the main topic of many studies, both Ukrainian and foreign, as it plays an important role in many aspects of society. In general, it can be characterized as a sense of belonging to a particular nation.

The article emphasizes that the problem of forming the national identity of student youth in the context of war, social transformations and moral and value crisis is filled with a special meaning.

The study reveals the multidimensional nature of the formation of adolescents' national identity in the context of war, globalization and digital transformation. The cultural, educational and psychological factors that influence the process of national identification are analyzed.

Based on the analysis of normative state documents and scientific and information sources, the article concludes that the formation of national identity in the younger generation and filling it with semantic content is considered by the Ukrainian academic community as an important state task, as the basis of cohesion and spiritual unity of the country's citizens in times of war.

National identity is one of the elements in the structure of a person's identity, which is determined by national or ethnicity. The article defines the component structure of national identity, which includes cognitive, affective and behavioral components. The criteria and indicators of national identity formation are characterized.

It is determined that the extracurricular education system has significant potential in the context of forming the national identity of students and presents the priority tasks of the activities of the ECE

The article reveals the directions of activity of extracurricular education institutions with the aim of forming national identity: spiritual, moral and military-patriotic education, their content.

It is actualized that in the conditions of socio-political changes, in the conditions of war, certain aspects of this issue, in particular the socio-psychological features of ethnic and national identity, remain relevant.

Key words: national identity, out-of-school education, personality, student youth, components of national identity, criteria and indicators of national identity, russian-ukrainian war.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УДК 355.231(477)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.8>

Ю. М. ЮРЧАК

викладач кафедри загальновійськових дисциплін,

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,

м. Хмельницький, Україна

Електронна пошта: yurchak_@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9506-3228>

ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД

У сучасних умовах, коли агресор напав на нашу державу, зростає роль і значення інформаційного чинника в житті українців. Інформаційне середовище слугує передавачем різного роду інформації, зокрема процесів, пов'язаних із безпекою державного кордону.

Від початку російської агресії загрози для національної безпеки України стали однією з найсерйозніших проблем, і в контексті інформаційної безпеки також [Паливода А. В., 2020]. Значні зміни відбулися вже у 2014 р., а з початком повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. ця проблема набула ще більшого значення для безпеки державного кордону й загальної обороноздатності країни [Бойовий статут, 2020].

Завдання Державної прикордонної служби України полягає в забезпеченні цілісності державного кордону та захисті суверенних прав українців у прикордонній зоні, включаючи морську економічну зону. Під час військового вторгнення країни-агресора виникає проблема охорони й захисту державного кордону в умовах складного збройного конфлікту, що на початковому етапі набув характеру гібридної війни на Сході, Півдні та Заході України. Загрози національній безпеці, суверенітету й територіальній цілісності країни спричинені агресивними діями країни-агресора, яка прагне анексувати територію України.

У статті висвітлено деякі методичні поради щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад майбутніх офіцерів в умовах інформаційної війни. Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі, виявило різноманіття підходів до проблеми, що розглядається, і неоднозначність у поглядах науковців щодо визначення деяких методичних порад.

Одним із шляхів забезпечення готорності майбутніх офіцерів до протидії такій інформації, є впровадження а освітній процес авторської моделі такого процесу. З цією метою розкрито зміст складових моделі формування готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на осотовий склад. Описано структуру цільових орієнтирів та завдань, закономірності й основи формування у здобувачів вищої освіти відповідних умінь, а також методику, передусім інструменти педагогічної взаємодії, форми та методи набуття готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад.

Протидія негативному інформаційно-психологічному впливу є ключовою передумовою високого рівня бойової готовності підрозділів і військових частин та зеднань. Лише на її фундаменті можна гарантувати відповідну безпеку військових, їхню бойову вправність, постійну готовність до реалізації поставлених цілей, стабільну керованість процесом. Забезпечення законності й дисциплінованості вважається першочерговим. Фаховість співробітників та рівень дисципліни є елементами ефективності такої готовності.

Ключові слова: модель; майбутні офіцери-прикордонники; готовність до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу; загальновійськові дисципліни; тактика.

Постановка проблеми. Майбутні офіцери-прикордонники навчаючись за своїми спеціальностями та програмами, основою якої є загальновійськова підготовка на кафедрі загальновійськових дисциплін, на цих заняттях зосереджується увага на бойових завданнях, що виникають під час виконання оперативно-бойових завдань в умовах негативного

інформаційно-психологічного впливу ворога російської федерації [Мозолев, О., Романишина, Л., & Галус, О., 2024]. Після завершення навчання за зазначеною Програмою та успішного проходження екзаменаційних випробувань військовослужбовці вважаються такими, що володіють готовими до такої діяльності, та направляються для подальшого прохо-

дження служби до підрозділів органів Державної прикордонної служби України.

У сучасних умовах ефективність виконання завдань майбутніми офіцерами прикордонниками оперативно-службового характеру безпосередньо залежить від індивідуальної готовності протидіяти негативному інформаційно-психологічному впливу, що визначає актуальність зазначених питань у контексті аналізу змісту навчання [Адамчук Ю., 2020].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання протидії негативному інформаційно-психологічному впливу майбутніх офіцерів-прикордонників є предметом уваги численних науковців. Загальнотеоретичні аспекти протидії негативному інформаційно-психологічному впливу досліджували (Г. Артюшин, О. Галус, Л. Зданевич, О. Мозолев, О. Поліщук, Л. Романишина,) [Галус, О., Романишина, Л., & Мозолев, О., 2024], дидактичних чинників формування здатності молодших співробітників прикордонної служби до професійної реалізації в контрольних пунктах пропуску міжнародного значення (Ю. Адамчук) [Адамчук Ю., 2020], інформаційно-психологічному пресингу під час перебування в неволі (В. Філіпенко, М. Павлюк) [Філіпенко, В. В., & Павлюк, М. О. 2024]. Способи протидії, спрямовані на протидію деструктивним інформаційним впливам на прикордонників у період збройного конфлікту, досліджували (В. Журавель, С. Бурбела та інші) [7].

У більшості цих досліджень висвітлено особливості процесу формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативного інформаційно-психологічного впливу. На нашу думку слід надати наукову модель, що мають вагоме значення для вирішення зазначеного питання.

Аналіз практичного досвіду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному, що нині недостатньо враховується особливість професійної роботи, приділяється недостатньо уваги розвитку готовності протидіяти негативному інформаційно-психологічному впливу.

У дослідженнях авторів розкриваються теоретичні положення, які актуальні у межах нашого дослідження. Щодо моделі підготовки, розвитку готовності майбутніх офіцерів-

прикордонників до протидії негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад, існує потреба її розробці та доцільність застосування в освітньому процесі [Юрій Юрчак, Людмила Романишина, 2023].

Метою статті є висвітлення деяких інтелектуальних питань щодо моделі формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативного інформаційно-психологічного впливу на особовий склад.

Результати дослідження. Побудова педагогічної моделі формування готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу відіграє вагому роль для покращення продуктивності зазначеного процесу. Моделювання виступає розповсюдженим методом аналізу різноманітних явищ і процесів, що застосовується в багатьох галузях знань як на практичному, так і на концептуальному рівнях [Юрій Юрчак 2024 а]. На практичному рівні моделювання реалізують у вимірjuвальній, описовій частинах, на концептуальному – в інтерпретаційній та роз'яснювальній частині.

У науці моделлю називають сукупність об'єктів чи знаків, що відображає головні характеристики первинної системи. У педагогічних експериментах моделі виконують: демонстраційну, передавальну, роз'яснювальну, процедурну. Завдяки ним можливо здійснити аналіз педагогічних систем, виявити їхні недоліки та переваги, встановити, якими вони мають бути для одержання бажаного ефекту. Моделювання дозволяє комплексно розглянути педагогічну систему й визначити напрямки її покращення. «Модель (від лат. *modulus* – міра, мірило, зразок) освітнього процесу – це еталонне бачення щодо навчання, його проектування за умов певних освітніх вимог. Вона окреслює мету, засади організації та здійснення освітнього процесу». Водночас кожному системі, яка досліджується, можливо подати конкретною кількістю субмоделей (підсистем), тип яких зумовлюється глибиною дослідження, рівнем узагальнення, формою її матеріального втілення.

Модель дає можливість у цілісності й неподільності розглянути процес становлення витривалих властивостей індивіда

майбутнього військового спеціаліста, якісно організувати процес розвитку готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу. Ми визначаємо моделлю формування готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу слухачів матеріально відображену структуру, що ілюструє або повторює шлях становлення психічної готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу, відтворює його так, що її аналіз дає нові дані про цей процес [Юрчак Ю. М. 2024 b].

З метою створення моделі суттєвого значення набувають засади системного і особистісно-орієнтованого підходів. Науковий аналіз із врахуванням цих конструктивних компонентів засвідчив, що виховання є насамперед системною структурою, оскільки включає всі риси соціально-педагогічних і цілісних організацій. По-перше, процес виховання володіє елементарним наповненням: ціль, завдання, предмет, суб'єкт, педагогічна методика, визначення підсумків виховної роботи тощо. По-друге, елементи (складові, система виховання) об'єднані певною архітектурою, внутрішніми системоутворюючими зв'язками. По-третє, частини системи, пов'язані конструктивно, можуть цілеспрямовано і адресно впливати на свідомість і дії слухачів, формувати й удосконалювати необхідні для їхньої життєдіяльності й служби властивості, а також впливати на організаційну діяльність військових груп [Yurii Yurchak, 2024 c].

Початковою й найбільш значущою частиною проєктування та створення моделі формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу виступає визначення мети, що визначає ефективність подальших дій. Ефективність у цьому контексті слід тлумачити як рівень досягнення здобувачами соціально важливих виховних завдань, які перетворюються в систему професійно необхідних характеристик особистості, котрі мають бути сформовані у випускника.

Визначення мети дослідники у сфері освіти завжди розглядали як найсуттєвішу категоріальну рису виховного та навчального процесів [Юрчак, Ю., 2025 d].

Задля встановлення окресленої мети істотну роль відіграє побудова логічної конструкції завдань, у межах якої можливо виокремити їх різновиди та послідовні шаблони (структуру). Відповідно до цього основним завданням моделі є розвиток фахово релевантної риси особистості слухачів – готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу. Головною метою було розподілено на сукупність конкретних задач: забезпечити опанування студентами й слухачами норм, додержання яких гарантує належний рівень дисципліни; формування впевненості у доцільності дотримання зазначених норм; домогтися залучення майбутніх офіцерів-прикордонників у всіх площинах прояву готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу; віднайти підстави для усвідомленого визначення майбутньої офіцерів-прикордонником власної життєвої позиції і стратегії; забезпечити необхідні основи та стимулювати самовдосконалення майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу на особовий склад [Юрчак, Ю., 2025 e].

Подальший суттєвий елемент моделі – це окреслення освітніх цілей становлення психічної готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу у слухачів. Перш за все ми акцентували увагу на двох основних цілях: спонукання впорядкованої активності та заохочення особистісного вдосконалення психічної готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічного впливу. Спонукування впорядкованої активності мають реалізовувати як керівники майбутніх офіцерів-прикордонників, так і педагоги разом із самими слухачами. Для заохочення особистісного вдосконалення психічної готовності майбутніх офіцерів до зазначеного впливу важливо сформувати у них розуміння тих критеріїв,

дотримання яких гарантує високий рівень впорядкованості, і сформувавши впевненість у важливості високої міри психічної готовності майбутніх офіцерів.

Ми розробили структурно-функціональну модель для забезпечення цілісної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад із застосуванням інноваційних освітніх технологій.

Виявлені тенденції дозволили сформулювати певні засади, впровадження яких гарантує результативність процесу формування готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад. Це, зокрема:

- урахування процесу соціального становлення особистості, тобто потребу співвідносити рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу із рівнем соціалізації, на якому знаходиться майбутній офіцерів-прикордонник;

- засади гуманізації процесу формування готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, що розглядається майбутнім офіцером-прикордонником як ціль та активного учасника виховної діяльності, а також створює передумови, які дають змогу максимально втілити власний потенціал і завжди бачити позитивний прогноз подальшого особистого поступу;

- лібералізація, що включає забезпечення для майбутніх офіцерів-прикордонників у ході освітнього процесу потрібних матеріально-ресурсних, юридичних, культурно-моральних передумов з метою вдалої реалізації завдань формування готовності майбутніх офіцерів до протидії вищезазначеного впливу;

- індивідуалізація, яка передбачає відношення до здобувачів освіти як до неповторної особистості, незалежно від особистісних рис, а також передбачає, щоб здобувачі освіти сприймали себе як індивіда і помічали цю якість у інших особах.

Ще однією суттєвою частиною запропонованої моделі є забезпечення готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, тобто добір

методологічних підходів, прийомів і інструментів виховної діяльності. Такі поради спрацьовують як дактичні дії, заходи та способи, що разом формують цілісну конструкцію, втілення якої в реальності забезпечує досягнення цілей і сприяє всебічному розвитку індивіда майбутнього офіцера-прикордонника. Елементами вказаної поради є інструментарій педагогічного співробітництва, організація виховної діяльності, методи формування психологічної готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, наставників майбутніх офіцерів-прикордонників та педагогів, а також результат їх спільної праці.

Базуючись на виявлених закономірностях і основних положеннях становлення готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу у ВВНЗ, нами було проведено добір способів, форм та інструментів становлення цієї риси у слухачів. Як стверджує Л. Романишина, «методи виховання – це система однотипних педагогічних впливів для досягнення виховної мети, фундаментальною складовою яких виступає конкретний спосіб або прийом» [Мозолев, О., Романишина, Л., & Галус, О., 2024]. Зауважимо, що у процесі формування готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу у слухачів у межах запровадженої авторської моделі позитивні результати були отримані при застосуванні двох категорій способів: виховних дій і взаємодій та запобігання і перевиховання. До першої категорії включаються переконання, тренування, приклад, схвалення, примус, долучення слухачів до різноманітних сфер активності, до другої – перенавчання, переконання, «припинення небажаних контактів». Найчастіше у практиці організації і проведення виховної діяльності для посилення військової дисципліни використовують способи переконання й примусу.

Висновки. У сучасних реаліях процес готовності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад досягає найбільшої ефективності при впровадженні комплексного та особистісно зорієнтованого підходів. Застосування

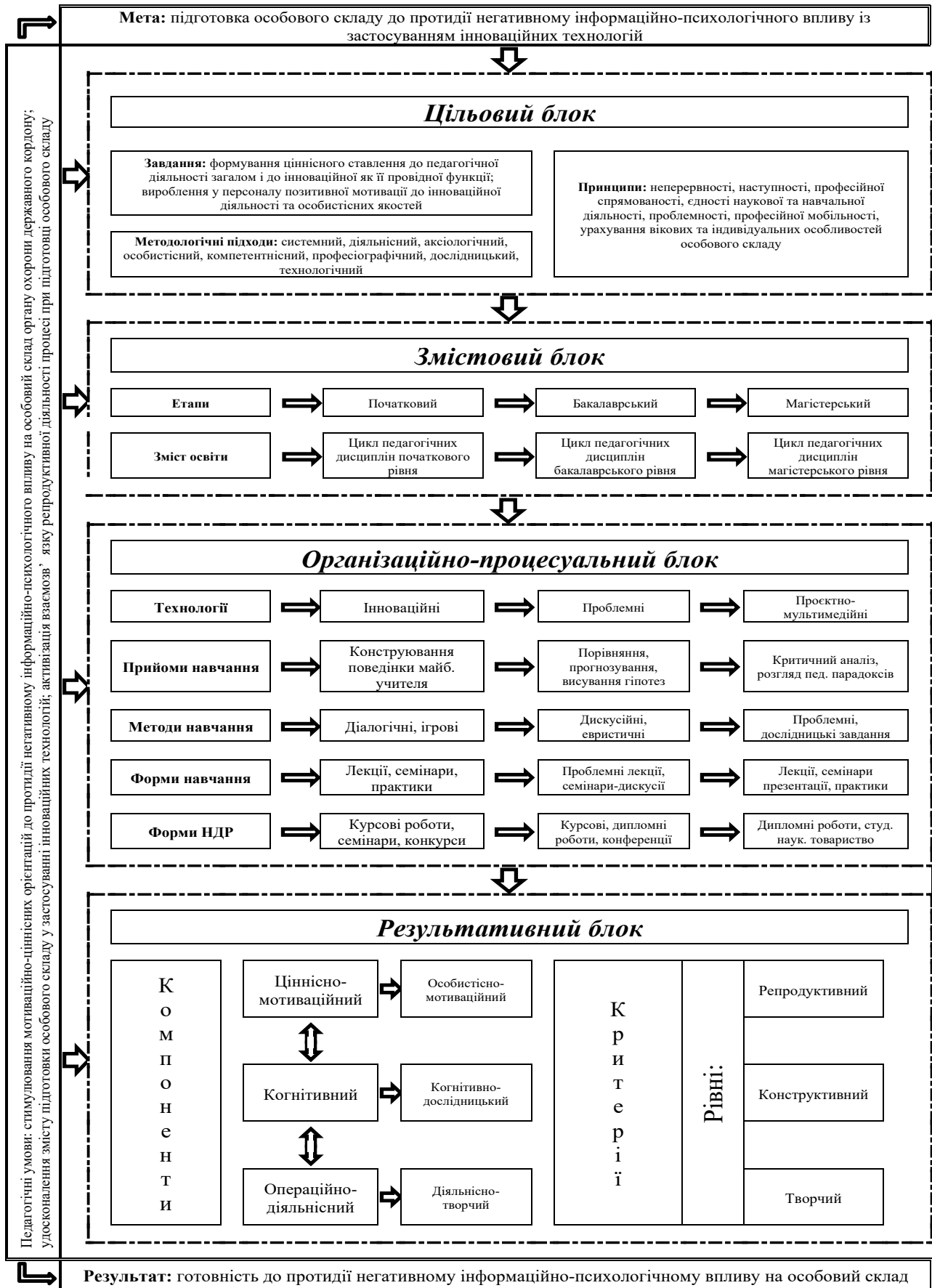

Рис. 1. Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад

структурно-функціональної моделі формування готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу у майбутніх офіцерів дає можливість організувати процес формування готовності майбутніх офіцерів до протидії зазначеного впливу й упорядкувати постановку цілей, що забезпечує неупереджене спостереження за рівнем досягнення визначених завдань за допомогою рівнів готовності. Модель також дозволяє визначити найкращі способи, підходи і інструменти, що обумовлені визначеними і закономірними взаємозв'язками усіх частин, налагодити дієвий зворотній контакт, щоби своєчасно та швидко відкоригувати процес формування готовності майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на різних стадіях професійного розвитку майбутніх офіцерів-прикордонників.

Отже, на підставі результатів аналізу військової і психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблематики, проведення педагогічних спостережень, бесід і опитувань викладачів було визначено, що модель підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад в умовах інформаційної війни та професійної діяльності, спрямованої на протидію зазначеного впливу агресора.

Перспективами подальшого є дослідження передового педагогічного досвіду та накопичення власного щодо педагогічних умов протидії негативного інформаційного впливу на військовополоненого з боку ворога, а також дослідження шляхів протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад у полоні противника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паливода А. В. Бойовий статут механізованих і танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України. Частина III (взвод, відділення, екіпаж) // Вид. 2-е стереотип. К: Паливода А. В., 2020. 332 с.
2. Бойовий статут механізованих військ (відділення) (Проект). Львів, 2020. 208 с.
3. Мозолев, О., Романишина, Л., & Галус, О. Сучасний розвиток корпоративної культури офіцерів силових структур. *Молодь і ринок*, 2024. 12(232), 16–20. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.317469>
4. Адамчук Ю. Педагогічні умови формування готовності молодших інспекторів прикордонної служби до професійної діяльності у пунктах пропуску для міжнародного сполучення. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 33. Т. 1. С. 245–251.
5. Галус, О., Романишина, Л., & Мозолев, О. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у контексті розвитку корпоративної культури військового ЗВО. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*, 2024. (4), 24–30.
6. Філіпенко, В.В., & Павлюк, М.О. Інформаційно-психологічний тиск у полоні. In *The 4 th International scientific and practical conference "Science in the modern world: innovations and challenges" (December 19–21, 2024) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2024. 722 p.* (p. 483).
7. Журавель В., Бурбела С., Юрчак Ю. Деякі педагогічні питання протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад органу охорони державного кордону в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2024. № 1 (221). С. 73–77. DOI: [10.24919/2308-4634/2024.298619](https://doi.org/10.24919/2308-4634/2024.298619).
8. Юрій Юрчак, Людмила Романишина Актуалізація проблеми формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в контексті інформаційної війни // *Науковий фаховий журнал СДПУ. Серія педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 5–6 (129–130). С. 261–270. Фахове видання. doi: [10.24139/2312-5993/2023.05-06/261-270](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2023.05-06/261-270). URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua>
9. Юрій Юрчак. Підготовка майбутніх офіцерів до протидії до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в умовах інформаційної війни // *Науковий фаховий журнал СДПУ. Серія педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024а. № 1–2 (135–136). С. 261–270. Фахове видання. doi: [10.24139/2312-5993/2024.01-02/064-081](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.01-02/064-081). URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua>
10. Юрчак Ю.М. Шляхи формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу у полоні противника. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024b. 2 (37), 37 с. DOI: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v37i2>
11. Yurii Yurchak, Specificity of informational and psychological countermeasure of propaganda for personal membership during the first world war. *Pedagogy and Education Management Review*, 2024c. 3(17), 28–34. <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2024-3>

12. Юрчак, Ю. Педагогічні умови підготовки майбутніх офіцерів до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу агресора в умовах інформаційної війни. *Молодь і ринок*, 2025d. (1/233), 168–173. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.322717>

13. Юрчак, Ю. Експериментальне дослідження підготовки майбутніх офіцерів прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад. 2025e. *Молодь і ринок*, (2/234), 118–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324544>

REFERENCES

1. Palyvoda, A. V. (2020). *Boiovyi statut mekhanizovanykh i tankovykh viisk Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy. Chastyna III (vzvod, viddilennia, ekipazh)* [Combat charter of mechanized and tank troops of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine. Part III (platoon, squad, crew)] (2nd stereotype ed.). Palyvoda A. V. [in Ukrainian].

2. *Boiovyi statut mekhanizovanykh viisk (viddilennia) (Proekt)* [Combat charter of mechanized troops (squad) (draft)]. (2020). Lviv. [in Ukrainian].

3. Mozolev, O., Romanyshyna, L., & Halus, O. (2024). Suchasnyi rozvytok korporatyvnoi kultury ofitseriv sylovykh struktur [Modern development of corporate culture of officers of law enforcement structures]. *Molod i rynek – Youth and the Market*, 12(232), 16–20. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.317469>

4. Adamchuk, Yu. (2020). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti molodshykh inspektoriv prykordonnoi sluzhby do profesiinoi diialnosti u punktakh propusku dlia mizhnarodnoho spoluchennia [Pedagogical conditions for forming readiness of junior border service inspectors for professional activity at international border crossing points]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of Humanities*, 33(1), 245–251. Drohobych: Vydavnychiy dim “Helvetyka” [in Ukrainian].

5. Halus, O., Romanyshyna, L., & Mozolev, O. (2024). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh ofitseriv u konteksti rozvytku korporatyvnoi kultury viiskovoho ZVO [Formation of professional competence of future officers in the context of the development of corporate culture of military higher education institutions]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriiia “Pedahohichni nauky” – Bulletin of the Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. Series “Pedagogical Sciences”*, (4), 24–30 [in Ukrainian].

6. Filipenko, V. V., & Pavliuk, M. O. (2024). Informatsiino-psykholohichni tysk u poloni [Informational and psychological pressure in captivity]. In *The 4th International scientific and practical conference “Science in the modern world: innovations and challenges”* (P. 483). Perfect Publishing.

7. Zhuravel, V., Burbela, S., & Yurchak, Yu. (2024). Deiaki pedahohichni pytannia protydii nehatyvnomu informatsiinomu vplyvu na osobovyi sklad orhanu okhorony derzhavnoho kordonu v umovakh viiny [Some pedagogical issues of counteracting negative informational influence on the personnel of the state border protection body in wartime conditions]. *Molod i rynek – Youth and the Market*, 1(221), 73–77. <https://doi.org/10.24919/2308-4634/2024.298619>

8. Yurchak, Yu., & Romanyshyna, L. (2023). Aktualizatsiia problemy formuvannia hotovnosti maibutnykh ofitseriv-prykordonnykiv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu v konteksti informatsiinoi viiny [Actualization of the problem of forming readiness of future border guard officers to counter negative informational and psychological influence in the context of information warfare]. *Naukovo-fakhovyi zhurnal SDPU. Seriiia “Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii” – Scientific Professional Journal of Sumy State Pedagogical University. Series “Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies”*, 5–6 (129–130), 261–270. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2023.05-06/261-270>

9. Yurchak, Yu. (2024a). Pidhotovka maibutnykh ofitseriv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu v umovakh informatsiinoi viiny [Training of future officers to counter negative informational and psychological influence in conditions of information warfare]. *Naukovo-fakhovyi zhurnal SDPU. Seriiia “Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii” – Scientific Professional Journal of Sumy State Pedagogical University. Series “Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies”*, 1–2 (135–136), 64–81. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.01-02/064-081>

10. Yurchak, Yu. M. (2024b). Shliakhy formuvannia hotovnosti maibutnykh ofitseriv-prykordonnykiv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu u poloni protyvnyka [Ways of forming readiness of future border guard officers to counter negative informational and psychological influence in enemy captivity]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriiia: pedahohichni nauky – Collection of Scientific Works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences*, 2(37). <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v37i2>

11. Yurchak, Yu. (2024c). Specificity of informational and psychological countermeasure of propaganda for personal membership during the first world war. *Pedagogy and Education Management Review*, 3(17), 28–34. <https://doi.org/10.36690/2733-2039-2024-3>

12. Yurchak, Yu. (2025d). Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnykh ofitseriv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu ahresora v umovakh informatsiinoi viiny [Pedagogical conditions for training

future officers to counter negative informational and psychological influence of the aggressor in information warfare conditions]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 1(233), 168–173. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.322717>

13. Yurchak, Yu. (2025e). Eksperymentalne doslidzhennia pidhotovky maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykholohichnomu vplyvu na osobovyi sklad [Experimental study of training future border guard officers to counter negative informational and psychological influence on personnel]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 2(234), 118–125. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324544>

YU. M. YURCHAK

Lecturer at the Department of Combined-Arms Disciplines,

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

E-mail: yurchak_@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0002-9506-3228>

USING THE MODEL FORMATION OF THE READINESS OF FUTURE COMMANDER OFFICERS TO COMBAT NEGATIVE INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON PERSONNEL

In modern conditions when an aggressor attacked our state, the role and importance of informational factors in life Ukrainians. Information environment serves transmitter various kinds of information, in particular processes related from security of the state border.

From the beginning of Russian aggression threats to national security Ukraine have become one of the most serious problems, and in the context of informational security also [Palyvoda A. V., 2020]. Significant changes took place already in 2014, and with the start of full-scale Russian invasion on February 24, 2022, this problem has become yet more importance for the security of the state border and the general defense capabilities countries [Combat charter, 2020].

Task State border services Ukraine is to provide integrity of the state border and protection sovereign rights of Ukrainians in the border region area, including sea economic zone. During the war intrusion aggressor country the problem of protecting and defending the state border arises in conditions of complex armed conflict, which at the initial stage acquired the character of a hybrid wars in the East, South and West Ukraine. Threats national security, sovereignty and territorial integrity integrity countries caused aggressive actions an aggressor country that seeks annex the territory of Ukraine.

The article highlights some methodological advice on forming the readiness of future border guard officers to counteract the negative informational and psychological impact on the personnel of future officers in the conditions of information warfare. An analysis of the scientific literature devoted to the problem revealed a variety of approaches to the problem under consideration and ambiguity in the views of scientists regarding the definition of some methodological advice.

One of the ways to ensure the readiness of future officers to counteract such information is to implement the author's model of such a process in the educational process. For this purpose, the content of the components of the model for forming the readiness of future officers of the State Border Service of Ukraine to counteract the negative informational and psychological impact on the personnel is disclosed. The structure of target guidelines and tasks, the patterns and foundations of the formation of relevant skills in higher education students, as well as the methodology, primarily the tools of pedagogical interaction, forms and methods of acquiring the readiness of future officers of the State Border Service of Ukraine to counteract the negative informational and psychological impact on the personnel are described.

Counteracting negative information and psychological influence is a key prerequisite for a high level of combat readiness of units and military units and formations. Only on its foundation can one guarantee the appropriate security of the military, their combat skills, constant readiness to implement the set goals, and stable control of the process. Ensuring legality and discipline is considered a priority. The professionalism of employees and the level of discipline are elements of the effectiveness of such readiness.

Key words: model; future border guard officers; readiness to counter negative informational and psychological influence; combined arms disciplines; tactics.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 16.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 59.923.2-054.73:334.7-047.22

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.9>

І. В. СВИДЕРСЬКИЙ

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Електронна пошта: sviderskyi@ipood.com.ua

<http://orcid.org/0009-0004-3509-5510>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті досліджено психологічні засади формування підприємницької компетентності внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) як інструменту їхньої соціально-економічної адаптації. Незважаючи на значні дослідницькі результати українських учених, психологічні засади формування підприємницької компетентності у ВПО потребують системного аналізу та обґрунтування. На сучасному етапі розвитку суспільства важливим є дослідити вплив внутрішньо особистісних бар'єрів і мотиваційних чинників ВПО до ведення підприємницької діяльності, а також окреслити напрями психоемоційної підтримки цих осіб на рівні громади. Використано комплекс методів дослідження: теоретичний аналіз; систематизація; категоризація інформації; порівняльний аналіз. Проаналізовано ключові психологічні бар'єри, зокрема страх невдачі, низьку самооцінку, тривожність та соціальну ізоляцію, що негативно впливають на інтеграцію у нове середовище та ускладнюють професійну самореалізацію. Окреслено та описано основні мотиваційні чинники, які сприяють розвитку підприємницьких навичок, серед яких визначення цілей, позитивне мислення, економічні стимули, відчуття приналежності до спільноти та самоосвіта. Визначено напрями психоемоційної підтримки на рівні громади, що включають психологічні консультації, групи підтримки, тренінги з розвитку підприємницьких навичок та соціальні проекти. Розвиток підприємницької компетентності розглядається як дієвий механізм для зниження психологічного стресу, відновлення економічної стійкості та забезпечення активної інтеграції ВПО в соціум і на ринок праці.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи (ВПО), підприємницька компетентність, психологічні бар'єри, мотиваційні чинники, психоемоційна підтримка, інтеграція та адаптація, соціальна ізоляція, економічна стабільність.

Вступ. В умовах повномасштабної війни росії проти України внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали однією з найбільш вразливих соціальних груп. Згідно з останніми даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), в нашій країні станом на квітень 2024 року налічується приблизно 3 548 000 ВПО, причому 82% з них залишаються поза своїм звичним місцем проживання понад рік [Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні].

Психологічні проблеми через втрату домівки, роботи та соціального статусу значно ускладнюють їхню інтеграцію в нові громади та на ринку праці. Станом на 2024 рік згідно *Звіту про внутрішнє переміщення населення в Україні (опитування загального населення, раунд 16)* близько 50% працездатних українців

серед ВПО активно шукають постійне місце роботи, зіштовхуються з численними перешкодами. Такими, наприклад, як брак доступних вакансій, невідповідність наявних професійних навичок і кваліфікації ринку праці, психологічний стрес у зв'язку з втратою домівки та звичного середовища. Крім того, понад 30% ВПО нині змушені працювати у неформальному секторі або на неповний робочий день, що не забезпечує належного доходу для гідного рівня життя. До того ж працевлаштування ВПО сконцентроване переважно у великих містах (Київ, Харків, Дніпро), де наявні ширші можливості для роботи, але присутня висока конкуренція. Ситуація з працевлаштуванням ускладнюється тим, що порівняно з груднем 2023 року, зріс відсоток ВПО змушених вдаватися до радикальних стратегій подолання еко-

номічних труднощів. Зокрема таких, як погодження на низькооплачувану роботу, несплата орендної плати чи переїзд у житло з гіршими умовами, продаж предметів домашнього вжитку та інших активів [Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні].

Поставлення проблеми. Вищезазначені факти свідчать про те, що, попри певну стабільність на ринку праці, економічні виклики залишаються гострими для ВПО. Це підкреслює важливість комплексних підходів до підтримки таких груп населення, включаючи розвиток нових навичок, підприємницької компетентності та психологічної підтримки для успішної інтеграції на нових місцях.

Одним із ефективних інструментів соціально-економічної адаптації ВПО залишається формування підприємницької компетентності. Наукові дослідження підтверджують, що зайнятість, особливо самозайнятість чи підприємницька діяльність, сприяє зниженню рівня стресу та тривожності серед ВПО. Це пов'язано з тим, що підприємництво дає змогу спрямувати енергію на конструктивні цілі, які приносять результати і допомагають налагодити соціальні зв'язки в новому середовищі. Активна участь у суспільному та економічному житті також сприяє психологічній інтеграції та відновленню соціальної ідентичності. До того ж наявність підприємницької компетентності передбачає здатність приймати рішення в умовах ризику та невизначеності. Для ВПО, які тривалий час змушені перебувати у новому середовищі (нові громади, ринок праці, культурні особливості), така здатність допомагає швидко знаходити рішення, коригувати власні плани та краще адаптуватися до зовнішніх змін [Bonet, et al. 2020].

Психологічні засади формування підприємницьких навичок передбачають передусім подолання страхів, формування мотивації та впевненості у власних силах, а також нівелювання бар'єрів, перешкод у контексті професійного пошуку себе та збереження здатності бути відповідальним за родину, її соціальне благополуччя, безпеку [Кердивар, Христенко].

Нині у громадах психологічний супровід ВПО здійснюється на волонтерських засадах ініціативними фахівцями або групами осіб.

На рівні держави ініційовано проєкт Олени Зеленської «*Ментальне здоров'я*». Він координується Міністерством охорони здоров'я у співпраці з ВООЗ та громадською організацією «*Безбар'єрність*», інтегрує діяльність різних міністерств і партнерів для забезпечення комплексного підходу. Ініціатива охоплює широкий спектр заходів, серед яких ключовими є інформаційно-просвітницькі кампанії, створення нових послуг у галузі психічного здоров'я та розширення доступу до психологічної допомоги. Однією з центральних складових проєкту є інформаційна кампанія «*Ти як?*». Вона спрямована на підвищення обізнаності серед населення щодо важливості своєчасної психологічної підтримки, боротьби зі стереотипами щодо звернення до фахівців та формування нової культури ставлення до психічного здоров'я. Важливою є інтеграція проєкту в загальну систему охорони здоров'я, що відповідає міжнародним підходам до надання комплексних медичних послуг, акцент на зменшення стигматизації психічних розладів. Цей підхід корелює з глобальними тенденціями у сфері охорони здоров'я, які підкреслюють важливість соціальної інклюзії та підтримки людей з психічними проблемами [Зеленська 2023].

Аналіз останніх досліджень показує, що багато вітчизняних науковців активно працюють над вивченням психологічних проблем ВПО. Серед них варто виділити Н. Афанасьєву, О. Балакіреву, В. Боснюка, Т. Доронюк, В. Лефтерова, О. Міхееву, Ю. Муромцеву, О. Панченка, К. Педька, У. Садову, Н. Старинську, А. Солодька, О. Тімченка. Зокрема, О. Балакірева у своїх роботах «Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб» [Балакірева 2014] та «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні» [Балакірева 2015] аналізує основні проблеми та потреби різних груп ВПО. У науковій праці В. В. Кердивара та В. Є. Христенка «*Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту*» детально вивчено й обґрунтовано передумови і прояви синдрому жертви в осіб, які були змушені покинути своє житло через воєнний конфлікт на сході України [Кердивар, Христенко].

Вищезазначені дослідники також визначають у своїх наукових доробках коло проблем, з якими зіштовхуються переселенці під час переїзду та на новому місці проживання, рівні життєвої задоволеності, тривожності, суб'єктивного контролю та агресивності, що характеризують вираженість синдрому жертви у ВПО. Дослідниця З. В. Спринська активно висвітлює у своїх публікаціях психологічні особливості адаптації та акультурації ВПО, аналізуючи проблеми соціокультурного шоку та його подолання. Особливу увагу приділяють питанням психологічної допомоги ВПО й такі дослідники, як С. Максименко, З. Кісарчук, Я. Омельченко та Г. Лазос. Дослідження екстреної допомоги висвітлюють Н. Оніщенко, Р. Ціцей та А. Шевчук.

Проблема розвитку підприємницької компетентності широко представлена у ключових нормативних документах України. Зокрема, це Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014) та «Про підприємництво» (2015). Важливі орієнтири задають стратегічні документи, такі як Стратегія сталого розвитку «Україна – 2030» (2017) та Концепція розвитку економічної освіти в Україні (2007). На міжнародному рівні значний вплив має оновлена редакція ключових компетентностей для навчання протягом життя, ухвалена Європейським парламентом та Радою ЄС (*Рекомендація 2018/0008 (NLE)*). У цьому документі¹ підприємницька діяльність визнана однією з найважливіших компетентностей для сучасної освіти, що підкреслює необхідність інтеграції підприємницьких знань і навичок у навчальні програми та їх розвиток на всіх рівнях освіти для забезпечення конкурентоспроможності як на національному, так і міжнародному ринку праці.

Дослідниця Л. Лук'янова у численних працях обґрунтовує необхідність розвитку освіти дорослих в Україні (зокрема й тих, що стали вимушено переселеними), окреслює актуальні проблеми сучасної освіти дорослих, визначає основні цілі та завдання цього напрямку, а також пропонує шляхи розвитку української

освіти дорослих у контексті глобалізаційних викликів та європейської інтеграції [Освіта дорослих 2024]. Науковець О. Волярська ґрунтовно вивчає проблематику та теоретико-методологічні засади професійної освіти для економічно активного населення. Вона у своїх наукових доробках аналізує методологічні підходи до навчання дорослих і діяльність державної служби зайнятості України з організації професійної підготовки безробітних (зокрема й тих, що стали вимушено переселеними), окреслює складові моделі та етапи цього процесу, а також психолого-педагогічні умови науково-методичного супроводу професійної підготовки [Аніщенко, Баніт 2016]. Вартим уваги є дослідження О. Баніт про посттравматичне зростання українців в умовах війни. Авторка наголошує, що посттравматичне зростання передбачає трансформаційні психологічні зміни в мисленні й ставленні людини до себе та до світу, що допомагає психіці справлятися з важкими життєвими кризами та перетворювати їх на потенціал для змін [Баніт 2023].

Незважаючи на значні дослідницькі результати українських учених, психологічні засади формування підприємницької компетентності у ВПО потребують системного аналізу та обґрунтування. Важливо, зокрема, на сучасному етапі розвитку суспільства дослідити вплив внутрішньо особистісних бар'єрів і мотиваційних чинників ВПО до ведення підприємницької діяльності, а також окреслити напрями психоемоційної підтримки цих осіб на рівні громади.

Метою статті є обґрунтування психологічних засад формування підприємницької компетентності у ВПО у контексті впливу внутрішньо особистісних бар'єрів, мотиваційних чинників, а також окреслення напрямів психоемоційної підтримки цих осіб на рівні громади.

Методи дослідження: теоретичний аналіз; систематизація; категоризація інформації; порівняльний аналіз.

Результати та дискусії. У сучасних умовах постійних економічних трансформацій, зокрема під впливом воєнної агресії та нарощування обороноздатності, підприємницька компетентність набуває все більшої ваги. Багато науковців вважають цю здатність вирі-

¹ Recommendation of the Council of the European Union on Key Competences for Lifelong Learning (22 May 2018). Official Journal of the European Union, C 189, 4.6.2018, P. 1–13. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29>

шальним чинником для успішної діяльності не лише окремих підприємців, а й для державної економіки в цілому. Зокрема, соціолог Й. Шумпетер визначав підприємництво як універсальну функцію економічної системи, що охоплює управлінські, маркетингові та інші види діяльності, акцентуючи увагу на його значущості в створенні нових можливостей як для окремих індивідумів, так і для суспільства в цілому [Непокупна, Шевченко, Долгов 2023]. Згідно з дослідженнями Ю. Білової, підприємницька компетентність є інтегральною психологічною якістю, що проявляється в мотиваційній здатності людини до творчого пошуку і реалізації нових ідей [Білова]. Дослідники Н. Морзе та Н. Балик у своїх наукових доробках стверджують, що ця компетентність відображає інтеграцію особистісних якостей, які дозволяють ефективно вирішувати бізнес-завдання [Морзе, Балик]. Науковець В. Майковська акцентує увагу на здатності особи адаптуватися до потреб ринку праці та приймати економічно обґрунтовані рішення. О. Проценко підкреслює, що підприємницька компетентність є складним і багаторівневим процесом, що вимагає опанування спеціальних знань і формування свідомості [Майковська]. Науковець С. Прищепа нині розглядає підприємницьку компетентність як комплекс якостей, що забезпечують ефективність діяльності особи в бізнес-середовищі [Прищепа]. Дослідник М. Стрельников узагальнюючи різні підходи до дефініціювання цього терміну, визначив підприємницьку компетентність як сукупність особистих і ділових якостей, знань і навичок громадянина, які сприяють успішному виконанню бізнес-завдань [Стрельников].

На основі аналізу праць вчених сформульовано власну дефініцію означеного поняття. Підприємницька компетентність, на нашу думку, це комплекс знань, навичок та ставлень, які дозволяють індивіду самостійно організувати бізнес, ухвалювати ефективні рішення в умовах невизначеності, брати на себе відповідальність за ризики та вміло управляти ресурсами. Для ВПО розвиток цієї компетентності є можливістю не лише інтеграції в нове середовище, але й відновлення економічної стабільності.

З вищезначених термінологічних дефініцій можна виокремити також ключові компоненти підприємницької компетентності ВПО: *мотиваційний* (охоплює внутрішні мотиви, які спонукають ВПО до підприємницької діяльності), *когнітивний* (передбачає засвоєння ВПО теоретичних і практичних знань у сфері економіки та підприємництва), діяльнісний (вміння обирати ефективні ідеї, організувати бізнес-процеси, планувати і прогнозувати діяльність, презентувати проекти, вести переговори та розв'язувати проблеми творчим і нестандартним способами), особистісний (психологічні та фізичні якості ВПО, що сприяють успіху в підприємстві: наполегливість, вміння вести переговори тощо) [Шеліган]. Ця багатоконпонентна структура підкреслює, що підприємницька компетентність не обмежується лише знаннями, а також включає особистісні якості, мотивацію та практичні навички, необхідні для успішної підприємницької діяльності.

Науковець В. Рибалка, відповідно до вищенаведених трактувань підприємницької компетентності, підкреслює значущість психологічної підтримки для її розвитку, зокрема серед ВПО, які, на його думку, зіштовхуються з численними бар'єрами [Рибалка 2018]. Психологічний бар'єр нині у науковому дискурсі переважно визначається дослідниками як психічний стан, що проявляється в неадекватній пасивності особи, що заважає їй здійснювати певні дії. Науковець Р. Немов описує психологічний бар'єр як внутрішню перешкоду психологічного характеру, яка заважає особі успішно виконувати певні завдання. У свою чергу М. Конюхов у своїх працях визначає психологічні бар'єри як інтенсивні емоційні переживання, часто негативного характеру (такі як сором, почуття провини, страх, тривога та низька самооцінка), які перешкоджають діяльності та реалізації особистісного потенціалу. Водночас дослідник Р. Шакуров розглядає психологічний бар'єр особистості як необхідну умову саморозвитку індивіда [Массанов 2009].

У загальному психологічному контексті бар'єри здебільшого класифікуються на смислові, емоційні, когнітивні та тактичні. В діяльнісному підході виділяють мотиваційні

та операційні бар'єри (які, у свою чергу, проявляються в когнітивній, афективній та поведінковій сферах). Бар'єри також розрізняються за своєю силою. Їх подолання відповідно вимагає від індивіда дій, що адекватні силі бар'єра. Причини, які викликають переживання бар'єра, часто можуть не усвідомлюватися людиною. А властивості особистості, переважно її недоліки, можуть виступати внутрішніми передумовами виникнення психологічних бар'єрів [Массанов 2014].

Таким чином, з вищезазначеного слідує, що психологічний бар'єр є складним психічним станом, який можна структурувати наступним чином: переживання, пов'язані з мотивацією досягнення мети; переживання, пов'язані з раціональною та ірраціональною (необрунтованою) оцінкою умов і наслідків досягнення мети; емоційні реакції на ситуацію досягнення мети; функціональний стан вольових можливостей у процесі досягнення мети. Емоційний механізм психологічного бар'єра виявляється, насамперед, у посиленні негативних переживань, таких як сором, почуття провини, страх і тривога, які пов'язані з конкретними завданнями. У соціальній поведінці психологічний бар'єр проявляється через комунікативні бар'єри, що заважають ефективному спілкуванню, і включає елементи недостатньої емпатії та гнучкості міжособистісних установок [Массанов 2009].

В. Рибалка підкреслює, що подолання психологічних бар'єрів є необхідним для активізації особистісних ресурсів і адаптації до нових умов. У праці *“Сприяння розвитку особистості громадянина засобами практичної психології”* науковець детально аналізує різноманітні соціальні бар'єри (страх невдачі, низька самооцінка, соціальні стереотипи), які можуть перешкоджати розвитку особистості та її активній участі в громадянському суспільстві. Автор зазначає, що ці бар'єри можуть проявлятися у вигляді соціальних стереотипів, дискримінації, а також у відсутності підтримки з боку оточення. Дослідник наголошує, що соціальні бар'єри, такі як упередження і негативні стереотипи (уявлення, кліше), можуть суттєво обмежувати можливості людей у розвитку їхніх здібностей і реалізації потенціалу [Рибалка 2017].

Ми поділяємо думку науковців про те, що психологічний бар'єр є психічним станом, що виникає перед або під час виконання діяльності. У першому випадку бар'єр заважає розпочати діяльність, тоді як у другому – зупиняє її. У процесі аналізу наукових джерел ми визначили, що основними психологічними бар'єрами для ВПО у формуванні підприємницької компетентності є, передусім, страх невдачі та низька самооцінка, почуття тривоги та нестабільності, а також соціальна ізоляція. Кожен із цих бар'єрів потребує детальнішого обґрунтування.

Страх невдачі та низька самооцінка. Однією з основних психологічних перешкод для ВПО у формуванні підприємницької компетентності є страх невдачі. Це явище, на нашу думку, тісно пов'язане з низькою самооцінкою ВПО, яка посилюється в умовах соціальної нестабільності та втрати звичного середовища (житла, соціального оточення, робочого місця тощо). ВПО на наше переконання часто відчують, що їм не вистачає досвіду або ресурсів для започаткування бізнесу, що може призвести до пасивної поведінки та уникнення ризиків. Страх невдачі, на думку провідних психологів, часто «паралізує ініціативу і заважає діяти, особливо в умовах невизначеності». ВПО часто відчують, що не мають достатнього досвіду або ресурсів для започаткування бізнесу, що може призвести до пасивної поведінки та уникнення ризиків [Військова психологія 2020].

Почуття тривоги та нестабільності. Переміщення, яке супроводжується втратою дому та робочого місця, на нашу думку, посилює відчуття невпевненості та тривоги в ВПО. А відсутність стабільної фінансової та соціальної підтримки часто створює відчуття, що будь-які нові починання можуть не виправдати сподівань, а підприємництво, яке часто асоціюється з високими ризиками, вимагає додаткової впевненості у власних силах.

Соціальна ізоляція. Втрата соціальних контактів значно ускладнює процес інтеграції та адаптації до нових умов. ВПО, особливо на початкових етапах переселення, часто переживають соціальну ізоляцію (відчуженість, відокремленість). А відтак, на нашу думку, втрата зв'язків з попереднім соціальним серед-

овищем і відчуття відчуженості в нових громадах створює додаткові бар'єри для соціальної інтеграції (адаптація, включення, злиття). Для успішного формування підприємницької компетентності важливо мати підтримку не лише на рівні освіти та ресурсів, але й на рівні міжособистісних контактів та соціального капіталу [Освіта дорослих 2024].

Зауважимо, що попри існування різноманітних психологічних бар'єрів, які можуть стримувати ВПО у формуванні підприємницької компетентності, важливо розглядати також мотиви й мотиваційні чинники, що спонукають їх до активних дій. Спираючись на праці провідних вчених, ми встановили, що мотиваційні чинники – це передусім фактори, які спонукають індивіда до дії, впливають на його поведінку та сприяють досягненню певних цілей. Вони можуть бути як внутрішніми (психологічними, емоційними), так і зовнішніми (соціальними, економічними) [Кісіль, Швець].

У своїй теорії потреб А. Маслоу зазначав, що мотиваційні чинники насамперед пов'язані з ієрархією потреб людини. Від задоволення базових потреб (фізіологічних і безпеки) до потреб у самовираженні, які вимагають мотивації для їх реалізації. Дослідник Ф. Герцберг у теорії двох факторів (гідності та мотивації) визначав мотиваційні чинники як фактори, які безпосередньо впливають на задоволення роботою, такі як визнання, можливості для розвитку та досягнення успіху. А науковець В. Врум стверджував, що мотивація людини визначається передусім очікуваннями щодо результату дій та цінністю цього результату для індивіда. Мотиваційні чинники, на його думку, неодмінно включають в себе вірогідність досягнення бажаного результату [Кісіль, Швець].

Ці визначення підкреслюють важливість думки про те, що мотиваційні чинники можуть варіюватися залежно від індивідуальних потреб, контексту та ситуації. А відтак, нами у контексті нашого наукового пошуку було визначено й окреслено одні з основних мотиваційних чинників, які можуть сприяти розвитку підприємницької компетентності у ВПО. До них ми віднесли: *визначення чітких цілей та планування, позитивне мислення, економічні стимули, відчуття приналежності,*

самоосвіту та розвиток навичок. Кожний із цих чинників більш детально окреслено в таблиці (табл. 1).

Як закордонний досвід, можна запропонувати багатовимірну модель подолання стресу «BasicPh» (автор Мулі Лахад, 2013), описану О. Баніт і О. Мерзляковою. Ця модель демонструє шість каналів подолання стресу:

В – переконання та цінності;

А – афект та емоції;

С – товариськість, соціалізація, соціальна активність, приналежність;

І – уява та креативність, інтуїція;

С – пізнання, мислення, свідомість, знання, логіка, реальність, думки [Banit, Merzliakova 2023 : 8].

Важливість психоемоційної підтримки ВПО в умовах їхньої інтеграції в нові громади не викликає сумнівів. На нашу думку, основними напрямками такої підтримки на рівні громад, що сприятимуть формуванню підприємницької компетентності, можуть бути: *психологічні консультації та терапія, групи підтримки, тренінги з розвитку підприємницьких навичок, інформування про можливості, волонтерство і стажування, розвиток психологічної стійкості, створення мережі контактів, тренінги з емоційного інтелекту, соціальні проекти, інформаційна підтримка, арт-терапія.* Обґрунтуємо кожен із них більш детально:

Психологічні консультації та терапія. Згідно з результатами вітчизняних досліджень у галузі кризової психології та психотравматології, своєчасне надання психологічної допомоги особам із досвідом вимушеного переселення сприяє зменшенню симптомів тривожних розладів, депресії та посттравматичного стресового розладу, одночасно підвищуючи рівень суб'єктивного контролю, саморефлексії та самоефективності [Військова психологія у вимірах війни і миру]. Психологічне консультування в цьому аспекті постає як спеціалізована професійна діяльність, яка враховує травматичний характер життєвого досвіду ВПО і передбачає застосування цілеспрямованих методів, спрямованих на відновлення психосоціальної рівноваги, стимулювання адаптаційного ресурсу та підтримку здатності до конструктивної самореалізації. У цьому контексті ефективними формами

Таблиця 1

Мотиваційні чинники, що сприяють розвитку підприємницької компетентності у ВПО

Визначення чітких цілей та планування	Спираючись на праці провідних науковців у галузі психології та педагогіки, ми встановили, що цілеспрямованість є важливим аспектом мотивації, а чітке формулювання цілей якнайкраще допомагає ВПО орієнтуватися в процесі підприємницької діяльності. До того ж встановлення короткострокових та довгострокових цілей, а також їх регулярний перегляд і корекція, дозволяє індивідууму створити своєрідну стратегію розвитку, яка забезпечує більшу впевненість у своїх силах. Це, в свою чергу, підвищує мотивацію до дій, оскільки ВПО мають змогу відстежувати свій прогрес і досягнення	[Пророк Кондратенко Манилова], [Семикіна, Лучик, Запірченко]
Позитивне мислення	Психологи стверджують, що внутрішня мотивація, підкріплена позитивними емоціями, відіграє важливу роль у досягненні підприємницьких цілей. А підтримка внутрішньої мотивації, зокрема через позитивне підкріплення, може стати важливим чинником успішного розвитку підприємницької компетентності	[Освіта дорослих 2024]
Економічні стимули	Фінансові аспекти відіграють важливу роль у формуванні мотивації. Доступ до ресурсів, таких як мікrokредити або гранти для нових підприємців, може суттєво поліпшити мотивацію ВПО до започаткування власної справи. Ці економічні стимули, що створюють умови для розвитку бізнесу, допомагають зменшити страх невдачі, оскільки ВПО відчувають підтримку з боку суспільства та держави. Важливо також зауважити, що економічні стимули повинні супроводжуватися інформаційною підтримкою, яка допоможе ВПО розуміти, як ефективно використовувати ці ресурси.	[Пророк Кондратенко Манилова], [Семикіна, Лучик, Запірченко]
Відчуття приналежності	Важливою частиною мотиваційного процесу є відчуття приналежності до спільноти. Підтримка з боку однодумців, участь у професійних мережах та спільнотах підприємців може зміцнити впевненість ВПО у своїх силах і спонукати їх до активних дій. Взаємодія з іншими підприємцями та обмін досвідом не тільки формують нові ідеї, але й сприяють розвитку соціальних зв'язків, що є важливим чинником для успішної діяльності. Такі мережі можуть також надавати доступ до ресурсів і можливостей, які інакше були б недоступні.	[Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні 2024]
Самоосвіта та розвиток навичок	Забезпечення можливостей для навчання та розвитку навичок є важливим мотиваційним чинником. ВПО, які прагнуть покращити свої знання у сфері підприємництва, можуть отримати доступ до курсів, семінарів та вебінарів, що допоможе їм стати більш конкурентоспроможними. Інвестиції в освіту підвищують впевненість у власних силах і створюють нові можливості для реалізації ідей. Також важливо, щоб ці навчальні програми враховували специфіку потреб ВПО, включаючи їхній досвід і контекст, в якому вони перебувають.	[Аніщенко, Баніт 2016]

індивідуальної допомоги ВПО дослідниками визнаються мотиваційне, профорієнтаційне та проблемно-орієнтоване консультування, що не лише актуалізує внутрішні ресурси особистості, а й сприяє її залученню до соціально-економічного життя громади [Перепелюкова].

Групи підтримки. Згідно з теоріями соціального капіталу (П. Бурдье, Р. Патнем) та групової динаміки (К. Левін, І. Ялом), участь ВПО у групах підтримки сприяє зменшенню соціальної ізоляції, формуванню міжособистісної довіри та активізації механізмів взаємної підтримки, що виступають ключовими чинниками адаптаційної спроможності особистості. П'єр Бурдье визначає соціальний капітал як «ресурси, засновані на родинних відносинах і відносинах у групі», наголошуючи, що вигода, що накопичується завдяки членству в групі, є основою для солідарності. А відтак, розвиток горизонтальних соціальних зв'язків у групах підтримки також стиму-

лює економічну активність, зокрема підприємницькі ініціативи та кооперативні практики, сприяючи інтеграції ВПО в приймаючі громади. Такі групи виконують не лише терапевтичну функцію, але й є структурним компонентом соціального середовища, що розширює можливості економічної самореалізації ВПО [Бурдье].

Тренінги з розвитку підприємницьких навичок. Освітні інтервенції у форматі тренінгів, що охоплюють базові аспекти підприємництва, фінансової грамотності, стратегічного планування та маркетингу, забезпечують цілеспрямований трансфер знань та формування практичних умінь, необхідних для започаткування та ведення підприємницької діяльності ВПО. Вибір тренінгів як форми навчання обґрунтовується їх інтерактивністю та орієнтацією на активну участь учасників, що забезпечує глибше засвоєння матеріалу та можливість негайного застосування здобутих знань у прак-

тичній діяльності. На відміну від лекційного чи пасивного навчання, тренінги сприяють розвитку компетентностей через імітацію реальних бізнес-ситуацій [Шеліган].

Інформування про можливості. Доступ до релевантної, структуровано поданої та контекстуалізованої інформації є критично важливим чинником формування підприємницької активності ВПО, особливо в умовах високої соціальної та економічної невизначеності. Інформаційна підтримка дозволяє не лише знизити когнітивні та організаційні бар'єри входження ВПО до бізнес-середовища, а й підвищити мотиваційний потенціал шляхом зменшення перцептивного ризику щодо започаткування власної справи. У межах поведінкової економіки доведено, що доступ до чітко структурованої інформації здатен компенсувати ефекти обмеженої раціональності та сприяти формуванню стратегій адаптивної економічної поведінки. Теорія інформаційної асиметрії підкреслює, що дефіцит або фрагментарність інформації суттєво знижують ефективність економічного вибору, особливо вразливих соціальних груп, до яких належать і ВПО [Kahneman, Tversky].

Волонтерство і стажування. Численні теоретичні підходи до розвитку людського та соціального капіталу обґрунтовують, що волонтерство слугує неформальною навчальною платформою для формування соціальних зв'язків та компетенцій, необхідних для працевлаштування й підприємництва. Участь ВПО у таких ініціативах створює передумови для реальної професійної та економічної активізації підприємницького потенціалу в приймаючих громадах [OECD 2023].

Розвиток психологічної стійкості. Психологічна стійкість сприяє ефективнішому подоланню стресу, покращенню адаптації до змін і підвищенню здатності приймати ризики, що є критичним для підприємницької діяльності в умовах невизначеності. Зокрема, вивчення малого бізнесу свідчить, що підприємці з високим рівнем психологічної стійкості краще справляються з викликами, швидше відновлюються після невдач і активніше реалізують інновації [Fredrickson, et al.].

Створення мережі контактів. Макрорівневі дослідження, що спираються на дані

OECD, демонструють статистично значущу позитивну кореляцію між горизонтальним нетворкінгом і успішністю бізнесу, причому ефект нетворкінгу значно посилює ймовірність започаткування високодонової підприємницької діяльності. Як виявлено у дослідженні, доступ до локальних мереж сприяє отриманню ресурсів, знань і підтримки – умов, що необхідні для стартапів у приймаючих громадах. Це підтверджується й роботами у сфері соціального капіталу, де нетворкінг вважається структурною складовою підприємницьких екосистем, що забезпечує доступ до інформаційного потоку, довіри, ресурсів і наставництва. Відтак, організаційна підтримка мережових взаємодій між ВПО і локальними підприємцями – зокрема через менторські програми та бізнес-клуби – надає конкретну наукову основу для зниження підприємницької ізоляції, стимуляції колективного навчання й підвищення ефективності запуску бізнес-ініціатив у новому соціальному контексті [OECD 2023].

Навчальні програми. За даними Міжнародної організації з міграції (2023), понад 60% учасників бізнес-тренінгів для ВПО успішно започаткували або масштабували власну справу протягом шести місяців після завершення навчання. Це свідчить про високу ефективність цільових освітніх інтервенцій у формуванні практичних навичок, необхідних для економічної самозабезпеченості та сталого розвитку підприємництва серед ВПО [IOM Ukraine 2022].

Тренінги з емоційного інтелекту. Метааналіз О'Бойла та співавторів (2011) виявив стабільний позитивний кореляційний зв'язок між рівнем емоційного інтелекту та професійною ефективністю, особливо в діяльності, що потребує самоконтролю й адаптації до змін. У контексті ВПО розвиток навичок емоційної регуляції підвищує здатність долати стресові чинники, адаптуватися до нових умов та сприяє мотивації до підприємницької діяльності [O'Boyle, et al.].

Соціальні проекти. Соціальна інтеграція через участь у колективних ініціативах підвищує міжособистісну довіру та адаптаційний потенціал ВПО, створює умови для самореалізації, відновлення відчуття контролю над

життєвими подіями та формування позитивної ідентичності, що є особливо важливим у контексті пережитих кризових змін. У практиці українських громад ефективною у цьому аспекті є ініціатива «Громади, дружні до ВПО», реалізована за підтримки Данської ради у справах біженців. Програма передбачає створення центрів підтримки, соціальних клубів, менторських програм і платформ для спільного прийняття рішень, у яких ВПО мають змогу не лише отримувати допомогу, але й виступати суб'єктами змін. Такий підхід сприяє формуванню у ВПО міжособистісної довіри, відчуття залученості до громади та посилення внутрішніх ресурсів, необхідних для довготривалої інтеграції [IOM Ukraine 2022].

Інформаційна підтримка. Дослідження, проведене Агентством ООН у справах біженців (UNHCR, 2022), засвідчує, що своєчасне надання достовірної інформації про доступ до медичних, соціальних, освітніх та правових послуг значно знижує рівень тривожності та невизначеності серед ВПО. Інформаційна доступність підвищує відчуття безпеки, передбачуваності подій і сприяє формуванню активної позиції в адаптаційних процесах. Особливо важливою є наявність локальних пунктів підтримки, де можна отримати консультації та практичні рекомендації в інтеграції до нової громади [UNHCR 2022].

Арт-терапія. Згідно з висновками Американської психологічної асоціації (APA, 2019), методи арт-терапії (такі як малювання, музика, танець, лялькотерапія) забезпечують безпечний і неконфронтаційний канал для вираження складних емоцій, які важко опрацювати вербально. Цей підхід сприяє зниженню емоційної напруги, поліпшенню емоційної регуляції та формуванню цілісного самосприйняття.

Особливо актуально, що у випадках недостатньої вербальної обробки травматичних подій ВПО мистецька діяльність виступає як символічний спосіб осмислення втрат, переживань і надії, підтримуючи процеси психологічного відновлення і ресоціалізації особистості [Developments in Art Therapy for Mental Health].

Висновки. Таким чином, формування підприємницької компетентності у ВПО є складним процесом, що вимагає комплексного підходу, включаючи не тільки навчання та надання ресурсів, але й психологічну підтримку. Психологічні бар'єри, такі як страх невдачі, низька самооцінка та соціальна ізоляція, можуть суттєво заважати цьому процесу. Однак, завдяки мотиваційним чинникам, соціальній підтримці та спеціалізованим психологічним програмам ВПО можуть успішно розвивати підприємницькі навички та сприяти власній інтеграції в суспільство. Напрями психологічної підтримки можуть включати організацію безкоштовних психологічних консультацій, створення груп підтримки, проведення тренінгів з розвитку підприємницьких навичок, надання інформації про можливості фінансування та волонтерства, а також арт-терапію для емоційного самовираження. Ці ініціативи не лише зменшать психологічний тягар, а й допоможуть створити соціальну мережу підтримки, що є важливим аспектом для успішної підприємницької діяльності. Важливо враховувати індивідуальні потреби ВПО та адаптувати програми підтримки до специфіки кожної громади, що дозволить забезпечити більш ефективний процес інтеграції та розвитку підприємництва серед цієї категорії населення. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці рекомендацій щодо психологічного супроводу ВПО та формування їх підприємницької компетентності на рівні громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні: опитування загального населення (Раунд 16, квітень 2024) [Електронний ресурс]. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf.
2. Bonet, R., Cappelli, P., & Namori, M. (2020). Entrepreneurship as a path to self employment and economic recovery for displaced populations. *Journal of Business Venturing*, 35(2), 105–121.
3. Кердивар В. В., Христенко В. Є. (2021). Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Харків: 143 с.
4. Зеленська О. (2023). Про важливість психологічної допомоги в умовах війни. Офіс Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ti-yak-u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-ukrayincyam-rozk-81777/>.

5. Балакірева О. (2014). Спектр проблем вимушених переселенців в Україні: швидка оцінка ситуації та потреб. *Вимушені переселенці в Україні: питання термінового та середньострокового реагування: матеріали круглого столу (9 липня 2014 р.)*. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=bZk3JZ0AAAAAJ&citation_for_view=bZk3JZ0AAAAAJ:_B80troHkn4C.
6. Балакірева О. Трудовий потенціал та рівень державної підтримки внутрішньо переміщених осіб (за результатами соціологічного дослідження «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні») / О. Балакірева. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості»*. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 27.02.2015.
7. Recommendation of the Council of the European Union on Key Competences for Lifelong Learning (22 May 2018). *Official Journal of the European Union*, С 189, 4.6.2018, pp. 1–13. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018N0604%2801%29>.
8. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр.* (2024) [редкол.: Л. Б. Лук'янова (голова), О. В. Аніщенко (заступник голови) та ін.]; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України. Київ, 1(25), 192 с.
9. Аніщенко О. В., Баніт О. В., Василенко О. В., Волярська О. С., Дорошенко Н. І., Зінченко С. В., Сігаєва Л. Є. (2016). Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика. К.: СПОД НАПН України, 354 с.
10. Баніт О. В. (2023). Посттравматичне зростання українців в умовах війни. *Освітня аналітика України: науково-практичний журнал*, 4(25), 104–115. URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/8_Banit_425_2023_104-115.pdf.
11. Непокупна Т. А., Шевченко Б. О., Долгов В. А. (2020). Концепція «творчого руйнування» Й. Шумпетера як методологічна основа формування економічної політики інноваційного розвитку. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, № 12.1, С. 35–38.
12. Білова Ю. А. (2013). Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Ю. А. Білова // *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*, Вип. 7, С. 15–17.
13. Морзе Н., Балик Н. (2015). Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*, 1, 8–17.
14. Майковська, В. І. (2017). Сутність і структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*, 1(87), 112–117.
15. Прищепа С. (2016). Сутність та зміст поняття «підприємницька компетентність». *Молодий вчений. Серія: Педагогічні науки*, 5(32), 367–370.
16. Стрельніков М. В. (2015). Структура підприємницької компетентності магістрів спеціальності «Бізнес-адміністрування» / М. Стрельніков // *Наукові записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки*, Вип. 141, Ч. 2, С. 148–151.
17. Шеліган О. Н. (2019). Підприємницька компетентність у наукових рецепціях вчених. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 31, 86–90.
18. Рибалка В. В. (2018). Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. К.: ТАЛКОМ, 226 с.
19. Массанов А. В. (2009). Психологічні бар'єри в діяльності людини. *Наука і освіта*, 4, 21–26.
20. Массанов А. (2014). Психологічні бар'єри у професійному самовизначенні особистості. *Психологія і суспільство*, 2, 73–89.
21. Рибалка В. В. (2017). Сприяння розвитку особистості громадянина і дієвого громадянського суспільства засобами практичної психології: метод. реком. К.: Талком, 90 с.
22. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. (2020). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 158 с.
23. Кісіль З. Р., Швець Д. В. (2023). Мотивація діяльності людини: навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях. Одеса: Видавництво ОДУВС, 154 с.
24. Пророк Н. В., Кондраченко Л. О., Манилова Л. М. та ін. (2020). Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства: монографія. Київ: Видавничий дім «Слово», 131 с.
25. Семікіна М. В., Лучик С. Д., Запирченко Л. Д. та ін. (2022). Мотиваційні механізми розвитку економік на етапі Євроінтеграції: колективна монографія. Кропивницький: ЦНТУ, 281 с.
26. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification the key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1, 4–23. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/736017/>.
27. Перепелюкова О. В. (2015). Вирішення нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, № 6, 110–116.
28. Бурдье П. (2002). Форми капіталу. *Економічна соціологія*, Т. 3, № 5, 60–74.
29. Yalom, I. D. (2005). *The Theory and Practice of Group Psychotherapy*. New York: Basic Books.
30. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. DOI:10.2307/1914185.

31. Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E., & Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 365–376. DOI:10.1037/0022-3514.84.2.365.
32. OECD. (2023). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. URL: <https://read.oecd.org/10.1787/342b8564-en?format=html>.
33. O'Boyle, E. H., Humphrey, R. H., Pollack, J. M., Hawver, T. H., & Story, P. A. (2011). The relation between emotional intelligence and job performance: A metaanalysis. *Journal of Organizational Behavior*, 32(5), 788–818. DOI:10.1002/job.714.
34. IOM Ukraine. (2022). Міжнародна організація з міграції (IOM). Звіт про внутрішнє переміщення в Україні за 11й тур [Електронний ресурс]. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/DTM%20Ukraine_Rd%2011%20-%2022August-2September_Recorded_IDP_21_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr_0.pdf?utm_source=chatgpt.com.
35. UNHCR. (2022). Information provision and mental health support for internally displaced persons: Lessons learned and best practices. *United Nations High Commissioner for Refugees*. URL: <https://www.unhcr.org/what-we-do/protect-human-rights/public-health/mental-health-and-psychosocial-support>.
36. Developments in Art Therapy for Mental Health [Електронний ресурс] // Seattle Anxiety Specialists. 11 вересня 2023. URL: <https://seattleanxiety.com/psychiatrist/2023/9/11/developments-in-art-therapy-for-mental-healthnbsp>.

REFERENCES

1. IOM Ukraine. (2024). *Zvit pro vnutrishnye peremishchennya naseleण्या v Ukrayini: opytuvannya zahalnoho naseleण्या (Raund 16, kviten 2024)* [Report on internal displacement in Ukraine: General population survey (Round 16, April 2024)]. Retrieved from https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf [in Ukrainian].
2. Bonet, R., Cappelli, P., & Hamori, M. (2020). Entrepreneurship as a path to self-employment and economic recovery for displaced populations. *Journal of Business Venturing*, 35(2), 105–121.
3. Kerdyvar, V. V., & Khrystenko, V. Ye. (2021). *Syndrom zhertvy u vnutrishno peremishchenykh osib iz zony lokalnoho voyennoho konfliktu* [Victim syndrome in internally displaced persons from local armed conflict zone]. Kharkiv, Ukraine. 143 p. [in Ukrainian].
4. Zelenska, O. (2023). Pro vazhlyvist psykholohichnoyi dopomohy v umovakh viyny [On the importance of psychological support during war]. Office of the President of Ukraine. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/news/ti-yak-u-mezhah-iniciativi-oleni-zelenskoyi-ukrayincyam-rozk-81777/> [in Ukrainian].
5. Balakirieva, O. (2014). Spektr problem vymushenykh pereselentsiv v Ukrayini: shvydka otsinka situatsiyi ta potreb [Spectrum of problems of forcibly displaced persons in Ukraine: rapid assessment of situation and needs]. In *Vymusheni pereselentsi v Ukrayini: pytannya terminovoho ta serednostrokovoho rehuyuvannya: materialy krugloho stolu (9 lypnya 2014 r.)* [Forcibly displaced persons in Ukraine: urgent and medium-term response issues: roundtable materials (July 9, 2014)]. Retrieved from https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=bZk3JZ0AAAAAJ&citation_for_view=bZk3JZ0AAAAAJ_B80troHkn4C [in Ukrainian].
6. Balakirieva, O. (2015). Trudovyi potentsial ta riven derzhavnoyi pidtrymky vnutrishno peremishchenykh osib (za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennya “Otsinka potreb vnutrishno peremishchenykh zhinok ta osib pokhyloho viku v Ukrayini”) [Labor potential and level of state support for internally displaced persons (based on sociological research “Assessment of needs of internally displaced women and elderly persons in Ukraine”)]. In *Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya “Vnutrishno peremishcheni osoby v Ukrayini: realiyi ta mozhlyvosti”* [International scientific-practical conference “Internally displaced persons in Ukraine: realities and opportunities”] (Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, 27.02.2015) [in Ukrainian].
7. Council of the European Union. (2018, May 22). Recommendation on key competences for lifelong learning. *Official Journal of the European Union*, C 189, 1–13. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29>.
8. Lukianova, L. B. (Ed.), Anishchenko, O. V. (Deputy Ed.), et al. (2024). *Osvita doroslykh: teoriya, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. pr.* [Adult education: theory, experience, perspectives: scientific journal], 1(25), 192 p. Kyiv: Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine [in Ukrainian].
9. Anishchenko, O. V., Banit, O. V., Vasylenko, O. V., Voliarska, O. S., Doroshenko, N. I., Zinchenko, S. V., & Sihaieva, L. Ye. (2016). *Osobystisnyi i profesiyniyi rozvytok doroslykh: teoriya i praktyka* [Personal and professional development of adults: theory and practice]. Kyiv: Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine, 354 p. [in Ukrainian].
10. Banit, O. V. (2023). Posttravmatychnе zrostannya ukrajyntsi v umovakh viyny [Post-traumatic growth of Ukrainians during the war]. *Osvitnya analityka Ukrayiny: naukovopraktychniy zhurnal*, 4(25), 104–115. Retrieved from https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/8_Banit_425_2023_104-115.pdf [in Ukrainian].

11. Nepokupna, T. A., Shevchenko, B. O., & Dolgov, V. A. (2020). The concept of “creative destruction” by J. Schumpeter as a methodological basis for forming economic policy of innovative development. *Young Scientist*, (12.1), 35–38 [in Ukrainian].
12. Bilova, Y. A. (2013). The concept and structure of entrepreneurial competence of future specialists in the economic field. *Updating the content, forms and methods of teaching and education in educational institutions*, (7), 15–17 [in Ukrainian].
13. Morse, N., & Balik, N. (2015). Ways of forming entrepreneurial competence of future computer science specialists. *Informatics and Information Technologies in Educational Institutions*, 1, 8–17 [in Ukrainian].
14. Maikovska, V. I. (2017). The essence and structure of entrepreneurial competence of future specialists in Ukraine. *Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Pedagogical Sciences*, 1(87), 112–117 [in Ukrainian].
15. Prishchepa, S. (2016). The essence and content of the concept of “entrepreneurial competence.” *Young Scientist. Series: Pedagogical Sciences*, 5(32), 367–370 [in Ukrainian].
16. Strelnikov, M. V. (2015). The structure of entrepreneurial competence of masters specializing in Business Administration. *Scientific Notes of KSPU. Series: Pedagogical Sciences*, (141, part 2), 148–151 [in Ukrainian].
17. Sheligan, O. N. (2019). Entrepreneurial competence in the scientific receptions of scholars. *Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy*, 31, 86–90 [in Ukrainian].
18. Rybalka, V. V. (2018). Social-pedagogical and psychological support for the development of an active civil society and the personality of a citizen: manual. Kyiv: TAIKOM. 226 p. [in Ukrainian].
19. Massanov, A. V. (2009). Psychological barriers in human activity. *Science and Education*, 4, 21–26 [in Ukrainian].
20. Massanov, A. (2014). Psychological barriers in professional self-determination of personality. *Psychology and Society*, 2, 73–89 [in Ukrainian].
21. Rybalka, V. V. (2017). Promoting the development of the personality of a citizen and active civil society through practical psychology: methodological recommendations. Kyiv: TAIKOM. 90 p. [in Ukrainian].
22. Viyskova psykholohiia u vymirakh viiny i myru: problemy, dosvid, perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. (2020). Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
23. Kisil, Z. R., & Shvets, D. V. (2023). *Motyvatsiia diialnosti liudyny: navchalnyi posibnyk u skhemakh, tabeliakh, komentariakh*. Odesa: Vydavnytstvo ODUVS [in Ukrainian].
24. Prorok, N. V., Kondratenko, L. O., Manilova, L. M., et al. (2020). *Psykhologichna diiahnostyka motyvatsii osobystosti do navchannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: monografiia*. Kyiv: Vydavnychiy dim “Slovo” [in Ukrainian].
25. Semykina, M. V., Luchyk, S. D., Zapirchenko, L. D., et al. (2022). *Motyvatsiini mekhanizmy rozvytku ekonomik na etapi Yevrointehratsii: kolektyvna monografiia*. Kropyvnytskyi: TsNTU [in Ukrainian].
26. Banit, O., & Merzliakova, O. (2023). Identification of key strategies of resilience of Ukrainian teachers in the conditions of war. *European Humanities Studies: State and Society*, 1, 4–23. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736017/>.
27. Perepeliukova, O. V. (2015). Vyryshennia nahalnykh problem vnutrishno peremishchenykh osib. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, (6), 110–116 [in Ukrainian].
28. Burdye, P. (2002). Formy kapitalu. *Ekonomichna sotsiologiia*, 3(5), 60–74 [in Ukrainian].
29. Yalom, I. D. (2005). *The theory and practice of group psychotherapy*. New York, NY: Basic Books.
30. Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291. DOI: <https://doi.org/10.2307/1914185>.
31. Fredrickson, B. L., Tugade, M. M., Waugh, C. E., & Larkin, G. R. (2003). What good are positive emotions in crisis? A prospective study of resilience and emotions following the terrorist attacks on the United States on September 11th, 2001. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 365–376. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.365>.
32. OECD. (2023). *OECD SME and Entrepreneurship Outlook 2023*. Retrieved from <https://read.oecd.org/10.1787/342b8564-en?format=html>.
33. O’Boyle, E. H., Humphrey, R. H., Pollack, J. M., Hawver, T. H., & Story, P. A. (2011). The relation between emotional intelligence and job performance: A metaanalysis. *Journal of Organizational Behavior*, 32(5), 788–818. DOI: <https://doi.org/10.1002/job.714>.
34. IOM Ukraine. (2022). *Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (IOM). Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini za 11-y tur*. Retrieved from https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/DTM%20Ukraine_Rd%2011%20-%2022August-2September_Recorded_IDP_21_Oblasts_2022_Public_Raion_Ukr_0.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].
35. UNHCR. (2022). Information provision and mental health support for internally displaced persons: Lessons learned and best practices. United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from <https://www.unhcr.org/what-we-do/protect-human-rights/public-health/mental-health-and-psychosocial-support>.
36. Developments in Art Therapy for Mental Health (2023, September 11). *Seattle Anxiety Specialists*. Retrieved from <https://seattleanxiety.com/psychiatrist/2023/9/11/developments-in-art-therapy-for-mental-health>.

I. V. SVIDERSKYI

Postgraduate Student (Third Level of Higher Education),

Ivan Ziazun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: sviderskyi@ipood.com.ua

http://orcid.org/0009-0004-3509-5510

**PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS
OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INTERNALLY
DISPLACED PERSONS**

The article examines the psychological foundations of the formation of entrepreneurial competence of internally displaced persons (IDPs) as a tool for their socio-economic adaptation. Despite the significant research results of Ukrainian scientists, the psychological foundations of the formation of entrepreneurial competence in IDPs require systematic analysis and justification. At the current stage of society's development, it is important to investigate the influence of intrapersonal barriers and motivational factors of IDPs on entrepreneurial activity, as well as to outline the areas of psycho-emotional support for these individuals at the community level. A set of research methods was used: theoretical analysis; systematization; categorization of information; comparative analysis. Key psychological barriers were analyzed, in particular, fear of failure, low self-esteem, anxiety and social isolation, which negatively affect integration into a new environment and complicate professional self-realization. The main motivational factors that contribute to the development of entrepreneurial skills are outlined and described, including goal setting, positive thinking, economic incentives, a sense of belonging to the community and self-education. Areas of psycho-emotional support at the community level are identified, including psychological consultations, support groups, trainings on the development of entrepreneurial skills and social projects. The development of entrepreneurial competence is considered an effective mechanism for reducing psychological stress, restoring economic sustainability and ensuring the active integration of IDPs into society and the labor market.

Key words: internally displaced persons (IDPs), entrepreneurial competence, psychological barriers, motivational factors, psycho-emotional support, integration and adaptation, social isolation, economic stability.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.01.5"19/20"

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.10>

О. І. ЛУЦЕНКО

кандидат біологічних наук, доцент,

завідувач кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,

м. Глухів, Сумська область, Україна

Електронна пошта: lutsenko@gnpri.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3705-8743>

СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ПЕРІОД ІЗ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ З ХХ ДО КІНЦЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу процесу становлення природничої освіти в період із другої половини ХХ до кінця ХХІ століття, акцентуючи увагу на основних тенденціях її розвитку, методологічних змінах та впливі науково-технічного прогресу на освітні програми.

Особливу увагу приділено фундаменталізації знань як ключовому аспекту збереження наукової спадщини та забезпечення якісної підготовки фахівців у галузі природничих наук. Аналізується еволюція підходів до викладання природничих дисциплін у контексті розвитку STEM-освіти, що сприяє формуванню міждисциплінарного мислення та практичного застосування знань. Вивчається роль цифрових технологій у трансформації навчального процесу, зокрема вплив інтерактивних платформ, симуляцій, штучного інтелекту та віртуальної реальності на формування освітніх методик.

Значне місце в статті відведено аналізу міжнародного досвіду у реформуванні природничої освіти, порівняльному дослідженню освітніх моделей різних країн та визначенню перспектив імплементації кращих практик в освітній процес.

У статті обґрунтовується важливість балансу між теоретичними знаннями та практичними компетенціями, що дозволяє забезпечити глибоке розуміння природничих процесів та їхню реальну застосовність. Висвітлюються можливості використання гейміфікації, кейс-методів та проблемно-орієнтованого навчання для підвищення ефективності засвоєння матеріалу, мотивації студентів та інтеграції природничих дисциплін у практичну діяльність.

Дослідження базується на міждисциплінарному аналізі, порівняльних освітніх дослідженнях та методологічному синтезі, що дозволяє глибше розкрити закономірності розвитку природничої освіти та окреслити шляхи її удосконалення в умовах сучасних викликів та майбутніх перспектив.

Ключові слова: природнича освіта, розвиток, упровадження, інноваційні технології, методика навчання, учень, студент.

Вступ. Нині ми можемо простежити вражаючу еволюцію природничої освіти від другої половини ХХ століття до кінця ХХІ століття, що відображає як зміни в соціально-політичній та економічній структурах суспільства, так і трансформацію педагогічних парадигм і наукових підходів до навчання. За цей період відбулася не лише еволюція змісту навчальних програм, але й фундаментальна переоцінка методів, що застосовуються для формування наукового світогляду учнів. Цей процес характеризується зміною акцентів, завдяки яким природнича освіта стала потужним інструментом для розвитку критичного мислення, творчості та інноваційності, що набули першо-

рядного значення в умовах стрімкого технологічного прогресу та глобалізації знань.

Виклад основного матеріалу. Період другої половини ХХ століття відзначався домінуванням радянської моделі освіти, яка була спрямована на формування певного ідеологічного світогляду та наукової бази, необхідної для промислового зростання держави. У цей час природнича освіта отримала добре структуровану організацію, що базувалася на класичних наукових дисциплінах, де акцент робився на засвоєнні фундаментальних понять фізики, хімії, біології та географії. Навчальні програми були орієнтовані на системність знань, їх методологічну цілісність та прак-

тичну орієнтацію, що забезпечувало здібності майбутніх фахівців до вирішення складних інженерних і наукових завдань. Провідні педагогічні школи радянського часу підкреслювали важливість не лише передачі знань, але й формування наукового мислення, здатного до аналізу, синтезу та критичної оцінки інформації [Медвідь : 87]. Сюди входило активне застосування лабораторних практик, проведення науково-дослідницької роботи в школах та університетах, що стимулювало розвиток інновацій і сприяло появі нових технологій.

На переломі 1960–1970-х років природнича освіта отримує новий імпульс завдяки зростанню ролі технічних і наукових досягнень у повсякденному житті. Поява новітніх засобів вимірювання, розвиток обчислювальної техніки та зростання популярності інженерної освіти створюють умови для модернізації навчальних програм. У цей період розробляються інтегровані курси, що поєднують елементи традиційної науки з інженерними технологіями, завдяки чому природнича освіта стає більш динамічною та орієнтованою на практичну діяльність. Значну роль відіграють педагогічні експерименти та впровадження новаторських методик, спрямованих на активізацію учнівської діяльності та підвищення інтересу до природничих дисциплін [Липова : 39–47]. Таке стратегічне переосмислення природи викладання змінюється фокус з механістичного запам'ятовування на принципи наукового мислення, що дозволяє школам і вищим навчальним закладам не лише підтримувати високий рівень фундаментальних знань, але й готувати майбутніх фахівців до вирішення комплексних проблем сучасності [Засекіна : 400].

Початок 1990-х років супроводжувався кардинальними реформами в системі освіти країн колишнього СРСР. Розпад радянської системи призвів до широкомасштабних змін у всіх галузях суспільного життя, зокрема й в освіті. Природнича освіта перейшла від централізовано регульованої системи до більш децентралізованої моделі, що дозволило окремим регіонам та навчальним закладам самостійно розробляти власні навчальні програми з урахуванням особливостей місцевого соціального та економічного контексту. Першочерговою

задачею стало подолання ідеологічних обмежень та пристосування системи освіти до принципів демократизації знань. У цей період з'являється можливість для більш глибокого залучення учнів до практичної діяльності, проведення міждисциплінарних досліджень та рефлексивного мислення.

Реформи в освіті були надзвичайно важливими для збереження конкурентоспроможності національної науки в умовах глобалізації, що дозволило впровадити сучасні методи викладання та оновити зміст курсів природничих дисциплін [Грицай : 440]. Особливе значення в цей час набуває інтеграція національних традицій з міжнародними тенденціями, що стимулює появу нових стандартів якості освіти [Інтегрований курс].

Зміни в соціально-економічному, інформаційно-технологічному й духовному розвитку України, докорінні зміни в системі й структурі загальної середньої освіти, необхідність інтеграції національної освіти в європейський освітній простір вимагають створення системи професійної підготовки нового покоління вчителів. Останнім часом розроблено концептуальні положення, які базуються на засадах Конституції України, Державної теорії розвитку освіти, законів «Про освіту» та «Про вищу освіту», модернізації освітніх програм підготовки майбутніх учителів біології та здоров'я людини і природознавства, Концепції «Нова українська школа», Глобальної програми дій ЮНЕСКО в галузі освіти для сталого розвитку (Partner Networks of the Global Action Programme on Education for Sustainable Development), спрямованих на трансформацію освітнього середовища, розвиток творчого потенціалу вчителів [Національна доктрина].

Глобальним тенденціям розвитку сучасної педагогічної освіти, новим вимогам до її якості та модернізації у контексті світового досвіду присвячена значна кількість наукових робіт вітчизняних (В. Андрущенко, Я. Балюбаш, І. Гавриш, С. Гончаренко, М. Гриньова, О. Дубасенюк, Л. Зеленська, І. Зязюн, В. Кремень, А. Кузьмінський, А. Левчишена, В. Луговий, С. Мартиненко, Г. Мешко, Н. Ничкало, О. Романовський, А. Туренко) і зарубіжних (В. Байденко, Ж. Делор, В. Жураковський, І. Федоров, М. Читалін

та інші) вчених. У працях цих науковців підкреслюється провідна роль вищої освіти у забезпеченні підготовки суб'єктів соціальної дії для розв'язання глобальних завдань, які стоять перед людством. Учені вважають, що, відповідаючи на вимоги часу стосовно якості національної освіти, сучасна вища школа має здійснювати підготовку майбутніх педагогів, здатних розв'язувати традиційні і нетрадиційні складні технічні задачі, системно і креативно мислити, володіти сучасними інформаційними технологіями, проявляти взаєморозуміння у комунікаціях і стосунках, толерантність у розв'язанні конфліктних ситуацій. У цьому контексті зростає значення фундаментальної основи професійної підготовки у ЗВО.

У період першої половини XXI століття природнича освіта зазнала суттєвих змін, пов'язаних із стрімким розвитком інформаційних технологій, поширенням Інтернету та цифрових платформ. Використання інтерактивних мультимедійних засобів дозволило революціонізувати процес навчання: від традиційних лекційних форматів поступово перейшли до моделей, орієнтованих на інтерактивність, проектну діяльність та креативне мислення учнів [Концепція]. Ці зрушення обумовлені не лише технологічними проривами, а й переглядом педагогічних концепцій, що акцентують індивідуальний підхід до кожного учня, розвиток особистісних компетенцій, а також стимулювання інноваційної активності. Сучасна природнича освіта орієнтується на STEM-підхід (Science, Technology, Engineering, Mathematics), що сприяє формуванню інтегрованих знань та міжпредметних зв'язків, дозволяючи учням краще розуміти причинно-наслідкові зв'язки в природних явищах [Борзик : 383–396]. Відбулася суттєва модернізація лабораторного обладнання, розробка віртуальних лабораторій та симуляцій, що значно розширило можливості практичного навчання, а також дозволило інтегрувати дослідницький потенціал у звичайний освітній процес.

Одночасно з цим, педагогічна спільнота зосереджує увагу на розвитку критичного мислення та навичок інформаційної грамотності, що є необхідними для адаптації учнів до реалій XXI століття. Підвищення самоєфектив-

ності викладачів, удосконалення методичних прийомів та використання інтерактивних технологій сприяють підвищенню якості навчального процесу [Лубко; Шаров : 305–310].

Фундаменталізація природничої освіти, проблеми її якості та новітні підходи до підготовки майбутніх фахівців природничого профілю у ЗВО, реалізація креативної й гуманістичної функцій у професійній підготовці знайшли відображення у працях таких учених, як І. Акуленко, Н. Грицай, Г. Дутка, Т. Засекіна, Т. Ємельянова, О. Кучерук, Н. Лосєва, Г. Луценко, А. Мишкіс, Л. Нічуговська, Н. Самарук, С. Семеріков, Н. Скакун, А. Степанюк, Ю. Триус, Ю. Ткаченко та інші.

Фундаменталізація освіти в умовах глобального інформаційного простору стимулює появу нових текстових, аудіовізуальних та електронних ресурсів, завдяки яким викладачі можуть адаптувати навчальний матеріал до сучасних потреб учнів [Gregory Lucenko : 1185–1194]. Розвиток дистанційного навчання, масових онлайн-курсів та інтерактивних освітніх платформ формує нові моделі взаємодії викладачів і студентів, що сприяє більш глибокому розумінню природничих явищ і їх застосуванню в практичних завданнях. У цьому контексті важливою стає роль дослідницької діяльності навіть на шкільному рівні, коли учні, за допомогою сучасних технологій, проводять міні-дослідження, аналізують дані та розробляють власні проекти, що сприяє формуванню наукової креативності та підприємницького мислення.

У сучасному світі, дивлячись у перспективу до кінця XXI століття, природнича освіта має попереду нові виклики та можливості, пов'язані із стрімким розвитком штучного інтелекту, робототехніки, доповненої реальності та інших новітніх технологій. Очікується, що вже найближчим часом традиційні форми навчання зміняться гібридними моделями, які будуть поєднувати реальне та віртуальне середовище для забезпечення більш інтерактивного і персоналізованого навчання. Планується, що цифровізація навчальних процесів дозволить розробити адаптивні освітні системи, які враховуватимуть індивідуальні особливості кожного учня, його стиль мислення та темп засвоєння знань, що сприятиме

максимальному розкриттю потенціалу особистості [Коваленко, Мар'єнко : 71]. Зміни в структурі освітнього процесу ймовірно дадуть поштовх до формування нових педагогічних підходів, орієнтованих на створення інтегрованих міждисциплінарних курсів, що об'єднують природничі, гуманітарні та соціальні науки у задля вирішення комплексних глобальних задач, таких як зміни клімату, енергетична безпека та стійкий розвиток.

Значну увагу слід приділити також трансформації освітніх інституцій, адже університети та школи майбутнього повинні стати центрами інновацій та наукових досліджень. Сучасні навчальні заклади все більше орієнтуються на створення умов для розвитку творчості, наукової співпраці та обміну знаннями як на національному, так і на глобальному рівнях. Це відкриває широкі перспективи для інтеграції академічного навчання з промисловими та технологічними інноваціями, що дозволяє відчути реальну застосовність отриманих знань у вирішенні практичних завдань сучасного світу. Крім того, підвищення кваліфікації педагогів через участь у міжнародних проектах, конференціях та тренінгах забезпечує обмін досвідом і стимулює інтеграцію сучасних педагогічних технологій у навчальний процес.

Аналіз літературних джерел свідчить, що основні тенденції розвитку природничої освіти за останні десятиліття ґрунтуються на інтеграції традиційних методів викладання з інноваційними підходами до навчання [Бак, Степанюк : 216]. З одного боку, актуальним залишається систематизоване вивчення базових понять природничих наук, а з іншого – зростає потреба в розвитку умінь аналізувати, синтезувати та критично оцінювати інформацію, що надає практичне значення теоретичним знанням. Здобутки в галузі педагогіки свідчать, що використання інтерактивних технологій, таких як віртуальні лабораторії, симуляційні моделі та дистанційне навчання, дозволяє підвищити мотивацію учнів, забезпечити гнучкість навчального процесу та сприяти індивідуалізації навчання [Найдюк та ін.]. Крім того, зростає значення колаборативних форм навчання, які сприяють розвитку комунікативних навичок, вмінь працювати в команді

та вирішувати міждисциплінарні проблеми, що мають важливе значення для майбутніх науковців і практиків.

Особливу увагу приділяють практичним аспектам освоєння природничих знань, що виражається у збільшенні ролі дослідницької роботи ще на шкільному рівні. Запровадження проектних методик, участь у наукових конференціях та конкурсах стимулюють молодь до самостійного пошуку нових ідей і рішень, розвивають співпрацю між навчальними закладами та науковими установами. Науково-дослідницька діяльність сприяє не лише закріпленню теоретичних знань, але й набуттю практичних навичок, необхідних для подальшого професійного зростання. Учні, які займаються дослідницькою діяльністю, вчать формулювати гіпотези, проводити експерименти та аналізувати отримані результати, що є фундаментальним для формування сучасного наукового мислення [Освітньо-професійна програма].

Окрім внутрішніх змін, що відбуваються в системі освіти, важливу роль у становленні природничої освіти відіграє глобальний контекст, зокрема інтеграція в європейський та світовий освітній простір. У процесі міжнародного співробітництва винесені на передній план такі питання, як стандарти якості освіти, мобільність викладачів і студентів, використання єдиних програм підвищення кваліфікації. Таке співробітництво сприяє адаптації національних освітніх систем до сучасних викликів та запровадженню інноваційних підходів до викладання природничих дисциплін. В цьому контексті важливою є роль міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, Європейський Союз та інші, які займаються розробкою стандартів і рекомендацій щодо модернізації освітніх систем [Сайт ЮНЕСКО].

Погляд у майбутнє свідчить про подальшу трансформацію природничої освіти у відповідь на швидко змінювані умови сучасного світу. З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій, ми можемо очікувати, що навчальний процес стане ще більш інтегрованим, індивідуальним і гнучким. Використання штучного інтелекту, аналітики великих даних, доповненої та віртуальної реальності відкриє нові можливості для симуляції природни-

чих явищ та моделювання реальних процесів, забезпечуючи таким чином більш практично орієнтований підхід до викладання природничих наук [National Academies of Sciences]. Ця трансформація передбачає перегляд самої сутності освіти: від передачі статичних знань до формування критичного мислення, творчості та навичок безперервного самонавчання. Педагогічний процес майбутнього відзначатиметься високою інтерактивністю, широкою доступністю інформації та можливістю для кожного учня отримувати унікальний персоналізований досвід навчання.

За підсумками аналізу сучасних тенденцій можна констатувати, що природнича освіта знаходиться на порозі нової ери, яка вимагає від викладачів не лише глибоких знань у своїй галузі, а й умінь ефективно використовувати сучасні технології, новітні методики викладання та інтегровані міждисциплінарні підходи. Виклики майбутнього також пов'язані із забезпеченням доступу до сучасних освітніх ресурсів, розширенням партнерських зв'язків між науковими установами та освітніми закладами, а також із створенням умов для розвитку інноваційних дослідницьких проектів на всіх рівнях освіти. Важливим аспектом залишається формування у майбутніх науковців здатності до критичного аналізу, самостійного пошуку нових рішень та роботи в умовах глобальної конкуренції.

Нижче наведено опис низки сучасних науковців, чий дослідження та публікації суттєво впливають на розвиток природничої освіти, як у глобальному масштабі, так і в Україні.

Одним із найвідоміших дослідників у галузі реформування викладання природничих дисциплін є Ерік Мазур з Гарвардського університету. Його робота над розвитком методу «Peer Instruction» (навчання через взаємодію однокурсників) стала революційною для природничої освіти, дозволяючи активізувати процес засвоєння знань через інтерактивні форми комунікації в аудиторії. Багато його публікацій, включаючи книгу «Peer Instruction: A User's Manual» [National Academies of Sciences].

Ще одним важливим ім'ям є Джон Д. Брансфорд з Університету Вашингтона. Його дослідницька робота в галузі когнітивних наук і навчання стала базою для розуміння того, як

люди засвоюють знання, зокрема в природничих науках. Його праця «How People Learn» (видана Національною академією наук США) стала фундаментальним посібником для розробки наукових навчальних програм.

Важливий внесок у розвиток природничої освіти робить і Сібел Ердюран з King's College London. Її дослідження зосереджені на природі науки, побудові наукової аргументації та підходах до навчання з орієнтацією на дослідницьку діяльність у класі [16].

Ще одним лідером у сфері освіти є Йонг Чжао з Університету Канзасу, який спеціалізується на інноваціях та глобальному порівняльному аналізі освітніх систем, що включає розробку сучасних підходів до навчання природничих дисциплін.

Висновки. Таким чином, становлення природничої освіти від другої половини ХХ століття до кінця ХХІ століття є багатовимірним процесом, що охоплює як методичні та технологічні інновації, так і соціально-культурну трансформацію системи освіти. Цей процес супроводжується одночасним збереженням фундаментальних цінностей традиційної науки та інтеграцією новітніх досягнень, що стимулюють розвиток креативності та міждисциплінарних зв'язків. Наукові дослідження у галузі педагогіки та методики викладання природничих дисциплін підтверджують, що сучасна освіта спрямована на створення умов для формування особистості, здатної адаптуватися до швидкоплинних змін у технологічному та соціальному просторі.

Як свідчать численні дослідження впровадження інноваційних технологій у навчальний процес сприяє не лише підвищенню якості передачі знань, а й розвитку самостійного дослідницького потенціалу учнів. Природнича освіта перетворюється на багаторівневий процес, що включає як теоретичне вивчення основних наукових концепцій, так і практичну реалізацію отриманих знань у рамках лабораторних робіт, дослідницьких проектів та практичних занять. Такий підхід сприяє формуванню у учнів навичок системного мислення, здатності інтегрувати різні наукові підходи та вирішувати комплексні завдання сучасного світу.

За сучасними тенденціями, основною метою розвитку природничої освіти є не

лише передача знань, а й формування у учнів умінь працювати у команді, критично осмислювати інформацію та адаптуватися до умов швидко змінюваного глобального середовища. Цей процес підтримується розвитком партнерських зв'язків між школами, університетами, науково-дослідницькими центрами та промисловими підприємствами, що забезпечує інтеграцію теорії та практики та створює умови для реалізації міждисциплінарних проєктів. Водночас, зростає роль міжнародного співробітництва, яке стимулює адаптацію національних освітніх програм до світових стандартів, сприяє розвитку мобільності студентів і викладачів, а також забезпечує обмін передовим досвідом у сфері педагогіки природничих наук.

З огляду на вищесказане, можна зробити висновок, що становлення природничої освіти у період з другої половини ХХ до кінця ХХІ століття є складним і багатограним процесом, що охоплює історичні, культурні, методичні та технологічні аспекти розвитку освіти. Цей процес характеризується поступовим переходом від централізованих, ідеологічно орієнтованих систем до більш гнучких та індивідуалізованих моделей навчання, що відповідають сучасним викликам глобалізації та цифрової революції. Будучи змінною величиною, природнича освіта постійно оновлюється, інтегруючи традиційні підходи та інноваційні технології задля створення умов для розвитку критичного мислення, творчості та інтелектуального потенціалу майбутніх поколінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бак В. Ф., Степанюк А. В. Висвітлення тенденції інтеграції природничих наук та етики в змісті біологічної освіти старшокласників: монографія. Тернопіль: Вектор, 2015. 216 с.
2. Борзик О., Москалюк О., Ємець З., Височан Л., Ящук О. STEM як інноваційна стратегія інтегрованої освіти: світовий досвід та перспективи розвитку. Вісник науки та освіти. 2023. № 1 (7). С. 383–396.
3. Грицай Н. Б. Теорія і практика методичної підготовки майбутніх учителів біології: монографія. Рівне: О. Зень, 2016. 440 с.
4. Засєкіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 400 с.
5. Інтегрований курс «Природничі науки». URL: <https://ele.zp.ua/sites/nature/>
6. Коваленко В.В., Мар'єнко М.В. Використання вчителями сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів у закладах загальної середньої освіти. метод. рекомендації. /За ред. В. В. Коваленко, М. В. Мар'єнко. Київ : ІЦО НАПН України, 2024. 71 с.
7. Концепція Нової української школи. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
8. Липова Л. Модель фундаменталізації змісту природничої освіти в загальноосвітній школі. Довідник директора школи. 2014. №1–2. С. 39–47.
9. Лубко, Д. В., & Шаров, С. В. (2021). Напрямки використання інтелектуальних систем в освітньому процесі. Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр., 3, 305–310. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11680>
10. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. К.: Вікар, 2003. 335с.
11. Найдюк І. С., Козарь О. П., Рейс Т. Т. Роль інтерактивних методів навчання в процесі розвитку міжнародної STEAM-діяльності. Академічні візії. (23). 2023. № 23
12. Національна доктрина розвитку освіти України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
13. Національна доктрина розвитку освіти. URL: http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc
14. Освітньо-професійна програма курсів підвищення кваліфікації вчителів, які викладають інтегрований курс «Природничі науки». 2020. URL: <https://sites.google.com/view/nnczoippo/home/programs?authuser=0>
15. Using the project method as a means of developing the creative potential of primary school children in Ukraine / Gregory Lucenko, Natalia Hrechanyk, Tatiana Gavrilenko, Olena Lutsenko. Routledge Education 3–13, 2023, 51(7), P. 1185–1194.
16. Сайт ЮНЕСКО. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/>
17. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2000. How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School: Expanded Edition. Washington, DC: The National Academies Press. URL: <https://doi.org/10.17226/9853>. <https://www.nap.edu/read/9853/chapter/1>.

REFERENCES

1. Bak, V. F., Stepaniuk, A. V. (2015). Highlighting the trend of integration of natural sciences and ethics in the content of biology education of high school students: monograph. Ternopil: Vector. 216 p. [in Ukraine].

2. Borzyk, O., Moskalyuk, O., Yemets, Z., Vysochan, L., Yashchuk, O. (2023) STEM as an innovative strategy of integrated education: world experience and development prospects. *Bulletin of Science and Education*. No. 1 (7). P. 383–396 [in Ukraine].
3. Hrytsay, N. B. (2016). *Theory and practice of methodological training of future biology teachers: monograph*. Rivne: O. Zen, 440 p [in Ukraine].
4. Zasekina, T. M. (2020). *Integration in school natural science education: theory and practice: monograph*. Kyiv: Pedagogical Thought. 400 p. [in Ukraine].
5. Integrated course “Natural Sciences”. URL: <https://ele.zp.ua/sites/nature/> [in Ukraine]
6. Kovalenko, V.V., Mar’enko, M.V. (2024) Use of artificial intelligence services by teachers in teaching natural and mathematical subjects in secondary education institutions. method. recommendations. /Ed. V. V. Kovalenko, M. V. Mar’enko. Kyiv: ITS NAPS of Ukraine. 71 p. [in Ukraine].
7. Concept of the New Ukrainian School. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> [in Ukraine]
8. Lypova, L. (2014). Model of fundamentalization of the content of natural education in a secondary school. *Handbook of the school principal*. No. 1–2. P. 39–47 [in Ukraine].
9. Lubko, D. V., & Sharov, S. V. (2021). Directions for using intellectual systems in the educational process. *Ukrainian studies in the European context: collection of scientific works*, 3, 305–310. <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11680> [in Ukraine]
10. Medvid, L.A. (2003). *History of national education and pedagogical thought in Ukraine*. Kyiv: Vikar. 335 p. [in Ukraine].
11. Naydyuk, I. S., Kozar, O. P., Reis, T. T. (2023). The role of interactive teaching methods in the development of international STEAM activities. *Academic visions*. (23). No. 23 [in Ukraine].
12. National doctrine of the development of education in Ukraine. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukraine].
13. National Doctrine of Education Development. URL: http://www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc [in Ukraine].
14. Educational and Professional Program of Advanced Training Courses for Teachers Teaching the Integrated Course “Natural Sciences”. 2020. URL: <https://sites.google.com/view/nnczoippo/home/programs?authuser=0> [in Ukraine]
15. Using the project method as a means of developing the creative potential of primary school children in Ukraine / Gregory Lucenko, Natalia Hrechanyk, Tatiana Gavrilenko, Olena Lutsenko. *Routledge Education* 3–13, 2023, 51(7), P. 1185–1194.
16. UNESCO website. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/>
17. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2000. *How People Learn: Brain, Mind, Experience, and School: Expanded Edition*. Washington, DC: The National Academies Press. URL: <https://doi.org/10.17226/9853>. <https://www.nap.edu/read/9853/chapter/1>.

O. I. LUTSENKO

*Candidate of Biological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Theory and Methods of Teaching Natural Sciences,
Oleksandr Dovzhenko Glukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Sumy region, Ukraine
E-mail: lutsenko@gnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3705-8743>*

FORMATION OF NATURE EDUCATION IN THE PERIOD FROM THE SECOND HALF OF THE 20TH TO THE END OF THE 21ST CENTURY

The article is devoted to analyzing the formation of natural science education from the second half of the 20th to the end of the 21st century, focusing on the main trends in its development, methodological changes, and the impact of scientific and technological progress on educational programs.

Particular attention is paid to the fundamentalization of knowledge as a key aspect of preserving scientific heritage and ensuring high-quality training of specialists in the field of natural sciences. The evolution of approaches to teaching natural sciences in the context of the development of STEM education is analyzed, which contributes to the formation of interdisciplinary thinking and practical application of knowledge. The role of digital technologies in the transformation of the educational process is studied, in particular the impact of interactive platforms, simulations, artificial intelligence and virtual reality on the formation of educational methods.

A significant place in the article is devoted to the analysis of international experience in reforming natural science education, a comparative study of educational models of different countries and the determination of prospects for implementing best practices in the educational process.

The article substantiates the importance of the balance between theoretical knowledge and practical competencies, which allows to provide a deep understanding of natural processes and their real applicability. The possibilities of using gamification, case methods and problem-based learning to increase the efficiency of material learning, student motivation and integration of natural sciences into practical activities are highlighted.

The study is based on interdisciplinary analysis, comparative educational research and methodological synthesis, which allows to more deeply reveal the patterns of development of natural sciences education and outline ways of its improvement in the conditions of modern challenges and future prospects.

Key words: natural sciences education, development, implementation, innovative technologies, teaching methods, student, student.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

UDC 37.01/.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.11>

O. V. HUBSKYI

Postgraduate Student,

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

E-mail: oleksii.hubskiy@student.karazin.ua

<https://orcid.org/0009-0001-5727-8535>

INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) INTO MARKETING EDUCATION: A CURRENT LITERATURE REVIEW

Artificial Intelligence (AI) is fundamentally reshaping various industries, including marketing and marketing education. The rapid integration of AI requires the urgent development of specific AI competencies among future marketing professionals. Essential for enhancing productivity, personalization, speed, and often quality of marketing work, proficiency in AI-driven workflows is increasingly becoming a critical requirement for successful careers in the field of marketing. AI offers significant benefits, such as mimicking real-world marketing tasks, enhancing learning by reducing routine assignments, and acting as a study partner, while also transforming education through its impact on cost, personalization, creativity, and effectiveness. Nevertheless, considerable challenges remain, including AI's tendency to make errors, inherent biases, and the significant risks of plagiarism, alongside privacy concerns. Strategic thinking, nevertheless, remains an irreplaceable human prerogative, complementing generative AI with evaluative AI for accuracy. A disparity currently exists between academic offerings and industry demands for Generative AI (GenAI) competencies. This necessitates urgent adaptation due to AI's rapid development and its profound impact on marketing workflows, emphasizing the crucial human factor for successful integration. This article presents a current literature review examining the academic and professional discourse surrounding the imperative of integrating AI into modern marketing curricula. It highlights diverse perspectives from various authors regarding AI's role in marketing education and showcases critical areas for future pedagogical and curricular investigation. The review underscores the need for educational institutions to adapt their offerings to prepare students for an AI-driven marketing landscape.

Key words: artificial intelligence, AI, generative AI, GenAI, competence, AI competence, prompt engineering, large language models, marketing curricula, marketing competence.

Introduction. Artificial Intelligence has emerged as a transformative force, profoundly reshaping industries and particularly influencing the marketing landscape. This widespread implementation of AI is critical, as proficiency in AI is increasingly becoming a crucial competency for marketing specialists across all levels, from a junior level position to executive roles. The discourse surrounding AI's disruptive impact within the marketing industry has gained significant momentum over recent years. For instance, a study by SurveyMonkey highlights that a substantial 73% of respondents report AI playing a key role in crafting personalized customer experiences, with 50% utilizing AI for content creation and 51% employing AI tools to optimize content for various campaigns, such as email marketing and search engine optimization (*10 Eye Opening AI Marketing Stats in 2025*, n.d.)

Further evidence of AI's rapid ascent can be observed through its unprecedented user adoption rates. For example, OpenAI's ChatGPT achieved its first 100 million users in just two months, a pace significantly faster than TikTok (nine months) and Instagram (two and a half years) (HBS Online, 2024)

Demis Hassabis, the chief executive of Google DeepMind articulates the following "I would also say immerse yourself now; that's what I would be doing as a teenager today in trying to become a sort of ninja using the latest tools. I think you can almost be sort of superhuman in some ways if you got really good at using all the latest, coolest A.I. tools. But don't neglect the basics too because you need the fundamentals. And then I think teach meta skills – learning to learn. The only thing we know for sure is there's going to be a lot of change over the next ten years." (Roose & podcast, 2025). This direct quote from a leading

pioneer in AI projects illustrates the importance of learning and accents that one should make to become a successful individual in the next decade.

Despite the discourse on AI across various mediums, the academic community has just begun to systematically analyze the strategies for developing and integrating AI competencies into the marketing curricula. This article aims to synthesize the academic perspectives regarding AI in marketing education, recognizing its crucial role in shaping future marketing competence. By highlighting the most common aspects, it provides an up-to-date overview of the current scientific literature and discourse.

Main part. While the discourse on AI integration in marketing curriculum is only beginning to shape within academia, it is crucial to systematize practical experience and integrate it into educational programs. This urgency derives from the rapid pace of AI development, the extensive benefits it offers, and the profound threats and issues it presents to every sphere of human activity.

The work “Re-Imagining Marketing Education for Career Readiness in the GenAI Era” by (Mehmet et al., 2025) significantly contributes to the discussion regarding AI in marketing education. This work highlights how previous scholarly literature showcases marketing curricular redesigns necessitated by the emergence of social media marketing (Brocato et al., 2015), (Crittenden, 2024), (Muñoz & Wood, 2015) shifts in retail marketing paradigms (Guha et al., 2024) the swift pedagogical integration of digital marketing competencies (Cowley et al., 2021) and, more recently, the inclusion of data analytics into marketing curricula (Kurtzke & Setkute, 2021). These historical progressions demonstrate a consistent responsiveness among marketing academics to critical industry trends during subject design. Furthermore, such developments underscore a continuous and pressing need for marketing education to keep pace as practical marketing methodologies evolve. Even though the marketing curriculum has adapted under the pressure of these disruptors, AI possesses the ability to fundamentally alter the entire marketing workflow. While topics like digital and social media marketing are already

incorporated into the educational programs of many U.S. universities, AI’s full integration is yet to come. Crittenden, in his editorial for Volume 46 of the *Journal of Marketing Education*, also emphasizes that educators are still conceptualizing the optimal approach for incorporating AI into the modern marketing curriculum (Crittenden, 2024).

Weege & Zweigle in their work mentions a comprehensive 2023 study by SHR Berlin University of Applied Science, titled “Künstliche Intelligenz – die Zukunft des Marketings 202”, surveyed 170 marketing managers in Germany, yielding significant insights into the perceived future of AI in marketing. The research indicated that approximately 86% of these marketers are convinced that AI’s importance will continue to increase, foreseeing its more intensive integration across the entire marketing management process, covering consumer insights, strategy, marketing mix, and performance management. Furthermore, 77% of marketing managers who currently utilize AI in their work confirm its status as a key factor, predicting its even greater future significance. Consequently, the study emphasizes that leveraging AI’s full potential for corporate success critically depends on the human factor, highlighting the essential need for enhanced knowledge, targeted training, and practical experience among marketing professionals. (Weege & Zweigle, 2025).

Further in the work they explore how AI can leverage strategic marketing framework based on the article by (Huang & Rust, 2021) where the scholars covered the ways where AI can be used on the example of the three steps marketing framework which consist of three stages during which three types of AI can be leveraged: “Mechanical AI”, which can cover routine tasks, “Thinking AI” which can analyze the acquired results and “Feeling AI” which can interpret the results and tailor the appropriate messages for the potential target audience.

Weege & Zweigle also outline a comprehensive framework for AI integration within marketing, encompassing three key areas: marketing research, which involves data collection, market analysis, and customer understanding; marketing strategy, focusing on market segmentation, targeting, and positioning; and marketing action, char-

acterized by message standardization and personalization according to the selected target audience, as well as relationalization through post-purchase support or customer engagement via chatbots and virtual agents. (Weege & Zweigle, 2025).

Kumar et al. in their 2024 paper proposed a comprehensive framework titled “Marketing areas where AI can bring about transformative effects,” that identifies key domains where Artificial Intelligence can yield transformative effects within marketing. This model showcases six interconnected areas, categorized under three overarching capabilities: Technological marketing capabilities (programmatic advertising, bid placements, automated email campaigns, chatbots etc.), Analytical marketing capabilities (data analysis, marketing performance analysis, data-drive decision making etc.), and Strategic efficiency capabilities (streamlined operations in marketing actions to improve efficiency in marketing, e.g. automated workflows, real-time customer interaction, direct engagement, e.g. using emotional AI etc.). Specifically, AI’s profound impacts are observed in automated marketing strategies, the consideration of ethical implications, enhancing customer experience, identifying growth opportunities with AI implementation, generating AI-driven customer insights, and improving market performance measurement. This framework collectively highlights AI’s influence across the strategic and operational dimensions of modern marketing. (Kumar et al., 2024)

Jatmika et al. in their work discuss Artificial intelligence marketing (AIM) which utilizes AI to automate the extensive collection and analysis of marketing mix data, thus generating actionable insights. This knowledge subsequently enables the automation of various marketing processes, such as market intelligence. A revolutionary feature of AIM is its capacity for highly individualized personalization, tailoring marketing efforts to each customer’s needs and preferences. Distinct from traditional marketing, which typically focuses on firm-level strategies and acquisition-centric activities, AIM provides granular understanding by analyzing individual customer behavior across the entire product or service lifecycle, including acquisition, consumption, and disposal (Jatmika et al., 2024). While the concept of personalization is not new, AI significantly

enhances its capabilities by leveraging vast client datasets to, for example, tailor brand messages to specific customer profiles.

Scheier and Held emphasize that despite AI’s capacity to enhance numerous marketing tactical operations, strategic thinking and formulation remain an irreplaceable human prerogative. They warn that without human-defined guidelines and clear starting points that describe business context in details, AI risks generating generic and uncontrolled outputs or just hallucinations, meaning the results that doesn’t fit the marketing problem. The authors further introduce a crucial distinction between generative and evaluative (or analytical) AI: while generative AI can produce plausible yet potentially inaccurate outputs, evaluative AI ensures accuracy through extensive data analysis. For instance, in brand positioning, evaluative AI can refine the outputs of generative AI to align with a company’s brand policy (Scheier & Held, 2024).

Acar in their work “Reimagining marketing education in the age of generative AI” points that GenAI is transforming marketing education through three key dimensions:

- Cost and scale;
- Personalization and access;
- Creativity and Innovation.

Economically, GenAI significantly reduces the cost of “intelligence,” easing educators’ administrative burdens, (like checking standard test assignments) and freeing time for meaningful student interaction. This enables the unprecedented scaling of high-quality education, making sophisticated pedagogical approaches, like providing detailed feedback at much cheaper cost than human experts. For example, generating automated feedback through Generative AI is at least one and up to three orders of magnitude cheaper than human expert feedback, using the app in an educational setting might free up educators’ resources and save costs (Jürgensmeier & Skiera, 2024) thus, hardly scalable. This manuscript evaluates how well Generative Artificial Intelligence (AI. Pedagogically, GenAI democratizes personalized learning, allowing educators to tailor materials to diverse student needs and empowering learners to adapt content to their preferred formats, pace, and modality. AI tutors

(e.g., Khanmigo) enhance learning effectiveness and dramatically improve accessibility for non-native speakers, dyslexic, and visually impaired students through multi-modal and multilingual content conversion. Finally, GenAI boosts educators' creativity by serving as a thought partner for idea generation and democratizing complex skills like design and coding, enabling the effortless creation of visuals, presentations, and even audio/video content. This fosters innovative, authentic learning activities, including AI-moderated focus groups, product launch simulations, and AI role-playing scenarios (Acar, 2024).

The emergence of GenAI highlights existing limitations within traditional marketing education, revealing a disparity between current academic offerings and the GenAI-driven competencies demanded by industry. This situation suggests a critical re-evaluation by educators and industry stakeholders to redefine the essential skills for marketers. A collaborative approach here is vital, aiming to produce marketing graduates who are both proficient in GenAI and possess a solid foundation in core marketing principles which helps to prompt AI-tools correctly. Analysis of GenAI's application in marketing, as identified by Mehmet et al., revealed key confrontational gaps. These gaps, derived from secondary data sources, covering six primary themes:

- GenAI for digital marketers;
- GenAI for content creation;
- GenAI in research and insights;
- GenAI skills development;
- Ethics in the age of GenAI;
- Limitations and negative impact of GenAI

on workforce.

These broad categories are subdivided into secondary themes, which cover specific aspects within each primary domain. Finally, the most detailed level comprises tertiary themes, which articulate the precise confrontational gaps, the specific issues or limitations that require further research and resolution in the context of marketing education. For instance, the theme concerning GenAI for digital marketers identifies critical gaps related to GenAI-enhanced marketing techniques and strategic GenAI integration. This includes challenges in effectively integrating GenAI into broader marketing

strategies, ensuring personalized customer engagement, and automating complex tasks such as ad copy generation, SEO work like titles and description generation, and product recommendations. It also points to gaps in improving customer journey analysis through GenAI and leveraging predictive analytics for deeper marketing insights and GenAI-powered chatbots for customer service.

Similarly, in the area of GenAI for content creation, the framework highlights gaps within content automation & optimization and GenAI tools for creativity. These involve difficulties in efficiently automating the creation of blog posts, videos, and graphics, email chains and achieving genuine personalization in content generation. Furthermore, the use of GenAI for creative content (e.g., Midjourney, DALL-E) and the crucial skill of prompt engineering for artistic content are areas where significant gaps are noted.

The domain of GenAI in research and Insights reveals gaps concerning customer insights through GenAI and market & trend analysis. This points to challenges in deriving actionable insights from customer data, automating market research processes, and effectively personalizing marketing strategies based on data analysis. Additionally, gaps exist in utilizing GenAI to forecast customer behavior and trends, and in applying Natural Language Processing (NLP) for sentiment analysis (analyzing text data to determine the emotional tone of message).

The essential theme of GenAI skills development underscores critical gaps in how GenAI can function as a coach, mentor, tutor, and critique. It identifies specific needs in improving prompt engineering techniques for GenAI outputs, customizing GenAI models for business needs, and building advanced GenAI tools. Foundational skills like ideation, writing, and critical thinking, which are increasingly influenced by GenAI, also feature as important areas where development is required.

In addition, the framework dedicates significant attention to ethics in the age of GenAI, categorizing gaps related to addressing bias and fairness in GenAI-driven content, privacy and data security in GenAI usage, and social responsibility and the ethical use of GenAI tools. Specific ter-

tiary themes under this category include critical issues like bias, fairness, privacy, broader social and environmental impacts, the impact on mental health, and the overall responsibility associated with AI deployment.

Finally, the categorization addresses the limitations and negative impacts of GenAI on the workforce. This includes concerns about the impact on long-term human capabilities and specific limitations related to technological output and accuracy. Identified tertiary gaps point to issues such as the reliability of GenAI, the tendency for users to take shortcuts which can lead to lowering overall quality of marketing work, limitations in creative outputs compared to human-generated content, the risk of bias in output, monotonous content generation, and the persistent need for continuous monitoring and human oversight. (Mehmet et al., 2025).

Guha and Grewal point that marketing and marketing education are already profoundly affected by digital disruptions brought by GenAI, a trend set to continue, and that educators must integrate digital technologies into the classroom. Given widespread predictions that ChatGPT will substantially alter learning in business schools, Guha and Grewal pose a critical question: How should marketing educators conceptualize and plan for the use of ChatGPT, effectively balancing its benefits with its downsides? Based on their comprehensive literature review, interviews, and survey results, they offer a series of recommendations which cover the importance for marketing educators to designing assignments that emulate real-world marketer interactions with ChatGPT, much like current curricula train students on specialized marketing software. The authors provide examples of such assignments in an appendix to their work, noting that these could be further refined based on employer feedback and actual industry uses. (Guha et al., 2024). Furthermore, Guha and Grewal assert that ChatGPT can significantly enhance the learning experience, from institutions like London Business School and Yale University regarding its value in supporting assignments, generating suggestions, and providing feedback (“London Business School ChatGPT Basics,” n.d.). The authors argue that by offloading cognitively easy but time-consuming “busywork” to ChatGPT,

educators can enable students to devote more cognitive resources to demanding or creative tasks, drawing an analogy to how calculators free up students to interpret numerical meaning rather than performing manual calculations. They also emphasize that ChatGPT can facilitate the development of more effective arguments by providing counterarguments or alternate ideas, citing their own experience with students using it to anticipate objections in competition pitches, paralleling classroom debates described by other researchers. Finally, Guha and Grewal identify ChatGPT as a constantly available study partner, capable of rapidly generating flashcards and outlines, thereby accommodating diverse learning styles, though they caution that students must learn to protect against the risk of incorrect information. The authors extensively address the significant downsides of ChatGPT. They state that ChatGPT makes errors, underscoring the user’s responsibility to verify all provided information. The risks of plagiarism are problematic in academic context, as ChatGPT can produce grade-worthy responses that are difficult for existing detection systems to prove as non-original work. Guha and Grewal explore the evolving ethical question of disclosing ChatGPT use, referencing APA guidance which holds authors responsible for any errors or plagiarism from AI-generated content. They also consider the challenge of designing “ChatGPT-proof” assignments, noting that solutions like oral exams are not easily scalable. Finally, privacy concerns are raised, as uploading sensitive data to ChatGPT could expose it to unauthorized access, potentially limiting its use in certain contexts. (Guha et al., 2024)

Conclusion. Artificial Intelligence is profoundly changing marketing, making it crucial for education to adapt. This article has shown that while academic discussion on AI in marketing education is still in its early days, there’s an urgent need to integrate practical AI experience, given AI’s rapid growth, its benefits, and the new challenges it presents. Marketing education has always adapted to new technologies like social media and digital marketing as showcased by (Mehmet et al., 2025). Yet, AI brings a deeper shift, altering entire marketing workflows. Most marketers already see AI as increasingly important and a key to success

as highlighted by (Weege & Zweigle, 2025). For educators, AI, like ChatGPT, offers real benefits: it can help students practice real-world marketing tasks, enhance learning by reducing routine “busywork” to free up time for creative thinking, and act as a consistent study partner. However, AI integration comes with significant challenges. AI tools can make errors, exhibit biases, and pose serious risks of plagiarism and privacy breaches. Educators must also teach about AI more broadly, not just one tool like ChatGPT, as the technology is still evolving (Guha et al., 2024).

Crucially, the “human factor” remains central. While AI is brilliant at certain tasks, human critical thinking, strategic judgment, and ethical considerations are irreplaceable. Challenges

remain in areas like AI for marketers, content creation, and ethics, underscoring that students need more knowledge, training, and experience to use AI effectively and responsibly for business success.

In summary, marketing education faces a vital turning point. Wisely integrating AI competencies is not merely optional but essential to prepare future marketing professionals. This requires a balanced approach that leverages AI’s advantages while directly addressing its limitations, with a strong focus on developing human critical thinking and strategic skills. Future research should continue to bridge these emerging gaps to ensure marketing education is not years behind industry trends.

REFERENCES

1. 10 Eye Opening AI Marketing Stats in 2025. (n.d.). Digital Marketing Institute. Retrieved June 1, 2025, from <https://digitalmarketinginstitute.com/blog/10-eye-opening-ai-marketing-stats-in-2025>
2. Acar, O. A. (2024). Commentary: Reimagining marketing education in the age of generative AI. *International Journal of Research in Marketing*, 41(3), 489–495. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.06.004>
3. Brocato, D., White, N., Bartkus, K., & Brocato, A. (2015). Social Media and Marketing Education: A Review of Current Practices in Curriculum Development. *Journal of Marketing Education*, 37. <https://doi.org/10.1177/0273475315588110>
4. Cowley, S., Humphrey Jr., W., & Muñoz, C. (2021). Industry Certifications in Digital Marketing and Media Education: An Examination of Perceptions and Use Among Educators. *Journal of Marketing Education*, 43(2), 189–203. <https://doi.org/10.1177/0273475320948570>
5. Crittenden, V. L. (2024). What Is the Future of Marketing Education? *Journal of Marketing Education*, 46(1), 3–5. <https://doi.org/10.1177/02734753231220115>
6. Guha, A., Grewal, D., & Atlas, S. (2024). Generative AI and Marketing Education: What the Future Holds. *Journal of Marketing Education*, 46(1), 6–17. <https://doi.org/10.1177/02734753231215436>
7. Huang, M.-H., & Rust, R. T. (2021). A strategic framework for artificial intelligence in marketing. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49(1), 30–50. <https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9>
8. Jatmika, R. T. D., Ratnasari, V., & Nadlifatin, R. (2024). Empowering Micro-Entrepreneurs through Artificial Intelligence: A Conceptual Framework for AI-Based Marketing. *Procedia Computer Science*, 234, 1087–1094. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2024.03.103>
9. Jürgensmeier, L., & Skiera, B. (2024). Generative AI for scalable feedback to multimodal exercises. *International Journal of Research in Marketing*, 41(3), 468–488. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2024.05.005>
10. Kumar, V., Ashraf, A. R., & Nadeem, W. (2024). AI-powered marketing: What, where, and how? *International Journal of Information Management*, 77, 102783. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2024.102783>
11. Kurtzke, S., & Setkute, J. (2021). Analytics Capability in Marketing Education: A Practice-Informed Model. *Journal of Marketing Education*, 43(3), 298–316. <https://doi.org/10.1177/02734753211042404>
12. London Business School ChatGPT Basics. (n.d.). *Faculty Development and Academic Quality Manual*. Retrieved June 8, 2025, from <https://teaching.london.edu/london-business-school-chatgpt-basics/>
13. Mehmet, M., Papakosmas, M., Kyriazis, E., & Nikidehaghani, M. (2025). Re-Imagining Marketing Education for Career Readiness in the GenAI Era. *Journal of Marketing Education*, 02734753251326457. <https://doi.org/10.1177/02734753251326457>
14. Muñoz, C. L., & Wood, N. T. (2015). Update Status: The State of Social Media Marketing Curriculum. *Journal of Marketing Education*, 37(2), 88–103. <https://doi.org/10.1177/0273475315586596>
15. Roose, K., & podcast, C. N. W. co-host the H. F. (2025, May 23). The Man Who ‘A.G.I.-Pilled’ Google. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2025/05/23/podcasts/google-ai-demis-hassabis-hard-fork.html>
16. Scheier, C., & Held, D. (2024). Double Impact: Harnessing Generative and Evaluative AIs for Effective Marketing Decisions. *NIM Marketing Intelligence Review*, 16(1), 36–41. <https://doi.org/10.2478/nimmir-2024-0006>
17. Weege, M., & Zweigle, T. (2025). AI in Marketing Education: Capabilities required of Marketers today. *IU Discussion Papers Marketing Und Kommunikation*, 5(2), 2. <https://doi.org/10.56250/4049>

О. В. ГУБСЬКИЙ

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Електронна пошта: oleksii.hubskiy@student.karazin.ua

<https://orcid.org/0009-0001-5727-8535>

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ) В МАРКЕТИНГОВУ ОСВІТУ: ОГЛЯД СУЧАСНИХ ДЖЕРЕЛ

Штучний інтелект (ШІ) кардинально змінює різні галузі, включаючи маркетинг та маркетингову освіту. Швидка інтеграція ШІ вимагає термінового розвитку конкретних компетенцій у сфері ШІ серед майбутніх фахівців з маркетингу. Вміння працювати з процесами на основі ШІ, яке є необхідним для підвищення продуктивності, персоналізації, швидкості та часто якості маркетингової роботи, все більше стає критичною вимогою для успішної кар'єри в галузі маркетингу. ШІ пропонує значні переваги, такі як імітація реальних маркетингових завдань, покращення навчання за рахунок зменшення рутинних операцій та виконання функції партнера по навчанню, а також трансформацію освіти завдяки впливу на вартість, персоналізацію, креативність та ефективність. Проте залишаються значні виклики, включаючи схильність ШІ до помилок, упередження та значні ризики плагіату, а також проблеми конфіденційності. Стратегічне мислення, тим не менш, залишається незамінною прерогативою людини, доповнюючи генеративний ШІ оцінювальним ШІ для забезпечення точності. В даний час існує розбіжність між академічними пропозиціями та вимогами маркетингової індустрії щодо компетенцій в контексті використання ШІ. Це вимагає термінової адаптації через швидкий розвиток ШІ та його глибокий вплив на робочі процеси в маркетингу. У цій статті представлено огляд актуальних джерел, в якому розглядається академічний та професійний дискурс щодо необхідності інтеграції ШІ в сучасні навчальні програми з маркетингу. У ній висвітлюються різні точки зору різних авторів щодо ролі ШІ в маркетинговій освіті та представлені критичні області для майбутніх педагогічних, та навчальних досліджень. Огляд підкреслює необхідність адаптації навчальних закладів до вимог ринку, щоб підготувати студентів до маркетингового середовища, яке ставить ШІ на перше місце.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ, генеративний ШІ, компетенція, компетенція в галузі ШІ, промт-інжиніринг, великі мовні моделі, навчальні програми з маркетингу, маркетингова компетенція.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ

UDC 378.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.12>

B. YE. ZHORNIAK

Candidate of Pedagogy,

Head of the Department of Music Art,

Municipal Higher Educational Institution “Lutsk Pedagogical College”

of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: bogdana.zhorniak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9122-9323>

O. L. FAST

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Pedagogy, Psychology and Methods of Primary Education,

Municipal Institution of Higher Education “Lutsk Pedagogical College”

of Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: ofast@lpc.ukr.education

<http://orcid.org/0000-0001-7216-0044>

A. A. ZARYTSKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Musical Art,

Municipal Institution of Higher Education “Lutsk Pedagogical College”

of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

E-mail: azarytsjka@lpc.ukr.education

<https://orcid.org/0000-0003-2579-5279>

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR THE PRE-SERVICE TEACHERS’ PROFESSIONALLY DETERMINED QUALITIES DEVELOPMENT: METHODOLOGICAL CONTEXTS UNDER THE NEW UKRAINIAN SCHOOL AGENDA

In the article, the the methodological aspects of the professional qualities of a teacher of the New Ukrainian School development were highlighted. In particular, the methodological approaches that provide a scientific basis for the studied process in the conditions of professional training were specified. The problems of pedagogical modeling as the basis for building a system of the educational process in a pedagogical college are highlighted. A general characteristic of the organizational and methodological system for the formation of professional qualities of a pre-service teacher is given.

Today, the relevance of the forming the professional qualities of a pre-service teacher in the context of the requirements of the Concept “New Ukrainian School” research concerns both primary school teachers and secondary school teachers. The importance of this issue is associated with the mature socio-pedagogical significance of the problem, the the quality of teacher training ensuring in modern pedagogical institutions, as well as its insufficient theoretical development and practical solution in the context of modern humanistic, personally oriented and competency-based educational paradigms.

New approaches to the formation of professional qualities of future primary school and music teachers are based on positive changes taking place in the education system, in particular in higher education: democratization, humanization, humanitarianization of education, innovative processes, development of pedagogical creativity, revival of national educational principles and traditions.

The concept of the New Ukrainian School actualizes the updated value determinants of professional teacher training: partnership, leadership, innovation, motivation, mobility. These provisions were taken into account when designing a model of participatory pedagogical support for the formation of professionally significant qualities of pre-service

teachers for the New Ukrainian School as a holistic system, the implementation algorithm of which is a student-centered approach, which will strengthen the formation of professional and pedagogical knowledge, skills, and competencies.

At the level of designing the content of professional training, the above provisions were taken into account in the design of educational teacher training programs, which are used to train primary school teachers and Music Art teachers for the New Ukrainian School at the Municipal Institution of Higher Education "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council.

Key words: pedagogical education, the concept of "New Ukrainian School", primary school teacher, Music teacher, participatory support, professionally significant qualities, professional training.

Introduction. Today, the relevance of scientific research of developing the professional qualities of future teachers in the context of the requirements of the Concept "New Ukrainian School" concerns both primary school teachers and secondary school teachers. The importance of this issue is associated with the mature socio-pedagogical significance of the problem of the teacher training quality ensuring at modern pedagogical institutions of higher education, as well as insufficient theoretical development and practical solution to it in the context of modern humanistic, personally oriented and competency-based educational paradigms.

The agenda of socio-economic, political and cultural transformations in Ukraine, associated with the world trends of globalization, integration and informatization of the society, requires a new vision of the goals and objectives of pedagogical education, its role in public, socio-cultural life.

The Concept of the New Ukrainian School actualizes the updated value determinants of teacher training: partnership, leadership, innovation, motivation, mobility [Concept].

In practice, this involves the effective implementation of the philosophy of human-centeredness in education, participatory management processes and communications.

Problem statement. The current pace of development of science, technology, culture and art, constant updating and changes in the content of professional activities of numerous specialists pose one of the most urgent problems – scientific substantiation of the updated content of higher pedagogical education.

Nowadays, fundamental changes are taking place in all spheres of educational activity – methodology, functions, forms and methods, teaching services, trends in the development of the pedagogical process, value priorities, attitudes and guidelines, in the system of intra-ed-

ucational communications and relationships. Pedagogical innovation is manifested in the new content of education, increased requirements for the quality of education and new principles and approaches to the training of pedagogical personnel.

Analysis of recent research and publications. The problem of forming the professional qualities of a future teacher through higher education system has become the subject of scientific research in the field of philosophy (V. Andrushchenko, V. Kremen, V. Ognev'yuk and others), psychology and pedagogical psychology (G. Kostyuk, S. Maksymenko and others), higher school pedagogy (V. Bodnar, O. Semenog, N. Nychkalo, N. Bibik, O. Yaroshenko and others), musical pedagogy (O. Oleksyuk, G. Padalka, O. Rudnytska and others). Methods of working with student musical groups have been developed by such domestic scientists as A. Bolgarsky, B. Brylin, O. Voevodin, M. Guralnyk, O. Ilchenko, I. Marynin, T. Plyachenko, V. Fedoryshyn and others.

The problem of modeling pedagogical phenomena was studied by O. Savchenko, S. Goncharenko, I. Drach and others. Modeling in pedagogy is an important means of scientific research, with the help of which it is possible to establish patterns, properties, conditions for building a system of pedagogical process; determine the direction in pedagogical activity; present a general methodological system and develop a program and technology of activity; reflect an idea, a certain process, a pedagogical phenomenon as a whole.

Higher education, which is obtained by bachelor's level graduates, is considered by domestic scientists as a set of systematized knowledge and practical skills, professional, ideological, civic qualities, professional and pedagogical competencies and moral and aesthetic values. Hence, the main tasks of professional training of students

are to arm them with deep theoretical knowledge and practical skills and skills of teaching musical art and ensuring artistic and aesthetic education of schoolchildren; expanding and enriching the artistic and creative experience of students; forming value artistic orientations, a culture of perception of art, skills of artistic self-education and creativity.

The purpose of the article: to substantiate the essence of methodological approaches that ensure the effectiveness of psychological and pedagogical support for the development of professionally determined qualities of the New Ukrainian School teachers at the stage of professional training.

Results and discussions. The main task of modern pedagogical and artistic education is the development of the personal potential of the future teacher; arming him with a system of scientific knowledge from various branches of pedagogy, psychology, art, which determine the scientifically based strategy, tactics and procedure of pedagogical work; with the methodology of scientific knowledge; with a complex of practical artistic and creative skills; forming his professional readiness for the chosen profession; fostering a constant need for deepening professional knowledge, self-study, self-education, self-education, one's own professional development and growth.

In these conditions, a higher education institution is becoming increasingly important as an important socio-educational object, designed not only to provide a profession, but also to solve the problems of training national personnel of a fundamentally new quality. These should be specialists who are characterized by high professionalism combined with proper spirituality, culture and serious humanitarian training, humanistic worldview positions. At the same time, they should be enterprising and able to quickly adapt to transformational changes, rapid innovative changes caused by the achievements of scientific, technological and social progress. It is precisely such training of specialists that we consider today to be the main task of our educational system [Bibik].

The predictive goal of an educational institution is to provide balanced general and professional education, comprehensive development

of the student's personality, the formation of his or her universal human values, important personal and socially significant professional qualities.

We consider the training of future teachers as their acquisition of a complex of professional knowledge, skills and abilities in the process of thorough mastery of socio-cultural, psychological-pedagogical and professional disciplines, the formation of professionally important and personally significant qualities, the development of the creative potential of the individual, which ensures readiness for successful self-realization and continuous professional self-improvement.

All this leads to the creation of a new objective and promising model of organizing the pedagogical process in the conditions of higher education for pedagogical training and the formation of professional qualities of students.

Modeling is the basis for building any system of the educational process. The model we designed as an effectively operating pedagogical system determines the purposeful pedagogical process of forming the professional qualities of a future teacher, specific actions of the teacher and students, methods and means, scientific and methodological support for teaching special subjects, and the predicted results obtained. We consider the model as a definition of the dynamics of the student's professional and intellectual development within the framework of the main areas of activity of the New Ukrainian School.

We believe that the model of the formation of a future teacher should take into account the following factors and meet important conditions, specifically:

- the model should clearly define the goal, objectives and tasks of the educational process and project its desired result;
- should ensure the unity of the main pedagogical, psychological and methodological components of the pedagogical process;
- should have a high explanatory capacity of existing actions, facts, the ability to predict possible patterns and trends in the development of research processes;
- the structure of the model should indicate the functions of the participants in the pedagogical process and the sequence of implementation of pedagogical actions;

- the model should contain an appropriate amount of information; the structure of the model should be dynamic;
- the structure of the model requires consistency and subordination of its main components, which form new professional qualities, to the general goal of the model;
- the content of the model should be constantly updated, adjusted; the structural components of the model should be optimally balanced in accordance with the identified professional requirements;
- the model should ensure the possibility of achieving the predicted goal, tasks, actions, activities of all participants in the pedagogical process.

The process of modeling the pedagogical system for the formation of professional qualities of future teachers includes the following stages: study and analysis of the existing state of the organization of the pedagogical process, highlighting its essential features; setting specific goals and objectives for improving the organization of the pedagogical process; determining the main parameters, relationships, relationships and interdependencies in this work; building a structural and functional model of the formation of students' professional qualities; theoretical substantiation of the model; checking the optimality of the model, its compliance with real requests and requirements of practice, and predicted results.

Of course, modeling does not cover all the diversity and complexity of real management of the pedagogical process. The purpose of modeling is to determine the main, essential, generally significant in the managerial aspect and ensure the manageability of the process. Therefore, when developing a functional model, it is important to take into account the educational, socio-cultural, pedagogical and other features and capabilities of a particular educational institution, the potential capabilities of the teaching staff.

In modern educational discourse, various aspects of the problem of forming the personality of a future teacher are reflected in the works of S. Goncharenko, O. Dubaseniuk, G. Padalka, O. Oleksiuk, N. Nychkalo, I. Drach, etc. A number of models of a preservice teacher personality have been developed. The neces-

sary qualities of such a personality are considered to be: competence, creativity, humanity, intelligence, optimism, pedagogical ethics, the ability to life and professional self-determination and self-development.

The *competence* of a teacher is expressed in his/her philosophical views, broad horizons, a high level of professional and psychological and pedagogical knowledge, the formation of skills and abilities to apply innovative technologies in practical activities.

Creativity is expressed in the originality of thinking, independence of judgments, a creative approach to solving the tasks set, a constant need for a creative search for ways to renew and improve the conditions of a person's life.

Humanity is manifested in love for children, kindness, compassion, implementation in the process of pedagogical activity of the principles of interaction, cooperation and co-creation, creation of a situation of success.

Intelligence implies a high level of spiritual, moral, emotional and aesthetic culture, the relationship of acquired knowledge, skills and abilities with the internal need to behave in accordance with them.

Optimism means faith in oneself, in one's strengths and capabilities, confidence in the results of one's own activities, the ability to rejoice in life, one's achievements, the successes of others.

Pedagogical ethics as a type of ethics that addresses the problems of pedagogy of relationships and is associated with upbringing, procedural professional behavior of a teacher.

The ability for *professional self-determination* and *self-development* is expressed in developed emotional and volitional qualities, possession of methods of reflective thinking (introspection, self-assessment), in the need and willingness to constantly learn both in professional and personal and social life.

A versatily developed personality is a harmonious personality, educated, moral, active, able to adapt to the conditions of social life, to take responsibility.

In light of the European integration prospects of domestic higher education, pedagogical in particular, the development of research qualities, skills, and competencies of future teachers is

of great importance: “Students should be exposed to research or activities related to research and innovation at all levels of higher education in order to develop critical and creative thinking that will allow them to find innovative solutions to emerging challenges. It is important to improve the synergy between education, research, and innovation” [Paris Communiqué, 2018].

The Rome Communiqué (2020), in particular, notes that in the European Higher Education Area (EHEA), student-centredness, academic freedom, inclusiveness, equality, flexibility and openness of learning pathways are the values that should shape the academic environments of higher education institutions in order to provide learners with the opportunity to “complete or update their cultural, professional and transversal/generic competences at different stages of their lives” [Rome Communiqué, 2020].

An equally important issue is the characteristics of the educational environment in which the professionally significant qualities of the future teacher are formed. In this regard, it is worth mentioning that, in accordance with the strategic directions for development until 2030, the European Higher Education Area should be inclusive, innovative and interconnected, namely:

- inclusive, as everyone who studies will have equal access to higher education and will receive full support in completing their studies and training;
- innovative, as it will introduce new and better coordinated methods and practices of learning, teaching and assessment, which are closely linked to research;
- interconnected, as our common and common frameworks and tools will continue to facilitate and improve international cooperation and reform, knowledge exchange and mobility of staff and students [Rome Communiqué, 2020].

In view of the above, we come to the conclusion that the process of formation of professionally significant qualities in preservice teachers requires not only the modernization of its content, but also proper psychological and pedagogical support and facilitation. Scientific and methodological support as a pedagogical category is considered to be a set of various approaches, technologies, forms, methods, procedures, measures,

techniques that ensure the organization of the pedagogical process [Lebid, Belash]. The above provisions were taken into account when designing a model of participatory pedagogical support for the formation of professionally significant qualities of preservice teachers as a holistic system, the implementation algorithm of which is a student-centered approach, which will allow the formation of professional and pedagogical knowledge, skills, and competencies.

According to the results of O. Fast’s research, the following characteristics of participatory support in the process of professional training of preservice teachers for the New Ukrainian School were identified:

- dialogical interaction between the teacher and the student according to the parity model;
- joint decision-making by the student and the teacher to solve professional tasks (didactic, organizational, educational, methodological, psychological, communicative, managerial, etc.);
- ensuring that each student has the opportunity to actively participate in the process of forming professionally significant qualities at all stages of training, adoption, implementation, control and evaluation of decisions;
- co-creation of the teacher and the student, the search for synergy, the disclosure of the creative potential of each subject.

The effectiveness of the implementation of participatory support, as evidenced by educational practice, in particular the experience of the scientific and methodological laboratory “New Ukrainian School” at Lutsk Teacher Training College, consists in interaction, close in essence to negotiations, effective pedagogical partnership with the aim of finding common ground on a particular professional problem, adopting a single agreed decision when discussing the multiplicity of possible solutions to its solution and ensuring the cognitive activity of higher education applicants [Fast 2020].

The model of participatory pedagogical support is considered as a structural complex (system) of interconnected elements of the pedagogical process, where its main components are integrated: goal, principles, organizational and pedagogical conditions, content of training and its organizational forms, a complex of professionally significant qualities of a preservice

school teacher as a result of the implementation of the proposed conditions that take into account methodological requirements.

Among the methodological requirements, we highlight the approaches on which the effectiveness of psychological and pedagogical support is based.

The *participatory approach*, which originated in foreign management theories, means “management based on the participation of all employees of the organization in making management decisions” [Voskova 2014]. Semantically, participatory is correlated with such concepts as participation, complicity, inclusion. It is thanks to pedagogical support that the transition of external social and pedagogical influences into internal regulators of behavior is made possible, which affect the level of formation of professionally significant qualities of future teachers.

Axiopedagogical, humanistic approach, which is based on humanistic orientations and involves a value-based attitude towards a person, the development of his personal inner freedom and potential. Accordingly, the humanization of education is considered as a paradigm based on a human-centric approach, recognition of the person as the highest social value, respect for the individual, his or her needs and interests, and the creation of conditions for human development, his or her constant improvement, self-development, self-affirmation, and self-realization.

Competency-based approach, which means that pedagogical skills help to solve educational problems based on the acquired knowledge, skills and experience. The competency-based model of learning involves active construction of the educational process, increasing the volume of students’ independent work, accumulation of practical professional experience, self-study and self-improvement of the personality.

A *personally oriented approach*, which is implemented through individualization of learning, selection of educational tasks and exercises that contribute to the optimal individual development of each student. An individual approach allows you to determine the optimal content, structure and methodology of presenting educational material.

Subjective approach in learning, the essence of which is to create for each student a situa-

tion of a subjective position, which provides the opportunity to independently determine the goal, objectives of their activities, to independently choose methods of activity taking into account individual capabilities, to analyze and evaluate its process and results.

Interactive approach, in which the teacher and the student are in a position of equal active partnership in the process of organizing educational activities – its design, preparation, implementation and evaluation of results, which provides the opportunity to successfully form in the student: the ability and ability to adapt to the student in a group, to exchange information; the ability to formulate and put forward their own ideas, hypotheses, projects; the ability to see and define the problem; skills of working with various sources of information; readiness to make decisions in non-standard problem situations; the ability to clearly and convincingly express their opinion.

Personal-activity approach, which is characterized by individualization and differentiation of the pedagogical process and provides for a state of “free search” in the learning process, improvisation, independence, creativity, invariant content of educational material.

The *individual-creative approach* is a key approach connected with development of students’ creative abilities in understanding pedagogical phenomena, processes, patterns, the formation of personal-individual professional competencies and the ability to be guided by them in pedagogical activities. The individual-creative approach, which requires individualization and personification of the educational process, is a basic prerequisite for the effectiveness of all recent approaches [Semenog, Grona 2021].

The functioning of the dynamic system we have developed, built on the basis of a comprehensive activity model of learning, will be effective and productive if certain conditions are met and urgent tasks are solved, among which special attention should be paid to: ensuring organic unity and its interconnection with other educational and socio-cultural systems based on adherence to the principles of continuity, interaction, integration and differentiation; targeted influence on all areas of the future teacher’s personality: intellectual, emotional-volitional, spiritual, effec-

tively practical; creating a favorable atmosphere of social significance and support for the future teacher's personality in the educational institution, which encourages the student to be active in educational activities; stimulating the student's needs for self-improvement, self-study, self-actualization, creativity; modernization of the educational and methodological base, information and methodological support for the professional training of preservice teachers, introduction of creative

methods, modern progressive systems of training and development.

At the level of designing the professional training content, the above provisions were taken into account in the developing of educational and professional programs, for primary school teachers and Music Art teachers for the New Ukrainian School at the Municipal Institution of Higher Education "Lutsk Teacher Training College" of the Volyn Regional Council (Table 1).

Table 1

Methodological approaches implementation through the teacher training programs design

Teacher training Program components	Specialty A3 Primary Education ¹	Specialty A4.13 Secondary education (Art. Musical art) ²
Teacher training Program aim	To provide balanced applied and theoretical training of a primary school teacher who is able to effectively solve complex professional tasks in educational, research, innovative and methodological activities in accordance with the requirements of the State Standard of Primary Education, the Concept of the "New Ukrainian School" and meet the high requirements of the modern labor market, work autonomously and effectively in constantly changing socio-economic conditions, and implement the nation-building mission of education in Ukrainian society.	Training qualified specialists in the field of music pedagogy, capable of solving specialized tasks and practical problems in musical art in the conditions of the modern educational process of secondary education institutions; formation of professional knowledge, pedagogical and performing skills for a successful educational trajectory.
Teacher training Program positioning	The training content is practically oriented and meets the goals of training competitive primary school teachers who are able to work effectively and autonomously in constantly changing socio-economic realities and implement the nation-building mission of education in Ukrainian society.	The educational and professional program is aimed at the formation of theoretical knowledge and practical skills, the acquisition of professional skills in the subject specialty A4.13 Secondary Education (Art. Music).
Teacher training Program specifics	The Program is based on competency-based, participatory, activity-based and resilience approaches, takes into account global experience, national and regional contexts of the development of the educational sector and is aimed at deepening the following competencies of a primary school teacher: formation of Ukrainian national and civic identity, resilience and patriotism in students; fostering a culture of student resilience in a multicultural and changing world; formation of a culture of caring for the mental well-being of participants in the educational process in wartime conditions; creation of a safe and child-friendly educational environment. These aspects are pervasive in the structure of the educational program, which will allow students to perform professional functions autonomously and effectively in constantly changing socio-economic conditions, with awareness of the nation-building mission of education in Ukrainian society.	The Program provides for the formation of general, professional, universal (soft skills) competencies of specialists in the field of music pedagogy. The program contains three main components: – theoretical and methodological (teaching of educational components of general and professional training, as well as selective academic disciplines; – practical and professional (propaedeutic pedagogical practice; summer pedagogical practice, practice in general secondary education institutions; comprehensive pedagogical practice in the specialty); – scientific and research (provides for the involvement of applicants in scientific and research, artistic and creative projects, preparation and defense of course works).

¹ Освітньо-професійна програма "Початкова освіта" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань А Освіта зі спеціальності А3 Початкова освіта. Режим доступу: <https://lpc.in.ua/opp-013-po-bakalavr/>

² Освітньо-професійна програма Середня освіта (Музичне мистецтво) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності А4 Середня освіта (за предметними спеціальностями) предметної спеціальності А4.13 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво). Режим доступу: <https://lpc.in.ua/opp-so-bakalavr/>

Conclusions. Based on the conducted research, the following conclusions can be drawn:

- Pedagogical modeling is a key tool for scientific research into the patterns and conditions for building an effective system of the educational process, developing programs and technologies for psychological and pedagogical support, as well as determining specific pedagogical measures aimed at forming professionally significant qualities of the preservice teachers of the reformed Ukrainian school.

- The process of modeling the pedagogical system for forming professional qualities of future teachers includes a set of stages: from analyzing the current state and highlighting significant features to setting goals, determining

parameters, building a structural and functional model and its theoretical justification, as well as checking optimality.

- Psychological and pedagogical support for the formation of professional qualities of pre-service teachers is a complex, variable and dynamic system of the pedagogical process organizing. The participatory nature of support is based on the two-way interaction of the teacher and students, covering the content, forms, means, methodological techniques and technologies for solving educational tasks and providing feedback. This open pedagogical system is subject to constant improvement, updating and taking into account the complexity, variability of pedagogical phenomena, as well as pedagogical patterns and trends.

REFERENCES

1. Bibik N. New Ukrainian School: A Guide for Teachers. Kyiv: LLC "Pleiady Publishing House", 2018. P. 15.
2. Concept of Development of Pedagogical Education, 2018. Access mode: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
3. Concept of the New Ukrainian School. Access mode: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>
4. Fast O. L. Participatory support for the formation of pedagogical self-efficacy of future primary school teachers. Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools: collection of scientific works. 2020. Issue 68. P. 202–207.
5. Fast O. L. (2024) Fundamentals of pedagogical research and academic writing. Course program. Lutsk,. 12 p. [in Ukrainian].
6. Lebid L.I., Belash S.V. Scientific and methodological support for the implementation of author's programs in the educational process. Education and development of the gifted individual. 2013, No. 1(8). P. 88–90.
7. Oleksyuk O. M. Art Education in the Context of a New Pedagogical Paradigm. Musical Art in the Educational Discourse. Issue 6, 2021. P. 3–7.
8. Paris Communiqué (2018). Available at: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
9. Rome Ministerial Communiqué (2020). Available at: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
10. Semenog O., Grona N. Development of soft skills of future teachers in the conditions of institutions of vocational pre-university and higher education: interregional project. (2021). *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, No. 7 (111) 44. P. 33–47.
11. Ukraine Recovery Project. Education and Science. Access mode: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/NO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>
12. Voskova I.V. Modern approaches to personnel management in education. Tavriyskiy visnyk osvity. 2014. No. 4 (48). P. 229–234.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2018. С. 15.
2. Концепція розвитку педагогічної освіти, 2018. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>.
3. Концепція Нової української школи. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf>.
4. Фаст О. Л. Партисипативний супровід формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 68. С. 202–207.

5. Фаст О. Л. Основи педагогічних досліджень та академічного письма. Робоча програма освітнього компонента. Луцьк, 2024. 12 с.
6. Лебідь Л.І., Белаш С.В. Науково-методичний супровід впровадження у навчально-виховний процес авторських програм. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2013, № 1(8). С. 88–90.
7. Олексюк О. М. Мистецька освіта в контексті нової педагогічної парадигми. Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі. Вип. 6, 2021. С. 3–7.
8. Paris Communiqué (2018). Available at: https://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
9. Rome Ministerial Communiqué (2020). Available at: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
10. Семенов О. М., Грона Н. В. Розвиток soft skills майбутніх учителів в умовах закладів фахової передвищої та вищої освіти: міжрегіональний проєкт. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2021, № 7 (111) 44. С. 33–47.
11. Проєкт відновлення України. Освіта і наука. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/НО.royekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>
12. Воскова І.В. Сучасні підходи до управління персоналом в освіті. Таврійський вісник освіти. 2014. № 4 (48). С. 229–234.

Б. Є. ЖОРНЯК

*кандидат педагогічних наук,
завідувачка кафедри музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: bogdana.zhorniak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9122-9323>*

О. Л. ФАСТ

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки, психології та методик початкової освіти,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: ofast@lpc.ukr.education
<http://orcid.org/0000-0001-7216-0044>*

А. А. ЗАРИЦЬКА

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: azarytsjka@lpc.ukr.education
<https://orcid.org/0000-0003-2579-5279>*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАУЩИХ ЯКОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ

У статті автори висвітлили методологічні аспекти формування професійних якостей вчителя Нової української школи, зокрема конкретизували методологічні підходи, що забезпечують наукове підґрунтя досліджуваного процесу в умовах професійної підготовки. Виокремлено проблеми педагогічного моделювання як основи побудови системи освітнього процесу в педагогічному коледжі. Подана загальна характеристика організаційно-методичної системи формування професійних якостей майбутнього вчителя. Розглянуто специфіку процесу професійної підготовки майбутніх учителів в педагогічному коледжі, форми і методи професійного навчання та організації художньо-творчої діяльності студентів музичних спеціальностей.

Сьогодні актуальність наукового дослідження проблеми формування професійних якостей майбутнього вчителя у контексті вимог Концепції «Нова українська школа» стосується і педагогів початкової школи, і вчителів середньої освіти. Важливість цього питання пов'язане із назрілою соціально-педагогічною значущістю проблеми забезпечення підвищення якості підготовки учительських кадрів в сучасних педагогічних закладах вищої освіти, а також недостатньою теоретичною розробленістю і практичним вирішенням її у контексті сучасної гуманістичної, особистісно орієнтованої та компетентнісної освітніх парадигм.

Нові підходи до формування професійних якостей майбутніх вчителів початкових класів та музичного мистецтва ґрунтуються на позитивних змінах, що відбуваються в системі освіти, зокрема у вищій освіті: демократизації, гуманізації, гуманітаризації освіти, інноваційних процесах, розвитку педагогічної творчості, відродженні національних освітніх принципів і традицій.

Концепція Нової української школи актуалізує оновлені ціннісні детермінанти професійної підготовки вчителя: партнерство, лідерство, інноваційність, вмотивованість, мобільність. Зазначені положення було враховано при проектуванні моделі партисипативного педагогічного супроводу формування професійно значущих якостей майбутніх педагогів НУШ як цілісної системи, алгоритмом реалізації якої є підхід студентоцентрований, що дозволить сформувати професійно-педагогічні знання, вміння, компетентності майбутнього вчителя.

На рівні проектування змісту професійної підготовки зазначені вище положення було враховано у дизайні освітньо-професійних програм, за якими здійснюється підготовка учителів початкових класів та учителів мистецтва для Нової української школи у Комунальному закладі вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.

Ключові слова: педагогічна освіта, концепція «Нова українська школа», вчитель початкових класів, вчитель музичного мистецтва, партисипативний супровід, професійно значущі якості, професійна підготовка.

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

UDC 811.111-053.6(045)

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2025.2.13>

D. M. KOROVII

Doctor of Philosophy in Education/Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation,

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Vinnitsia, Ukraine

E-mail: d.korovii@vtei.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3107-2539>

**LIGHTING THE SPARK: MAKING ENGLISH EXCITING
FOR TEEN BEGINNERS**

The article is focused on the analysis of teaching English to beginner teenagers and the unique challenges and opportunities this task presents. Teaching English to teenage beginners is often underestimated in terms of its complexity. While it may initially appear less demanding than instructing more advanced learners, educators soon discover that working with adolescents at the beginner stage requires a nuanced understanding of both pedagogy and psychology. This demographic group, with limited or no prior exposure to the English language, brings a distinctive combination of emotional sensitivity, curiosity, and vulnerability to the classroom.

The article explores effective teaching strategies that go beyond traditional instruction, aiming to transform early language encounters into rich, memorable, and motivating experiences. It draws on the principles of communicative language teaching (CLT), placing a strong emphasis on emotional engagement, building positive teacher-student rapport, and encouraging learner autonomy from the outset. Among the practical tools and methodologies discussed are gamification techniques, the integration of multimedia resources, personalisation of classroom content, task-based learning, and the use of positive reinforcement. These approaches aim not only to improve language acquisition but also to support the development of confidence and intrinsic motivation in young learners.

Furthermore, the article delves into common obstacles faced by educators, such as student anxiety, low participation, and the psychological gap between teacher and adolescent. It offers practical, experience-based solutions for overcoming these barriers, including creating a safe and supportive learning environment, managing classroom dynamics with empathy, and designing lessons that are linguistically accessible yet personally meaningful. Overall, the article highlights the importance of viewing beginner-level teaching as a professional and creative endeavour that requires adaptability, patience, and genuine understanding of the adolescent learner.

Key words: teenage beginners, communicative teaching, learner motivation, gamification, classroom engagement, emotional connection, language confidence.

Introduction. Despite the growing emphasis on inclusive and differentiated instruction in language education, teaching English to teenage beginners remains an underexplored and often undervalued area of pedagogical practice. Many educators perceive beginner-level instruction as less demanding due to its basic content and vocabulary. However, this assumption overlooks the significant cognitive, emotional, and motivational challenges that arise when working with adolescent learners who possess limited or no prior knowledge of English.

Teenagers in beginner classrooms often experience high levels of language anxiety, low self-confidence, and disengagement, especially when instructional methods fail to resonate with their developmental needs and personal interests. Furthermore, traditional teaching materials and approaches frequently lack the flexibility

and cultural relevance required to meaningfully connect with this age group. The absence of engaging, learner-centred strategies can lead to frustration, resistance to participation, and a negative attitude toward language learning in general.

The field of English language teaching (ELT) has produced a substantial body of research focused on communicative methodologies, learner engagement, and motivation (Dörnyei, 2001; Harmer, 2015). However, while considerable attention has been given to adult learners and advanced-level students, teenage beginners represent a comparatively underrepresented group in both empirical studies and practical literature.

Several studies (Lightbown & Spada, 2006; Cameron, 2001) emphasize the importance of age-appropriate input, scaffolded interaction, and affective support in fostering second language

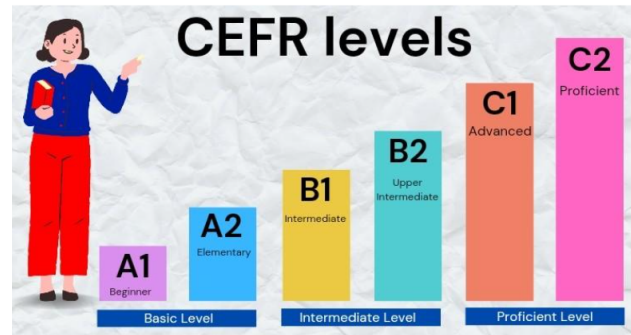
acquisition among young learners. These findings are particularly relevant when applied to teenagers, whose cognitive and emotional development requires teaching approaches that are both structured and flexible. At the same time, researchers such as Dörnyei and Ushioda (2011) have highlighted the role of intrinsic motivation and learner autonomy as critical factors in maintaining engagement, especially in contexts where students may feel overwhelmed by the novelty and perceived difficulty of language learning.

Moreover, empirical evidence suggests that the use of gamification (Burke, 2014; Godwin-Jones, 2014), digital media (Pegrum, 2014), and personalized content (Tomlinson, 2013) can significantly enhance student participation, enjoyment, and retention at the beginner level. These methods have been shown to improve learners' affective responses, lower anxiety, and foster a sense of connection between the language and students' real-world interests – an outcome particularly desirable when working with adolescent learners.

Nevertheless, the specific intersection of teenage psychology, beginner-level instruction, and engagement-focused teaching strategies remains insufficiently explored. Few studies directly address how classroom rapport, cultural relevance, and interactive tasks can work in tandem to «spark» initial interest and sustain motivation among teens with no prior English background. Therefore, this article contributes to the field by synthesizing relevant theoretical frameworks and applying them to the specific challenges of teaching teenage beginners in modern, dynamic learning environments.

The **subject matter** of the study is the development of engaging strategies for teaching English to teenage beginners. For advanced teachers and those just starting their teaching experience, teaching beginners might seem more straightforward than instructing students at more advanced levels. Nevertheless, this is a wrong impression. The beginner level is more of a challenge, since it sometimes demands more comprehensive preparation for the lesson. However, once you have the proper techniques and materials for guidance, beginners can be the most rewarding students to teach.

Results and Discussion. The CEFR, or Common European Framework of Reference for Languages, is an international standard for language ability. The Council of Europe developed it and is widely used in language teaching and assessment worldwide. According to *La Forêt Education Pvt Ltd* (2024), CEFR has six levels, from A1 for beginners to C2 for users who are proficient in the language.

Pic. 1. CEFR levels

According to the CEFR, beginners are learners at the A1 level, and sometimes also A2, depending on the context. The learners can be characterised in the following way:

- They have little to no prior knowledge of the language;
- They can use and understand basic everyday expressions (e.g., greetings, asking for directions, introducing themselves);
- They can interact very limitedly if the other person speaks slowly and clearly;
- They require support with vocabulary, grammar, and pronunciation.

A true beginner has zero knowledge of a language, which is rare with a language as prevalent as English.

You're more likely to encounter false beginners on your teaching journey. These learners have some language knowledge, which they may have acquired at school, through media, or self-study. However, their knowledge is so limited that they must start from square one.

At the beginner level, a student should have basic skills and knowledge for effective communication in everyday situations. In particular, those at the A1 level study the components in the table below. This was set out by the Council of Europe (2001), Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment.

English communication A1 CEFR	English vocabulary A1 CEFR	English grammar A1 CEFR
<ul style="list-style-type: none"> • Exchanging greetings • Giving personal information • Using numbers, days, months, years • Asking for and telling the time • Describing people • Giving information about objects • Describing places • Describing habits and routines • Expressing likes and dislikes • Describing simple actions 	<ul style="list-style-type: none"> • Days of the week and months • Numbers and prices • Countries and nationalities • Colours • Personal possessions • Parts of the body • Family and friends • Food and drinks • Household rooms and objects • Clothes 	<ul style="list-style-type: none"> • Questions words • Possessive adjectives and pronouns • Present simple • There is/There are • Imperatives • Present continuous (now or in progress) • Prepositions of place • Modals: can, can't, do, doesn't • Simple adjectives • Comparatives and superlatives

Pic. 2. CEFR Overview: Key Skills in Communication, Vocabulary, and Grammar

Teenagers are at a unique developmental stage. They experience physical, emotional, and cognitive changes that directly impact how they learn. What makes it challenging to teach teens as beginners? These students typically strongly desire independence while simultaneously experiencing heightened self-consciousness regarding how their peers perceive them. Though they're developing more complex abstract thinking capabilities, their motivation and confidence often vary significantly daily. When teaching adolescents, it's essential to recognise that they generally resist direct authority but thrive in environments built on mutual respect. Their sensitivity to embarrassment means teachers must approach error correction with particular care and tactfulness.

Tips for working with teen beginners:

1. Teens need to express their identity, even with basic English. Simple projects about their interests help them connect with the language personally. To maximise learning outcomes, lessons should incorporate content that connects meaningfully to teenagers' real-world interests and experiences, making the language learning process more personally relevant and motivating.

2. Technology is your friend. Most teens enjoy using apps, social media activities, and creating digital content to learn English.

3. Group work is practical. Teens often learn better from peers than teachers, and working together reduces pressure on individuals.

4. Use mature materials. Even though they're beginners, teens need content that respects their age, not materials designed for young learners.

5. Some teens get frustrated when they can't express complex thoughts in simple English. **Regular encouragement and celebrating small achievements** help keep them motivated.

6. Clear progress markers are essential. Teenagers respond well to seeing evidence that their skills are improving.

Teen beginners need clarity and structure to feel secure and purposeful in their learning. Make sure you start with clear goals. To make it more effective, share the lesson's goal at the start and refer back to it during the class. Don't use overwhelming language while presenting learning objectives; it's a good idea to present them in student-friendly language (e.g., 'Today we will learn how to talk about our families'). Break down long-term goals into small, achievable steps. For example, the long-term goal would be 'Talk about daily routines using the present simple.' Meanwhile, the short-term goal is 'Say what time you wake up, have breakfast, and go to school.'

When the goals are set, beginners must build a foundation in core skills: speaking, listening, reading, and writing. The teacher's task is to guide them in their journey and build a strong and balanced foundation for future language development.

Why is focusing on key skills necessary for teen beginners? These students aren't just memorising words and grammar rules – they're learning how to use the language in real situations. Each skill plays a role:

Speaking: Builds confidence and fluency; helps learners communicate.

Listening: Develops comprehension and models correct pronunciation.

Reading: Reinforces vocabulary and grammar structures.

Writing: Encourages organisation of thoughts and accuracy.

In real-world communication, we often combine skills. Imagine ordering food: you listen, speak, possibly read a menu, and might write something down. Teaching in isolation doesn't prepare students for this. That's why lessons that combine all four skills are naturally more dynamic and engaging. For example, reading a short comic (reading) can lead to a discussion (speaking), followed by a creative writing task (writing), all while listening to character voices in audio (listening). Focusing on all skills allows students to develop holistically and helps teachers identify who needs support in a particular area. Some may speak well but struggle with writing; others may read fast but fear speaking in class.

By setting clear goals and building core language skills, you're helping teen beginners navigate the early stages of their language journey with purpose and confidence. However, even with a well-planned path, students must see how far they've come and where they're headed. This is where tracking and reviewing progress become essential.

Teenagers often question the point of what they're learning, especially at the beginner level, where progress can feel slow. If they don't see precise results, they may quickly lose interest. When teachers highlight progress through goals achieved, new vocabulary used, or successful tasks completed, students feel a sense of achievement and purpose. If a student couldn't introduce themselves a week ago but now can say, "Hi, I'm Ivan. I'm 15. I'm from Vinnytsia", and visible improvement boosts their confidence.

Revisiting what students have learned and allowing them to apply it again helps move information from short-term to long-term memory. Beginners benefit from lots of review through repetition, recycling language, and short assessments. A student learns food vocabulary on Monday, uses it in a guessing game on Wednesday, and writes a menu on Friday. That's a meaningful review.

Finally, when teens reflect on what they've learned or check off what they can do, they become more active participants in their learning.

They know how to self-assess and set personal goals – a key step toward becoming independent language learners. Tracking allows teachers to notice patterns: who is struggling and progressing quickly, and which skills need more practice across the class. This helps with differentiated instruction and better planning. Use simple progress trackers (charts, journals, folders) or short self-reflection tasks at the end of lessons to gather student feedback.

Before exploring how to teach English to beginners, we must consider what you should prepare. Choosing the right content for your learners is one of the first and most important steps you can take.

Many teachers begin by teaching lexical sets, which include things like numbers, animals, or food items, because they seem like a simple and easy place to start. However, this language is often irrelevant for learners and doesn't give beginners the content needed to form sentences and use the language. The logical division of information into parts will significantly improve its perception and assimilation. Structure the lesson plan; break it down into small tasks and straightforward steps.

Teens often have short attention spans and varied interests. Keeping them engaged requires dynamic lessons and interactive tasks. Using visual aids and gestures may help you to demonstrate the task and engage your students more. Teen beginners benefit greatly from visual support. Pictures, flashcards, icons, and realia help clarify meaning without translation. Gestures provide extra cues to reinforce instructions and vocabulary. For example, you add valuable context to the phrase 'Hello, my name is...' by putting it next to an image of a person wearing a name tag and shaking someone's hand. You could also clarify this phrase using gestures by waving when you say 'hello' and pointing to yourself when you say your name. When teaching 'sit down' and 'stand up,' point to a chair or mime the action while saying the word. Use emotion-based facial expressions to support adjectives like 'happy,' 'angry,' or 'tired.' Before each lesson, plan the best way to introduce the target language so you're well-prepared with images and gestures to help your student follow along.

Repetition helps beginners absorb new language, but it shouldn't feel boring. Vary the format – use chants, echoing, games, or student-led repetition to make it interactive and memorable (Korovii, 2025). After introducing new vocabulary (e.g., days of the week), repeat it through choral drilling, a memory game, and a quick quiz game at the end of class. Find more drilling techniques in the table below.

When teaching beginners, it's important to use simple language. With teens, do this without sounding like you're talking down to them. Use clear, everyday English instead of overly simplified 'teacher talk.' Speak at a normal speed, but make sure to say each word clearly. Take short pauses between sentences to give them time to think. Simplify your directions, instructions, praise, and feedback to the shortest possible forms, such as: 'Good job!' 'Take out your workbooks' or 'Listen, please'.

Showing is better than telling. Instead of just explaining a task, demonstrate it or use a confident student as an example. Break complicated tasks into numbered steps, and provide visual aids or written instructions that teens can use independently. This helps them feel more independent.

Use the exact words for classroom routines and instructions regularly. Teens will quickly

learn these words through repetition. This sets a strong base for understanding language that is more complex later. When teaching new words or grammar, put them in real-life situations or stories that teens can picture and connect with, rather than just listing isolated words or rules.

Always check how well your students have understood the lesson material. They are frequently too shy to inquire or clarify information. Instruction Checking Questions (ICQs) and Concept Checking Questions (CCQs) are helpful tools for teaching teen beginners, but how you ask them is essential.

ICQs: Ask questions in a friendly way, like 'Are you writing or speaking?' or 'Do you work alone or with a partner?' This helps check if they understand without making them feel small.

CCQs: Be careful with how you ask these questions, as teens might not want to show they are confused. Instead of asking directly, try to check understanding through fun activities. For example, have students put events in order on a timeline to see if they understand the past tense, or use quick online polls where everyone answers at once, so no one feels singled out. Prepare your CCQs in advance not to make them more complicated than the concept itself. After teaching 'He goes to school,' ask: 'Does he go

Table 1

Drilling techniques

<i>Prompt: New York is the capital of the USA. (not)</i> <i>Response: New York is not the capital of the USA.</i>	Transformation drill (Ss are given a structure to be transformed)
<i>Prompt: What's the matter?</i> <i>Response: I have a (backache).</i> <i>Prompt: What's the matter?</i> <i>Response: I have a toothache.</i>	Questions and answers drills (use of the questions as prompts)
<i>Prompt: I didn't like the TV program, so I slept.</i> <i>Response: I didn't like the TV program, so I went to sleep.</i>	Repetition drill
<i>Prompt: Leila is a very beautiful girl (intelligent).</i> <i>Response: Leila is a very intelligent girl.</i> <i>Prompt: John is helpful (modest).</i> <i>Response: John is modest</i>	Substitution drill (practice structures or vocab items)
<i>Student 1: My name is Ann, and I am mad about watching TV. What about you?</i> <i>Student 2: My name is Clara, and I love surfing. And you?</i> <i>Student 3: My name is John, and I like reading. What about you?</i>	Chain
<i>Teacher: 'Salad'</i> <i>Students: 'Salad'</i> <i>Teacher: 'Cobb salad'</i> <i>Students: 'Cobb salad'</i> <i>Teacher: 'to order a Cobb salad'</i> <i>Students: ' to order a Cobb salad'</i> <i>Teacher: 'I'd like to order a Cobb salad'</i> <i>Student: 'I'd like to order a cobb salad'</i>	Back-chaining

now or every day?’ or *‘Is it one time or always?’*. Make sure your CCQs are clear to understand and draw a conclusion about a concept.

Scaffolding is a teaching strategy that involves giving learners the proper support to complete a task beyond their current ability, and gradually reducing that support as they become more confident and independent. For teen beginners, scaffolding is essential because it helps them to build confidence step by step and grasp new language and skills through structured practice. Here are several practical ways to scaffold learning for teen beginners:

1. **Model the task:** consistently demonstrate it before asking students to do it. This reduces uncertainty and provides a clear example. If students are writing about their weekend, show them your short paragraph first and read it aloud. Highlight useful phrases like *‘On Saturday, I went...’*

2. **Break tasks into smaller steps:** don’t expect students to produce complex language immediately. Start with manageable steps that build toward the goal. For example, your goal is for students to write about their daily routine.

Steps:

Step 1: Match routine verbs with pictures.

Step 2: Put verbs into sentences.

Step 3: Put sentences in order.

Step 4: Write about your routine.

3. **Use sentence starters and frames:** give students structured language to help them express ideas before they are ready to do it independently. For example, before completing a production task on expressing likes and dislikes, prepare some prompts: *‘I like ___ because it’s ___.’ ‘I don’t like ___. It’s ___.’*

4. **Provide word banks or visual aids:** beginner teens may know the ideas they want to express, but lack the vocabulary. Please support them with visuals, word lists, or picture dictionaries. During a speaking task about

hobbies, please give them a small list of verbs (play, watch, go, read) and pictures to guide their choices.

5. **Gradually reduce support:** as students become more capable, reduce the amount of help. Let them take more responsibility – for example, by creating their sentences instead of using sentence frames, or working in pairs rather than being guided as a class.

All things considered, teaching beginners a language is challenging, but seeing their rapid improvement can be incredibly rewarding. Gaining the skills and confidence to teach beginners is also an excellent way to expand your student base or continue your teaching journey.

Teaching English to teenage beginners presents a unique blend of challenges and opportunities. While their linguistic journey starts from the ground up, it is precisely this foundational stage that offers the greatest potential for lasting impact. As this article has argued, the key to success lies in moving beyond traditional instruction and embracing strategies that resonate with teenagers’ emotional, social, and cognitive realities.

By integrating communicative methods, gamified learning, and multimedia tools, educators can create lessons that not only build language skills but also foster motivation, confidence, and a positive attitude toward learning. Understanding the adolescent mindset, nurturing classroom rapport, and allowing room for autonomy are essential to sustaining engagement and reducing anxiety.

Ultimately, igniting enthusiasm for English in teen beginners is not about simplifying content – it’s about enriching the learning experience. With the right pedagogical mindset and creative approaches, teachers can spark curiosity and inspire learners to see English not as an obligation but as a meaningful and empowering part of their personal growth.

REFERENCES

- Burke, B. (2014). *Gamify: How gamification motivates people to do extraordinary things*. Brookline, MA: Bibliomotion.
- Cameron, L. (2001). *Teaching languages to young learners*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dörnyei, Z. (2001). *Motivational strategies in the language classroom*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2011). *Teaching and researching motivation* (2nd ed.). London, UK: Routledge.
- Godwin-Jones, R. (2014). Games in language learning: Opportunities and challenges. *Language Learning & Technology*, 18(2), 9–19. Retrieved from <http://lltjournal.org>

6. Harmer, J. (2015). *The practice of English language teaching* (5th ed.). Harlow, UK: Pearson Education.
7. Korovii, D. (2025, May). Gamification in ESL lessons. In Collection of Scientific Papers “ΛΟΓΟΣ”, VIII International Scientific and Practical Conference “DÉBATS SCIENTIFIQUES ET ORIENTATIONS PROSPECTIVES DU DÉVELOPPEMENT SCIENTIFIQUE” (Paris, France). Retrieved from <https://doi.org/10.36074/logos-04.04.2025.053>
8. La Forêt Education Pvt Ltd. (2024, January 22). Understanding the CEFR levels. LinkedIn. Retrieved from <https://www.linkedin.com/pulse/understanding-cefr-levels-la-foret-education-pvt-ltd-1pxhc>
9. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2006). *How languages are learned* (3rd ed.). Oxford, UK: Oxford University Press.
10. Pegrum, M. (2014). *Mobile learning: Languages, literacies and cultures*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
11. Tomlinson, B. (Ed.). (2013). *Applied linguistics and materials development*. London, UK: Bloomsbury Academic.

SOURCES

1. Council of Europe. (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Retrieved from <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4>

Д. М. КОРОВІЙ

доктор філософії в Педагогіці/Освіті,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу,

Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Україна

E-mail: d.korovii@vtei.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3107-2539>

ЗАПАЛЮЮЧИ ІСКРУ: ЯК ЗРОБИТИ АНГЛІЙСЬКУ ЗАХОПЛИВОЮ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

Стаття присвячена аналізу особливостей викладання англійської мови підліткам-початківцям та тих унікальних викликів і можливостей, які супроводжують цей процес. Викладання англійської мови підліткам на початковому рівні часто недооцінюється з огляду на його складність. Хоча на перший погляд воно може здаватися менш вимогливим, ніж навчання учнів вищих рівнів, на практиці робота з підлітками-початківцями потребує тонкого розуміння як педагогічних, так і психологічних аспектів. Ця вікова група, яка має обмежений або повністю відсутній попередній досвід вивчення англійської, вирізняється поєднанням емоційної чутливості, допитливості та вразливості.

У статті розглянуто ефективні стратегії навчання, які виходять за межі традиційного підходу, з метою перетворити перші мовні заняття на змістовний, захопливий і надихаючий досвід. В основі представлених методів – принципи комунікативного підходу до навчання мов (Communicative Language Teaching, CLT), що передбачає емоційне залучення учнів, формування позитивної атмосфери в класі та розвиток автономії учнів з перших уроків. У статті пропонуються практичні інструменти й підходи, зокрема ігровізація, використання мультимедійних ресурсів, персоналізація навчального контенту, створення навчальних завдань, пов'язаних з особистим досвідом, а також позитивне підкріплення.

Також проаналізовано типові труднощі, з якими стикаються викладачі: тривожність учнів, небажання брати участь у завданнях, а також поколіннєвий розрив між вчителем і підлітками. Стаття пропонує рішення, засновані на реальному досвіді викладання, що сприяють створенню безпечного, підтримуючого освітнього середовища, де підлітки можуть вільно досліджувати мову й практикувати спілкування. Загалом, автор підкреслює, що викладання англійської на початковому рівні підліткам є складним, але надзвичайно важливим і творчим завданням, яке вимагає гнучкості, емпатії та професійної майстерності.

Ключові слова: підлітки-початківці, комунікативне навчання, мотивація учня, гейміфікація, залученість у класі, емоційний зв'язок, впевненість у мовленні.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.05.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.06.2025

Дата публікації: 25.07.2025

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Т. Ya. Helzhynska READINESS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF FOR ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP: THE ESSENCE OF MOTIVATIONAL AND PERSONAL COMPONENTS.....	3
Л. О. Доложевська ЦИФРОВА ЕТИКА ТА АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....	9
Ю. О. Євтушенко, І. С. Гайдаш ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МІКРОБІОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	15
Н. О. Романчук, О. В. Майборода, І. С. Білюк, О. В. Савченко КРИТЕРІАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	22

ТЕОРІЯ ОСВІТИ Й НАВЧАННЯ

Н. В. Борбич СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-БАКАЛАВРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 012 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА.....	31
Т. М. Тарасюк АБЕТКИ-ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ЯК РЕСУРС ДЛЯ ПОБУДОВИ АВТОРСЬКИХ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ І СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	39
О. Р. Філіпчук МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ.....	46
Ю. М. Юрчак ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБОВИЙ СКЛАД.....	53

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

І. В. Свідерський ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	61
---	----

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

О. І. Луценко СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ У ПЕРІОД ІЗ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ З ХХ ДО КІНЦЯ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	74
---	----

ПОРІВНЯЛЬНА ПЕДАГОГІКА

О. V. Hubskyi INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) INTO MARKETING EDUCATION: A CURRENT LITERATURE REVIEW.....	82
--	----

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ОСВІТИ

В. Ye. Zhorniak, O. L. Fast, A. A. Zarytska PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR THE PRE-SERVICE TEACHERS' PROFESSIONALLY DETERMINED QUALITIES DEVELOPMENT: METHODOLOGICAL CONTEXTS UNDER THE NEW UKRAINIAN SCHOOL AGENDA.....	89
D. M. Korovii LIGHTING THE SPARK: MAKING ENGLISH EXCITING FOR TEEN BEGINNERS.....	99

CONTENTS

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF HIGHER AND GENERAL SECONDARY EDUCATION

T. Ya. Helzhynska READINESS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL STAFF FOR ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP: THE ESSENCE OF MOTIVATIONAL AND PERSONAL COMPONENTS.....	3
L. O. Dolozhevskya DIGITAL ETHICS AND ACADEMIC INTEGRITY IN HIGHER EDUCATION.....	9
Y. O. Yevtushenko, I. S. Haydash FORMATION OF PROFESSIONAL-ETHICAL CULTURE OF FUTURE DOCTORS IN THE PROCESS OF STUDYING MICROBIOLOGY THROUGH INNOVATIVE TEACHING METHODS.....	15
N. O. Romanchuk, O. V. Maiboroda, I. S. Biliuk, O. V. Savchenko CRITERIAL BASIS OF FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE TECHNICAL SPECIALISTS.....	22

THEORY OF EDUCATION AND TRAINING

N. V. Borbych SPECIFICITIES OF BACHELOR'S STUDENTS FORMING RESEARCH COMPETENCE IN SPECIALTY 012 PRE-SCHOOL EDUCATION.....	31
T. M. Tarasiuk ALPHABET-ENCYCLOPEDIAS AS A RESOURCE FOR CONSTRUCTING AUTHOR'S LESSONS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN SECONDARY AND HIGH SCHOOLS.....	39
O. R. Filipchuk MODELING THE PROCESS OF FORMING THE NATIONAL IDENTITY OF STUDENTS IN THE OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL SPACE.....	46
Yu. M. Yurchak USING THE MODEL FORMATION OF THE READINESS OF FUTURE COMMANDER OFFICERS TO COMBAT NEGATIVE INFORMATIONAL AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON PERSONNEL.....	53

THEORY AND METHODS OF EDUCATION

I. V. Sviderskyi PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN INTERNALLY DISPLACED PERSONS.....	61
--	----

HISTORY OF PEDAGOGY

O. I. Lutsenko FORMATION OF NATURE EDUCATION IN THE PERIOD FROM THE SECOND HALF OF THE 20TH TO THE END OF THE 21ST CENTURY.....	74
--	----

COMPARATIVE PEDAGOGY

O. V. Hubsnyi INTEGRATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) INTO MARKETING EDUCATION: A CURRENT LITERATURE REVIEW.....	82
--	----

EDUCATION DEVELOPMENT MANAGEMENT

B. Ye. Zhorniak, O. L. Fast, A. A. Zarytska PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR THE PRE-SERVICE TEACHERS' PROFESSIONALLY DETERMINED QUALITIES DEVELOPMENT: METHODOLOGICAL CONTEXTS UNDER THE NEW UKRAINIAN SCHOOL AGENDA.....	89
D. M. Korovii LIGHTING THE SPARK: MAKING ENGLISH EXCITING FOR TEEN BEGINNERS.....	99

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА»

Випуск 2

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Володимирівна Фесенко

Підписано до друку: 25.07.2025
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 12,56. Замов. № 1025/791.
Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.